

T.C.

İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK – İSLAM ARKEOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**BANİ OLARAK LALA ŞAHİN PAŞA VE MİMARİ
FAALİYETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

ELİF SOYDAN

İZMİR - 2019

T.C.

**İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK – İSLAM ARKEOLOJİSİ ANABİLİM DALI**

**BANİ OLARAK LALA ŞAHİN PAŞA VE MİMARİ
FAALİYETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

ELİF SOYDAN

DANIŞMAN: DOÇ.DR. SEMA GÜNDÜZ KÜSKÜ

İZMİR-2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi Projesi olarak sunduğum “*Bani Olarak Lala Şahin Paşa ve Mimari Faaliyetleri*” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

20.10.2019

Elif SOYDAN

 TS EN ISO 9001:2015	T.C. İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
	TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	Dok. No: FR/604/21
		İlk Yayın Tar.: 03.10.2017
		Rev. No/Tar.: 00/..
		Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Türk İslam Arkeolojisi Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Elif SOYDAN ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih: Türk İslam Arkeolojisi Anabilim Dalı Başkanı
Sayı :

İmza

SINAV TUTANAĞI

Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen *“Bani Olarak Lala Şahin Paşa ve Mimari Faaliyetleri”* başlıklı tezli yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 28.10.2019 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ/~~ÇOKLUĞU~~ ile aşağıdaki karar verilmiştir.



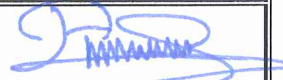
KABUL

Kabul Edilen Tezli Yüksek Lisans tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Sema GÜNDÜZ KÜSKÜ	
Üye	Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ	
Üye	Doç. Dr. Ersel ÇAĞLITÜTÜNCİGİL	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

BANİ OLARAK LALA ŞAHİN PAŞA VE MİMARİ FAALİYETLERİ

Elif SOYDAN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk-İslam Arkeolojisi Anabilim Dalı

Osmanlı Devleti, kuruluş döneminden yıkılışına kadar bünyesinde birçok değerli siyaset adamlarını barındırmıştır. Bu siyaset adamları devlet içerisinde gerçekleştirdikleri önemli fetihler ile devletin yönetimine dair bir takım kuralların belirlenmesinde büyük katkıları olmuştur. Ayrıca bazı askeri ve siyasi birimlerin kurulmasına öncüllük etmişlerdir. Bu askeri-siyasi kişiler içerisinde ilk Lala ve ilk Beylerbeyi olmak gibi birçok ilkleri şahsında barındıran Lala Şahin Paşa ve mimari eserleri konumuzu oluşturur.

Bani Olarak Lala Şahin Paşa ve Mimari Faaliyetleri başlıklı tez çalışmamızın konusunu belirlememizdeki en büyük etken ise Lala Şahin Paşa'nın hayatı ve mimari yapıları üzerine bugüne kadar kapsamlı bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır.

Çalışmanın amacı ise, I. Murad döneminde devlet yönetimi içerisinde I. Murad'dan sonra gelen en güçlü siyasi karakter olan Lala Şahin Paşa'nın baniliğindeki eserlerini ulaşılabilen yeni veriler doğrultusunda tartışmak ve yeni önerilerde bulunmaktır. Bu kapsamda Lala Şahin Paşa'nın vakfiyesi değerlendirilmiş, Kirmasti'deki Külliyesi yapıları arasında yer alan camisinin yarım bırakılmış kazı çalışmaları sonrasında bir kısmı ortaya çıkarılan ve sonradan kaderine terkedilmiş duvarlarının ölçüleri alınarak plan rölövesi çıkartılmıştır. Belgelenen caminin tam olarak bilinmeyen konumu ve planı hakkında öneriler getirilmiştir. Ayrıca bu tespitler sırasında Zaviye'ye ait olduğunun düşündüğümüz bir mekâna

ulaşılmıştır. Bursa'daki medresesinin eski fotoğrafları ile restorasyon sırasında sıva rasasına ait fotoğraflarına ulaşılmış ve sıvasız duvarları belgelenmiştir. Ulaşılan tüm bu veriler ışığında, eserleri geniş kapsamda (plan, konum, süsleme, dönemin imaj yapıları, malzeme teknik, bir önceki kültürle olan etkileşim) irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erken Osmanlı, Lala Şahin Paşa, Lala, Devşirme

ABSTRACT

Master Thesis

As Founder Lala Sahin Pasha's Life and Architectural Works

Elif SOYDAN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk-İslam Arkeolojisi Anabilim Dalı

Ottoman Empire contained in itself a great number of treasure politicians from the period of establishment to dissolution. These politicians made a great contributions in defecting a set up rules about state government with the important conquers in the state. Also, they lead to establishment of politic and military units. Within these military and political entities, Lala Sahin Pasha who had initials such as the first Lala and the first governerand his architectural works are our subject.

The greatest factor to detect the subject of our thesis study "*As Founder Lala Sahin Pasha's Life and Architectural Works*" is that there hasn't been a comprehensive study on Lala Sahin Pasha's life and his Architectural works.

The aim of the study is to make new suggestions and to discuss the works found by Lala Sahin Pasha who came after I. Murad and was the strongest political character in the I. Murat's period's State government within the light of accessible new informations. Lala Sahin Pasha's endowment was evaluated in this context suggestions about his social complex were developed. Building survery of project was organized by measuring the size of walls which was found out after unfinished excavation work of mosque which took part in among buildings of social complex in Kirmanisiti and then doomed. Suggestions about definitely not known location and plan of documented mosque were developed. A place which we thought that this place belonged to zaviye was found during these findings. Photographs in which

plastered were cleaned during the restoration and old photographs of social complex in Bursa were acquired and exposed masonries were documented. In consequence of acquired all data, works were studied in depth (plan, location, decoration, image construction of its period, material technique, interaction with the former culture).

Key Words: Early Ottoman, Lala Sahin Pasha, Lala, Devshirmen

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1
1. LALA ŞAHİN PAŞA’NIN HAYATI ve SİYASİ GÖREVLERİ	5
1.1. Lala Şahin Paşa’nın Hayatı	5
1.2. Osmanlı’da Lalalık Kurumu ve Lala Şahin Paşa	19
1.3. Osmanlı’da Beylerbeylik Kurumu ve Lala Şahin Paşa.....	25
2. LALA ŞAHİN PAŞA’NIN MİMARİ FAALİYETLERİ	34
2.1. Kirmasti/Mustafakemalpaşa Lala Şahin Paşa Külliyesi	34
2.1.1. Cami	43
2.1.2. Zaviye.....	56
2.1.3. Türbe	62
2.2. Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi	71
2.3. Bursa Bezir Han	84
2.4. Bulgaristan-Kazanlık Lala Şahin Paşa Makam Türbesi	88
3. LALA ŞAHİN PAŞA’YA ATFEDİLEN ESERLER	89
3.1. Kirmasti/Mustafakemalpaşa Nehri Üzerinde Bulunan Köprüsü	89
3.2. Kirmasti/ Mustafakemalpaşa Hamamı.....	89
3.3. Filibe Meriç Nehri Üzerine İnşa Edilen Ahşap Köprü	90
3.4. Filibe Şehâbettin Paşa Külliyesi	91

SONUÇ	94
KAYNAKÇA	103
EKLER.....	112
ARŞİV BELGELERİ.....	117
FOTOĞRAFLAR.....	119

ŞEKİLLER LİSTESİ

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Lala Şahin Paşa'nın Fethettiği Şehirler (Uzunçarşılı, 1988).....	12
Harita 2: Lala Şahin Paşa'nın Yapılarının Bulunduğu Şehirler (Uzunçarşılı, 1988).	16
Kroki 1: Lala Şahin Paşa Külliye Krokisi (Ayverdi,1966: 191).	37

PLANLAR LİSTESİ

Plan 1: Kirmasti Lala Şahin Paşa Cami Plan Rölövesi (E. Soydan).....	44
Plan 2: Gebze Orhan Cami (1325) (Ayverdi 1966:140).....	48
Plan 3: Kirmasti Lala Şahin Paşa Cami Plan Rölövesi (ölçülü) (E. Soydan).	49
Plan 4: Ezine Ulu Cami (1324-1359) (Ayverdi, 1966: 134).	50
Plan 5: Kirmasti Lala Şahin Paşa Cami, Revak Düzenlemesi Restitüsyon Önerisi(E. Soydan).....	52
Plan 6: Kirmasti Lala Şahin Paşa Cami Plan Rölövesi (E. Soydan).....	56
Plan 7: Orhan Gazi Cami ve Ahmet Gazi İmaret (Ünal, 2018: 99-105).	59
Plan 8: Beçin Seymenlik Zaviyesi (Çakmak, 2018:106-131).....	60
Plan 9: Lala Şahin Paşa Türbe Planı (Ayverdi, 1966: 192).	63
Plan 10: Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi Restitüsyon Planı (Ayverdi, 1966: 93).	74
Plan 11: Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi Günümüz Planı (Demiralp, 1999: 27).	74
Plan 12: Konya İnce Minareli Medrese (1260-1265)(Kuran, 1969: 54)	80
Plan 13: Kırşehir Cacabey Medresesi (1272) (Kuran 1969:56)	81
Plan 14: Bursa Hanlar Bölgesi Planı.	85
Çizim 1: Lala Şahin Paşa Türbesi (Ayverdi, 1966:193).	62

BELGELER LİSTESİ

Belge 1: Lala Şahin Paşa Vakfiyesi 749/1348 (Sevim ve Öcalan, 2010: 27-33).	117
Belge 2: (B.O.A.DH. UMVM. 73/34.)	118
Belge 3: (B.O.A.DH. UMVM. 24/2).....	118

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Lala Şahin Paşanın Şeceresi (Bursa Kütüğü 2010).	5
Tablo 2: Erken Dönem Lalaları ve Siyasi Kimlikleri (K.Z. Taş'tan işlenerek, 1999).	23
Tablo 3: Orhan Gazi ve I. Murad Dönemi Yapılarındaki Kubbe Çapı ve Duvar Kalınlıkları (E.Soydan).....	48
Tablo 4: Orhan Gazi, I. Murad ve Yıldırım Beyazid Dönemi Düz Ahşap Tavanlı Camilerin Duvar Kalınlıkları ve Yapı Boyutları (E. Soydan).	51
Tablo 5: Orhan Gazi, I. Murad Ve Yıldırım Beyazid Dönemi Düz Ahşap Tavanlı Camilerin Son Cemaat Boyutları ve Duvar Kalınlıkları (E. Soydan).....	53

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Kirmasti L. Ş. P. Külliyesi Genel Görünümü (1927) (Yavaş, 2016: 20).	119
Fotoğraf 2: Kirmasti L. Ş. P. Külliyesi Genel Görünümü (2019).	119
Fotoğraf 3: Kirmasti L. Ş. P. Cami Minaresi Genel Görünümü (2019).	120
Fotoğraf 4: Kirmasti L. Ş. P. Cami Revak Kısımının Bulunduğu Alan (2019).	120
Fotoğraf 5: Türbe Güneydoğu Duvarı Ayrıntı (2019).	121

Fotoğraf 6: Kirmasti L. Ş. P. Külliyesi İstinat Duvarı (2019).....	121
Fotoğraf 7: Kirmasti L. Ş. P. Mezarlığı ve Hamam (1920) (Yavaş, 2016: 20).....	122
Fotoğraf 8: Kirmasti L. Ş. P. Türbesi Genel Görünümü (2019).....	122
Fotoğraf 9: Kirmasti L. Ş. P. Külliyesinin Yıkılan İstinat Duvarı ve Caminin Konumu (1935).....	123
Fotoğraf 10: Türbenin Devam Eden Güneydoğu Duvarı (B.A.K.K. 2017).....	123
Fotoğraf 11: Türbenin Devam Eden Kuzeybatı Duvarı (B.A.K.K. 2017).....	124
Fotoğraf 12: Minarenin Kaidesine Saplanan Kuzeybatı Duvarı (2019).....	124
Fotoğraf 13: L.Ş.P. İlköğretim Okulunun İstinat Duvarına Dayanan Güneydoğu Duvarı.....	125
Fotoğraf 14: Caminin Kuzey Duvarına Bitişik Olan İkinci Duvar (B.A.K.K. 2017).....	125
Fotoğraf 15: Camiye Ait Olduğu Düşünülen Giriş Açıklığı (2019).....	126
Fotoğraf 16: İn-Situ Halinde Bulunan Sütun Ayağı (B.A.K.K. 2017).....	126
Fotoğraf 17: Caminin Temel Duvarlarında Kullanılan Bosajlı Taşlar (B.A.K.K. 2017).....	127
Fotoğraf 18: Kirmasti L.Ş.P. Külliyesi ve Şehitlik Bölümü (B.A.K.K. 2017).....	127
Fotoğraf 19: Kazı Çalışmaları Sonucu Ortaya Çıkan Sütun Başlıkları (2019).....	128
Fotoğraf 20: Türbe, Güneydoğu Cephesi, Kemerli Cephe Tasarımı (B.A.K.K. 2017).....	128
Fotoğraf 21: Alâeddin Bey Cami (1325) (S. Gündüz Arşivinden).....	129
Fotoğraf 22: Kirmasti, L.Ş.P. Cami (2019).....	129
Fotoğraf 23: Zaviye ile İlişkili Olduğu Düşünülen Mekân (2019).....	130
Fotoğraf 24: Zaviye ile İlişkili Olduğu Düşünülen Mekân (B.A.K.K. 2017).....	130
Fotoğraf 25: Türbe, Kapı (2019).....	131
Fotoğraf 26: Türbe, Kuzey Cephesi (2019).....	131
Fotoğraf 27: Türbe, Güney Cephe Penceresi (2019).....	132
Fotoğraf 28: Türbe, Batı Cephesi (2019).....	132
Fotoğraf 29: Türbe, Onarım Sonrası Kapatıldığı Düşünülen Kemer (1948) (B.A.K.K. 2017).....	133
Fotoğraf 30: Güney Cephe, Türk Dügümü Benzeri Kompozisyon (2019).....	133
Fotoğraf 31: Türbe Doğu Duvarı, 1948 Onarımı Sonrası (B.A.K.K. 1948).....	134
Fotoğraf 32: Türbe, Doğu Cephe İslam Dönemi Devşirme Malzeme (2019).....	134
Fotoğraf 33: Türbe, Doğu Cephe İslam Dönemi Devşirme Malzeme (2019).....	135
Fotoğraf 34: Türbe, Arkosolium Kapı Kemer (2019).....	135
Fotoğraf 35: Türbe, İçten Görünümü (2019).....	136
Fotoğraf 36: Türbe, Külâh (2019).....	136
Fotoğraf 37: Bursa Kalesi, Medrese Duvar Kalıntısı (2007).....	137
Fotoğraf 38: Bursa Kalesi, Erken Osmanlı Dönemi Yapıların Konumu.....	137
Fotoğraf 39: Bursa, L.Ş. P. Medresesi Doğu Kanadında Yer Alan Hücreler (2019).....	138
Fotoğraf 40: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Batı Kanadında Yer Alan Hücreler (2019).....	138
Fotoğraf 41: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Ayakta Olan İki Sütun (B.A.K.K. 1968).....	139
Fotoğraf 42: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Avlu Zemininde Yer Alan Mermer Levha (B.A.K.K. 2009).....	139
Fotoğraf 43: Bursa, L.Ş.P. Medresesi, Giriş Kapısı Üzerindeki Pencere Açıklığı (2019).....	140
Fotoğraf 44: Avlu ile Eyvan Arasındaki 60 cm'lik Kod Farkı (2019).....	140
Fotoğraf 45: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Mihrap (2019).....	141
Fotoğraf 46: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Kuzey Cephe (2019).....	141
Fotoğraf 47: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Batı Cephe (B.A.K.K. 2009).....	142
Fotoğraf 48: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Doğu Cephe (2019).....	142
Fotoğraf 49: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Kuzey Cephe (B.A.K.K. 1968).....	143
Fotoğraf 50: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Avlu Kubbesini Taşıyan Devşirme Sütun Başlıkları (2019).....	143
Fotoğraf 51: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Eyvan Tonozunda Yer Alan Devşirme Kabaralar (B.A.K.K. 2009).....	144
Fotoğraf 52: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, İç Duvarlar (B.A.K.K. 2009).....	144

Fotoğraf 53: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Kuzey Cephe (B.A.K.K. 2009).....	145
Fotoğraf 54: Bulgaristan, Kazanlık/Gülova Lala Şahin Paşa Makam Türbesi (Kiel, 2002)	145

KISALTMA LİSTESİ

Lala Şahin Paşa: **L.Ş.P**

Bursa Anıtlar Koruma Kurulu: **B.A.K.K.**

ÖNSÖZ

Dönem kaynaklarında Orhan Gazi'nin azatlı kölesi olarak zikredilen Lala Şahin Paşa'nın bilinen ilk resmi görevi I. Murad'ın lalası olmasından dolayı tarih sayfalarında *Lala Şahin* olarak anılmıştır. İlk devşirme kökenli siyaset adamı oluşu ve ilk Lala, Beylerbeyi, Vezirlik gibi önemli siyasi sıfatları bir arada taşıması açısından oldukça dikkat çekici olması tezimizin konusunu belirlemedeki en büyük etken olmuştur. Bünyesinde barındırdığı bütün bu sıfatlar doğrultusunda banisi olduğu yapılar incelenmiştir. Paşa'nın 749 H./ 1348 M vakfiyesinin bugüne kadar yanlış yorumlanması külliyesi dâhilinde yer alan yapıların sayısına dair bir takım karışıklıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Külliyesinde yer alan bu karışıklıklar giderilmeye çalışılmış ve külliyesi hakkında öneriler sunulmuştur.

Tez konumunun belirlenmesinden, kaynak taramalarına ve arazi çalışmalarına kadar her aşamasında yanımda olan, ilgisini ve desteğini esirgemeyen, tezimin yazımı süresince haklı eleştirileriyle, bana yol gösteren sevgili danışman hocam Doç. Dr. Sema GÜNDÜZ KÜSKÜ'ye ne kadar teşekkür etsem azdır.

Tezimin yazım aşamasında kaynak yardımı ve manevi desteklerinden dolayı Dr. Öğr. Üyesi Şebnem PARLADIR ve Doç. Dr. Ersel ÇAĞLITÜTÜNCİGİL hocalarıma çok teşekkür ederim. Tez yazımdaki özverili katkıları nedeniyle Sanat Tarihçi Deniz ERENAY'a teşekkür ederim.

Çalışmalarımın başından bu yana bana gösterdikleri sabır; maddi ve manevi dayanakları için de sevgili ailem ve eşime çok teşekkür ederim.

Ekim 2019

Elif SOYDAN

GİRİŞ

Osman Gazi döneminde Bilecik, Yenihisar, İnegöl ve Yenişehir; Sultan Orhan zamanında ise Bizans'ın iki önemli kalesi olan Bursa'nın (1326) ve İznik'in (1331) feth edilmesi ve Bursa'nın Başkent ilan edilmesiyle Osmanlılar, beyliklerini ilan etmiştir. I. Murad döneminde ise Rumeli'nin kapısı Osmanlılara açılmıştır. I. Murad devrinin sonlarına doğru, batıda Ohri ve Üsküp ile Bulgaristan krallığının Selanik'e kadar olan toprakları ele geçirilmiş böylece Avrupa'nın da kapıları Osmanlılar için açılmıştır (Uzunçarşılı, 2003: 161-163-168-175).

Osmanlı Beyleri kuruluş aşamasından itibaren fethettikleri bölgelerde büyük bir hızla imar faaliyetlerine başlamıştır. Mimari faaliyetlerinde gerek malzeme-teknik olarak, gerek kurgusal özellikler açısından kısmen de olsa feth ettikleri coğrafyanın kültürünün etkileri görülmüştür. Beyliğin mimarisinin şekillenmesinde etkili olan diğer unsurlar ise öncelikle sultanlara göre farklılaşan yapısal dağılım, yönetim ve ekonomik güçtür.

Osmanlı'nın kuruluş aşamasından itibaren devlet teşkilatının şekillenmesinde ve stratejik olarak önemli bölgelerin fethedilmesinde başarılı siyasi kişiliklerin büyük katkılarının olduğu görülmektedir. Beyliğin ilk yıllarında bu önemli siyasi şahsiyetlerin nüfuzlu Türk ailelerine mensup kişilerden olduğu gözlemlenirken, özellikle I. Murad dönemiyle bu kişilerin devşirme/kul kökenli şahıslar arasından seçilmeye başlandığı bilinmektedir. Bu adeta I. Murad ile Osmanlı yönetimi için bir gelenek haline getirilmiş ve daha sonraki padişahlarda en güvenilir adamlarını devşirme kökenli şahıslar arasından seçmeye başlamışlardır. I. Murad dönemiyle birlikte devlet yönetiminde en yüksek rütbelere; vezirlik, beylerbeylik, kazaskerlik gibi müesseselere devşirme kökenliler getirilmiştir. Nitekim bu geleneğin ilk temsilcisi ise Orhan Gazi'nin azatlı kölelerinden, I. Murad'ın ise lalası olan Lala Şahin Paşa'dır.

“Bani Olarak Lala Şahin Paşa ve Mimari Faaliyetleri” başlıklı tezimiz üç ana bölüm altında ele alınmıştır. İlk bölümümüzde Lala Şahin Paşa'nın hayatı ve

siyasi kimliği sorgulanmıştır. Tezimizin ana karakterini oluşturan Lala şahin Paşa, Osmanlı'nın kuruluş aşamasından itibaren büyük hizmetlerde bulunmuş özellikle Balkanlar bölgesinde yaptığı önemli seferler sayesinde *Balkanlar Fatih*i olarak anılmıştır. şahin Paşa'nın askeri seferlerine dair birçok dönem kaynağı olmasına rağmen, (Neşri, 241; Oruç Bey, 40-41; Anonim, 1980: 27-28; Solak-Zade, 1989: 44-45) hayatı ve menşei ile ilgili çok fazla bilginin olmadığı tespit edilmiş, bugüne kadar yapılan araştırmaların ise kısıtlı olduğu ve birbirinin tekrarından öteye geçmediği görülür. Yaptığımız araştırmalar sonucunda, dönemi itibariyle Lala şahin Paşa, Osmanlı Devleti'nin ilk *Lala* ve ilk *Beyleybeyi* unvanına sahiptir. Sultan I. Murad'ın ardından dönemin siyasi anlamda en gcl kişi olduğu tespit edilmiştir.

İkinci ana başlığımızda ise Paşa'nın mimari faaliyetleri araştırılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda Lala şahin Paşa'nın Bursa'nın Kirmasti/Mustafakemalpaşa ilçesinde yer alan kllyesine dâhil olan yapıların tespitinde bir fikir birliği olmadığı anlaşılmıştır. Yapılan kaynak taraması doğrultusunda bugüne kadar Lala şahin Paşa'nın yapılarının tamamını yzeyselde olsa ele alan tek kişinin, *Ekrem Hakkı Ayverdi* olduğu görülmüştür. Bu başlık altında; vakfiye verileri doğrultusunda Kirmasti'deki kllyesini oluşturan yapılar tespit edilmeye çalışılmış, yapı topluluğu hakkında yeni bir öneri getirilmiştir. Kirmasti'deki kllyesi yapıları arasında yer alan camisinin yarım bırakılmış kazı çalışmaları sonrasında bir kısmı ortaya çıkarılan ve sonradan kaderine terkedilmiş duvarların lleri alınarak plan rölövesi çıkarılmıştır. Belgelenen caminin tam olarak bilinmeyen konumu ve planı hakkında öneriler sunulmuştur. Bu tespitler sırasında Zaviye'ye ait olduğunun düşündüğümüz bir mekâna ulaşılmış ve kllye içerisinde zaviyenin konumu hakkında tespitlerde bulunulmuştur. Bursa'daki medresesi ise ulaşılan eski fotoğrafları doğrultusunda değerlendirilmiş ve onarım sonrasına ait değeriklikler çözümlenmeye gayret edilmiştir. Yine aynı bölümde Lala şahin Paşa, *Bani ve mimari faaliyetleri* bazında değerlendirildiğinde ise tıpkı siyasi kimliğinde olduğu gibi birçok ilklerin öncülük ettiği tespit edilmiştir. Özellikle inşa ettirdiği yapılarının konumlarını belirlerken, adeta siyasi kimliğine gönderme yapmak istercesine sürekli *sultani anlamlar* taşıyan bölgeleri tercih ettiği gözlemlenmiştir.

Bu bağlamda Paşa'nın mimari tercihleri irdelenirken siyasi kimliğini yapılarına hangi boyutta yansıttığı üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Son olarak dördüncü başlığımız olan sonuç bölümümüzde ise yaptığımız kaynak taramaları ve arazi çalışmaları sonucunda ulaştığımız çıkarımlar toparlanmış Paşa'nın yapılarına dair bir takım önerilerde bulunulmuştur.

Konu üzerinde yapılan çalışma sırasında izlenen yöntem ve araştırma teknikleri şu şekilde olmuştur. Öncelikle tezimiz ile ilgili kaynak taraması yoluna gidilmiş, kitap, makale, yayınlanmış tezler araştırılmıştır. Bu bağlamda milli kütüphane, kurum kütüphaneleri, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ve Bursa Anıtlar Koruma Kurulu Arşivi'nden faydalanılmıştır. Ayrıca internet üzerinden veri taraması yapılmış özellikle akademik yayınlar veri tabanından takip edilmiştir.

Arşiv malzemelerinden sonra başvurduğumuz kaynaklar kroniklerdir. Bunların başında; Âşık Paşazade, Tevarih-i Âl-i Osmanlılar, Lütfü Paşa Tarihi, Neşri'nin Cihannüma'sı, İbn Batuta Seyahatname'si, gelmektedir. Yine önemli kaynaklar arasında Şakaik-i Numaniye ve Zeyilleri, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si, Mehmed Süreyya'nın Sicill-i Osmanî'si bulunmaktadır.

Son olarak ise araştırmamızın konusu oluşturan yapıların bulunduğu kentlerden, Bursa'ya gidilerek arazi çalışması yapılmış, eserlerin fotoğraflama ve belgeleme işlemi yapıp gerekli ölçümler alınmış, eserler yerinde incelenmiştir.

1. LALA ŞAHİN PAŞA’NIN HAYATI ve SİYASİ GÖREVLERİ

1.1. Lala Şahin Paşa’nın Hayatı

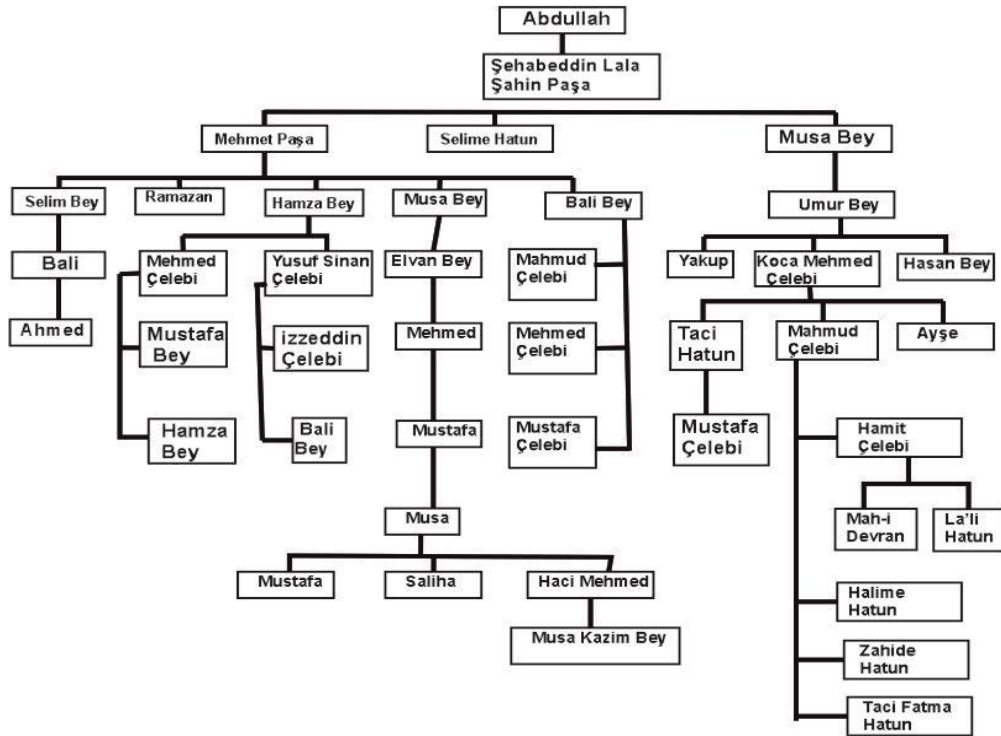
Lala Şahin Paşa, Osmanlı Devleti’nin Balkanlara geçiş ve yerleşme sürecinde önemli rol oynayan devlet adamlarından biridir. Devletin kuruluş döneminde birçok önemli bölgenin fethini gerçekleştirmesine rağmen, bugüne dek Bizans ve Osmanlı kaynaklarına yansıyan imajı hakkında karşılaştırmalı bir çalışma yapılmamıştır. Hatta Paşa’nın kökeni, doğum ve ölüm tarihi bile ihtilaflıdır.

Lala Şahin Paşa’nın 749 H./ 1348 M. tarihli vakfiyesinde babasının adının Abdulmuin olduğu bilinmektedir (Sevim ve Öcalan, 2010: 25-33; Uzunçarşılı, 1988: 505-506; Özcan, 2003: 77; Taş, 1999: 104; Kepecioğlu, 2009: 141; Aydın ve Günalan, 2011: 33). Babasının adının Abdul-muin olması, Hıristiyan iken Müslüman olduğunu veya küçük yaştan itibaren devşirilerek¹ Müslüman terbiyesi üzerine yetiştirilmiş olduğu düşüncesini akla getirmektedir (Uzunçarşılı, 1998: 572-573; Aydın ve Günalan, 2011: 33)².

¹ Yönetici sınıfa yeni katılan, güvenilir kişiler saray çevresindeki askeri kölelik sistemi içinde yetiştirdi. Müslümanların köleleştirilmesi İslama uygun olmadığı için savaşta esir alınan ve devşirme usulüyle kırsal Hıristiyan nüfustan gelen kişilerden oluşurdu. Türkçe öğretilen ve İslama uygun yetiştirilen devşirmelerin en yeteneklileri yönetici adayı olarak sarayda eğitilirdi. Sadece askerlik ve yöneticilik değil, gerçek bir Türk olmalarını sağlayacak kültürü de edinirlerdi. Farsça, Arapça, dini bilimler ve edebiyat öğrenirlerdi. İmparatorluğun sürekli ordusu olan Yeniçeri Ocağının büyük çoğunluğunu oluşturlardı. Saray sisteminin en üst kademelerine ulaşan köleler ise beylerbeyi, sancak beyi ve en son kademe olan vezirliğe kadar yükselirlerdi. Osmanlı kulları tanımı gereği askeri yönetici sınıfın üyeleriydi. Osmanlı devletinin en önemli özelliği etnik çeşitliliğidir. Coğrafi konumu ve temelinde Müslüman gazi devlet olmasından dolayı imparatorluk benzersiz insan kaynağına sahipti. Etnik grupların birbiriyle karışması potansiyel olarak ahlaki ve fiziksel özelliklerin en uygun olarak bir araya gelmesine olanak sağlıyordu. Fiziksel güç ve güzellik gayrimüslimlerden güzel ahlak ve dindarlıkta Müslüman tebaadan geliyordu. Osmanlı padişahları bu etnik çeşitliliğin doğasını ve niteliğini iyi bir şekilde değerlendirerek, devşirme sistemini kullanarak özel yetenekte bir yönetici sınıf yaratmayı başarmıştır. Osmanlı devletini siyasi ve kültürel anlamda zirveye taşıyan Osmanlının bu heterojen yapısıydı. Detaylı bilgi için Bkz. Fleischer, 2006:4-265-266.

² Kenan Ziya Taş ise bu bilgiyi umumileştirerek bütün bu adı taşıyanlara teşmil etmeninde doğru olmadığını ve şartları göz önüne alarak isabetli bir değerlendirmeye tabi tutmak gerektiğini dile getirmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Taş, 1999: 104. Vedat Turgut ise 2016 yılında yayınladığı makalesinde Lala Şahin Paşa’nın aslında Umur Bey’in Oğlu Şahin Bey ile araştırmamızın ana karakterini oluşturan Lala Şahin Paşa’nın aynı kişi olduğu fikrini ortaya atmıştır. Abdu’lMûin isminin Umur Bey’in ihtidâ etmiş bir gazi lideri olduğunun göstergesi olabileceğini söylemektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Turgut, 2016: 1-38.

Lala Şahin Paşa, Orhan Gazi döneminde asker ve yönetici olarak sivrilip Orhan Gazi'nin güvenini kazanmıştır (Tonak, 2014: 2-7). İlk resmi görevi her ne kadar tartışmalı olsa da Orhan Gazi'nin güvenini kazandıktan sonra, oğlu Murad'a lala olarak tayin edilmesidir. Bu sebeple kaynaklarda *Lala*³ unvanıyla anılmıştır (Refik, 2013: 51; Neşri, 1995: 241; Atsız, 1972: 40-41; Anonim, 1980: 27-28; Solak-Zade, 1989: 44-45). Bazı kaynaklarda *Şehabeddin Lala Şahin Paşaya* da *Şahin Lala* olarak da zikredildiği görülür (Kepekçioğlu, 2010: 141), (Tablo 1).



Tablo 1:Lala Şahin Paşanın Şeceresi (Bursa Kütüğü 2010).

Belgradi Haki Efendi'nin *Hadaiku'r-reyhan* adlı *Şeka'ik* tercümesinde ise Orhan Gazi'nin azatlı kölelerinden olduğu belirtilmektedir. Lala Şahin'den sonra çocukları da tıpkı kendisi gibi Osmanlı Devletine büyük hizmetlerde bulunmuştur.

³ Farsça olan "lala" kelimesi kul, köle, efendinin çocuğuna bakmakla yükümlü hizmetkâr anlamına gelmektedir. Lala kelimesinin Anadolu'da Farsça'nın etkisiyle XIII. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Baykara, 2003: 70-71.

Örneğin, Sinan Yakut Paşa'da tıpkı babası gibi Çelebi Mehmed'e lalalık yapmıştır (Turgut, 2016: 1-38).⁴

Lala Şahin, Osmanlı tebaasında ilk defa *Paşa* unvanını kullanan kişidir. Türk devlet yönetiminde en büyük erkek çocuğuna *Paşa* denildiğinden Lala Şahin Emirül ümera⁵ olunca *Bey*'in daha üstünde olan *Paşa* unvanını almıştır (Danişmed, 2011: 46). Paşalık bu şekilde kullara lakap olunca şehzadelere, *Çelebi sultan* denilmeye başlanmıştır (Taş, 1999: 104). Murad cülus ettikten sonra yetişkin bir şehzade bulunmadığı için hanedan haricinden birinin Beylerbeyine tayinine mecbur kalındığından bahsedilir. Bu zaruri ihtiyaçtan dolayı ilk Beylerbeylik makamına Lala Şahin'in getirildiği düşünülmektedir (Danişmend, 2011: 46).

Devletin ilk yıllarında vezirlik görevi Memlûklular ve İlhanlılarda olduğu gibi ilmiye sınıfındaki kişilere verilmiş ve bu kişilerinde ağırlıklı olarak Türk kökenli olduğu bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1939: 99-106). Örneğin Orhan Bey zamanında *Alâeddin Paşa, Ahmed Paşa, Mahmud Paşa, Hacı Paşa ve Sinaneddin Yusuf Paşa* ilmiye sınıfından vezirliğe getirilen kişilerdir (Uzunçarşılı, 1939: 99-106). I. Murad döneminden itibaren ise ağırlıklı olarak devşirme kökenli kişilerin bu göreve getirildiği ve daha sonrada bu geleneğin devam ettiği görülmektedir. Osmanlı devlet yönetiminde devşirme kökenli ilk vezirin de Lala Şahin Paşa'nın olduğu bilinmektedir (Kepecioğlu, 2009: 141). Vakfiyesinde de kendisini *Büyük Emir, Devlet ve Dinin Emir'i kumandanı* diye tanımlaması bu bilginin doğruluğunu göstermektedir. Ayrıca vakfiyesinde *Emir* ve *Kumandan* vurgusu Lala Şahin Paşa'nın devlet içerisinde önemli bir *Siyasi ve Askeri* kişilik olduğunu yansıtmakla beraber, devlet yönetiminin en üst kademelerinde, devşirme kökenli şahsiyetlerin rol alma geleneğini de başlatmıştır diyebiliriz.

Bu durumda I. Murad'ın, Orhan Gazi'nin ölümünden sonra (1362) tahtta geçtiğine göre Lala Şahin Paşa daha Orhan Gazi döneminden itibaren yani henüz Lalalık görevindeyken aynı zamanda vezirlik görevini de yürüttüğü bilgisi ortaya

⁴Z.Taş ise Çelebi Mehmed'in lalasının Bedreddin Yakut paşa olduğunu söylemiş ve Amasya emiri Hacı Kutlu-zade Süleyman Şah'ın oğlu olduğunu belirtmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Taş, 1999: 105. Görüldüğü üzere özellikle erken devir lalalarıyla ilgili yapılan araştırmaların birçoğunun dönem kaynaklarının günümüze ulaşmamasından dolayı net bir yargıya varılamamaktadır.

⁵ Beylerbeyi.

çıkılmaktadır. Uzunçarşılı ise devşirme ve askeri kökenli olan Lala Şahin Paşa'nın beylerbeylikten vezirliğe tayin edildiğini dile getirmiştir (Uzunçarşılı, 1984: 112).

Daha öncede değindiğimizi gibi vakfiyesinde *Kumandan* olarak anılan Lala Şahin Paşa Osmanlı devletine büyük hizmetlerde bulunmuştur. Paşa, Orhan Gazi'nin sarayında tahsil görmüş, gençlik yıllarında Gelibolu fatihi Şehzade Süleyman Paşa ile birlikte birçok fetihler de bulunmuş ve bütün hayatını *Serdârlık* ve *Beylerbeylik* hizmetine adanmıştır (Refik, 2013: 58). Neredeyse hayatının tamamını muharebe meydanlarında geçiren Lala Şahin Paşa'nın kahramanlığı yalnızca dostları tarafından değil, düşmanları tarafından da takdir görmüştür (Refik, 2013: 59). Örneğin, George Ostrogrsk Türklerin balkanlardaki ilerleyişini anlatırken Lala Şahin Paşa'dan *Usta bir kumandan* diye bahsetmiştir (Ostrogrsk, 2015: 494). Herbert Gibbons ise I. Murad'ın tecrübeli ve güngörmüş bir padişah olmadığını ancak maiyetinde babasından kalma kıymetli generallerin bulunduğunu söyleyip Lala Şahin Paşa'ya atıfta bulunmaktadır (Gibbons, 1998: 93).

Orhan Gazi, Süleyman Paşa ve I. Murad döneminde devlet işlerinde fail olan Lala Şahin Paşa'nın, I. Bayezid döneminde de görevine devam ettiğini Neşri'nin şu ifadeleriyle belirtmiştir ⁶.

“Andan Oğlu Sultan Bayezid'e dahi haber gönderüp, gaza-yı ekber iderim, yarağın görüp gelsin dedi. Ol dahi veziri Şahin Lala'yla leşkerin cem edüp, heman hünkârın hizmetine erişdi. Ol vakit Bayezid Han, Kütahya'yı ve Hamid-ili sancağın yirdi.”(Neşri, 1995: 241) .

Ahmet Refik “Meşhur Osmanlı Kumandanları” adlı kitabında Lala Şahin Paşa'dan şöyle bahseder:

“Şahin Paşa Hazret-i Orhan'ın terbiyet-gah-ı kemalinde tahsil-i ilm ü edeb eylemiştir. Sinni terakki etdikce derece-i zekâsı da o mertebe tezayüd eylediğinden gösterdiği measir-i makbule Hazret-i Padişahı fevkalade memnun ederdi. Şehzade-i Hüdavendigâr ise o zamanlar daha hal-i sabavette

⁶ Neşri, Lala Şahin Paşa'nın I. Beyazid döneminde de görevine devam ettiğini belirtmiş olmasına rağmen birçok araştırmacı Paşa'nın Niş seferi sırasında vefat ettiğini dile getirmişlerdir. Detaylı bilgi için Bkz. Refik, 2013: 57; Uzunçarşılı, 1939: 506; Danişmend, 2011: 62; Özcan, 2003: 77-78. Bu durumda Kenan Ziya Taş'ın özellikle Neşri'nin bu ifadesinden yola çıkarak Lala Şahin Paşa'nın I. Beyazid'e bir dönem lalalık ettiği şeklindeki yorumunun da doğruluğu tartışmaya açık olsa gerek.

bulduğundan Orhan Gazi Hazretleri Şahin Beyi Şehzade-i Hüdavendigarın hizmet-i ta'limiyyesine memur etmiş, Şahin Beye lalalık unvanı izafe edilmiştir.761 senesinde idi ki, gazi-i namdar Şehzade Süleyman Paşa'nın teessür-i can güdazıyla itmam-ı zafer- name-i hayat eden Sultan Orhan Gazi hazretlerinden sonra Hazret-i Hüdavendigar kemal-i izz ü ikbal ile taht-ı ali-baht-ı Osmaniye cülus buyurdu. Rumeli'nde bulunan Gazi Süleyman Paşa ordusu serdarsız bulunduğu cihetle bunlar bir serdar nasb eylemek icab ettiğinden dem-i şebabından beri fevkalade sevdiği lalası Şahin Bey'i beylerbeyi nasbetdi. (741)”(Refik, 2013: 52-53).

Bizans kaynakları içinde, Bizans tarihçilerinden Doukas, II. Manuel Palaiologos'un kardeşi için yazdığı *Cenaze Nutku*, *Bizans Kronikleri*, Pseudo-Sphrantzes ve Chalkokondyles'in eserlerinde Lala Şahin Paşa hakkında herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Vedat Turgut 2016 yılında yayınladığı bir makalesinde Bolu'nun Alpagot köyünde 795 H. 1392 tarihinde zaviye vakfeden, Umur Bey'in oğlu Şahin Lala Bin İzzeddin adlı kişi ile tezimizin ana karakterini oluşturan Lala Şahin Paşa'nın aynı kişi olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Lala Şahin Paşa'nın menşeyini de Kıpçak Türklerine dayandırmıştır (Turgut, 2016:1-38). F. Uçar'da Bolu'da vakıf kuran Şahin Bey ile Lala Şahin Paşa'nın aynı kişi olduğunu dile getirmişse de, Umuroğulları ile herhangi bir ilişki kurmamıştır (Uçar, 2009: 50-59). Umur Beyin oğlu olan Şahin Bey, Bolu'da Alpagud⁷ Köyü'nde bir zaviye inşa ettirmiş ve adı geçen köyü de zaviyesinin vakfettiği tespit edilmiştir (Turgut, 2016:1-38)⁸. Söz konusu vakıf kaydının, Bolu'da kaydedilen Süleyman Paşa vakfından sonraki en yüksek gelirli vakıf olduğu bilinmektedir. Ayrıca Şahin Bey, Bolu'nun merkezinde de Umuroğlu Medresesi inşa ettirmiş ve bu yapı içinde Kırdar Köyünü vakfettiği vakıf kayıtlarında tespit edilmiştir. Lala Şahin Paşa'nın her ne kadar ihtilafı olsa da Niş seferi (1386) sırasında ölmüş olduğu birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Zira (1386) yılında Lala Şahin Paşa'nın ölümünden hemen sonra Rumeli Beylerbeyliğine ve

⁷Alpagud, Mülk-i merdüm kabilinden olan bir çeşit arazi olup, bir kısmı divana, diğerlerinin ise sahiplerine ait olduğu belirtilen araziler için kullanılan Moğol kökenli bir kelimedir. Ayrıca bu kelime muvazzaf manasına da gelmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Togan, 1981: 285-288.

⁸Bursa, Kirmasti'daki vakfiyesinin tarihi H.749/1348, Bolu Alpagut köyündeki vakfiyesi ise H.795/1392 tarihli olup iki vakfiye arasında kırk dört yıl gibi ciddi bir zaman farkı bulunmaktadır.

vezirlik makamına Timurtaş Paşa getirilmesi bu bilginin doğruluk payını artırmaktadır (Danişmend, 2011: 46). Bu durumda Bolu, Alpagot'ta vakfiyesi bulunan Şahin Paşa ile Lala Şahin Paşa'nın aynı kişi olduğu bilgisinin doğruluğu tartışılır⁹. Yine Vedat Turgut makalesinde İbn Batuta'nın Şahin Bey (Lala Şahin) hakkında bahsettiğini onun boylu poslu heybetli bir görünüşe sahip olduğunu ve pek cömert olmadığını söylemiştir. Fakat Vedat Turgut'un atıfta bulunduğu kısımda İbn Batuta Lala Şahin değil de Gerde Sultanı Şah Berk adında birinden bahsetmektedir: "...Bu adam Anadolu'nun orta derceli sultanlarından Şah Berk'tir. Boyu posu ve davranışları güzel ama cömert değildir" (İbn Batuda, 2000: 436).

Yukarıda da değinildiği üzere Orhan Gazi döneminden itibaren, Murad Hüdavendigârın tahtta kaldığı süre boyunca son derece etkin siyasi ve askeri faaliyetler içerisinde olan Lala Şahin Paşa'nın kimliği hakkında şimdiye dek ortak bir karara varılamamıştır. Vedat Turgut her ne kadar Bolulu Şahin Paşa ile Lala Şahin Paşa'nın aynı kişi olduğunu dile getirmiş olsa da Bolulu Lala Şahin Paşa'nın 1392 tarihli vakfiyesi¹⁰ ile Lala Şahin Paşa'nın ölümü (1386) arasındaki zaman farkı ve hiçbir tarihi belgede Lala Şahin Paşa'nın *Umur Bey'in oğlu* diye zikredilmemesi göz ardı edilemez.

Vakıf kayıtları ışığında yapılan bu araştırmalar elbette ki göz ardı edilemez. Fakat Osmanlı dönemine ait olan tarihi el yazmalarında (Neşri, Solak Zade, Oruç Bey, Anonim Osmanlı Kronikleri, Hoca Sadeddin, İbn Batuta). Lala Şahin Paşa'nın devşirme kökenli ve Orhan Gazi'nin azatlı kölelerinde olduğunun belirtilmesi de yine bu bilginin doğruluğunu tartışmaya açık hale getirmektedir.

Şehzade Murad'ın yanında İzmit ve Bursa'da yer alan Lala Şahin Paşa, Rumeli fatihi olarak anılan Şehzade Süleyman'ın ölümü üzerine Rumeli yakasındaki fetihleri sürdürmek amacıyla Orhan Bey tarafından Şehzade Murad ile beraber Gelibolu'ya gönderilmiştir (İnalçık, 2016: 185-186). Süleyman Paşa'nın ölümünün hemen ardından Orhan Gazi'nin de ölümü ile Ankara'da Ahiler tarafından bir ayaklanma

⁹ Ayrıca Lala Şahin Paşa'nın H.749./1348 tarihli vakfiyesinden kendisini *Abdulmuin oğlu* diye tanıtmaktadır. Eğer aksi durum olsaydı "*Umur Bey'in oğlu*" diye belirtirdi. "*meskûn yeryüzünde kâfirleri kahreden; devlet ve dinin emiri, kumandanı Abdülmuin oğlu Hazreti Şahin Lala Paşa...*" Detaylı bilgi için Bkz. Sevim ve Öcalan, 2010: 25-33.

¹⁰ Ayrıca vakfiyelerin, yapıların inşa bitiminden en az iki yıl sonra düzenlendiği bilgisi de göz ardı edilmez. Bu durumda Lala Şahin Paşa'nın ölümü ile Bolu'daki vakıf arasında 8 yıl kadar ciddi bir zaman farkı vardır.

çıkartılmaya çalışmışsa da başarılı olunamamıştır. Yaşanan bu olaylar devletin yeniden yapılandırılması zarureti ortaya çıkartmıştır. I. Murad Ankara'dan Bursa'ya döndükten sonra ilk iş olarak Lala Şahin Paşa'yı Beylerbeyi yani ordu komutanı¹¹, Bursa kadısı Çandarlı Kara Halil'i kazasker yapmıştır ve böylece devletin, beylerbeylik ve kazaskerlik birimi ilk defa I. Murad tarafından kurulmuş oldu (Çetin, 2016: 11-12). Sultan Murad, babasının sadık beylerinden ilk defa beylerbeyi rütbesi verilen, Lala Şahin Paşayı alarak Rumeli'ye geçti ve bu suretle sarsılmış olan maneviyatı kuvvetlendirdi (Uzunçarşılı, 1988: 146). Üç büyük komutan, Lala Şahin Paşa, Hacı İlbey ve Evrenos Bey sistemli olarak yürüttükleri fetih faaliyetleri sonucu Malkara, İpsala, Dedeoğlu, Dimetoka, Lüleburgaz, Kırkkilise (Kırklareli), Serez, Drama ve Babaeski taraflarını ele geçirerek, Edirne'ye giden yolları açmışlardır (Çetin, 2016: 13).

Süleyman Paşa'nın hemen ardından Orhan Gazi'nin de vefat etmesini fırsat bilen Bizanslılar, Burgaz'ı, Çorlu'yu ve Malkara'yı geri almışlardır. Bizans ordusu sahil şehirlerini de ele geçirmeye çalışıyorlardı. Fakat o sırada Osmanlı kuvvetlerini kumanda etmekte olan Lala Şahin Paşa ve silah arkadaşları Hacı İlbey ile Evrenuz Bey büyük bir soğukkanlılıkla sahil ve kale şehirlerini büyük bir gayretle müdafaa etmişler ve Bolayır'a defnettikleri kumandanları Süleyman Paşa'nın mezarını düşman askerine bırakmamışlardır (Uzunçarşılı, 1988: 144-145). Önemli bir askeri zafer olarak tarihe geçen ve cihan imparatorluğuna bir dönem başkentlik yapacak olan Edirne'nin fethi (1361) yılında Lala Şahin Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir.

Oruç Bey Edirne'nin fethini şu şekilde kaleme almıştır:

“Murad Gazi Edirne'nin fethine niyet etti. Beylerbeyisi Lala Şahin'e asker koşup Edirne üzerine gönderdi. Lala Şahin, Edirne'ye yaklaşınca Edirne Tekfürü'nün haberi oldu. Tekfür de bu askere karşı çıktı. İki ordu büyük bir savaş yaptılar. Sonunda Edirne Tekfürü bozguna uğrayıp kaçtı. Gelip hisara girdi. Lala Şahin, Murad Gazi'ye bir nice başla gönderdi. Fırsatı bildirdi. Hacı İlbeği ve Evrenüs Gazi geldiler. Murad Gazi'nin önüne düşüp Edirne'ye getirdiler. O vakit Meriç Suyu taşkındı. Edirne Tekfürü geceleyin bir kayığa bindi. Kaçtı Enez'e gitti. Gaziler sabahleyin geldiler. Kaleyi boş buldular.

¹¹ Oruç Bey, Solak-Zade, Neşri, İ.Hakkı Danişmend, İ.H. Uzunçarşılı, H. İnalçık Edirne'nin fethinden sonra Lala Şahin Paşanın Beylerbeyi olduğunun dile getirmişlerdir.

Şehir halkı kalenin kapısını açıp kaleyi verdiler. Bu yıl içinde güneş tam tutuldu. Bütün yıldızlar görüldü. Edirne feth olundu hicretin 762'inde (1361)” (Atsız, 1972: 40-41).

Anonim Osmanlı Kroniğın' de ise Edirne'nin fetihi Şu Şekilde anlatılmaktadır:

“... Bu taraftan Gazi Murad Eski'den ¹²göçdi, Edrene'ye gelmeğe niyet eyledi. Lalası Şahin beğlerbeği idi. Andan Lala Şahin'ne leşker virdi, Edrene'ye gönderdi. Şahin Lala Edrene'ye gelüp kâfirlere karşı gelüp azim cengitdiler. Murad Gazi'ye Şahin Lala beşâret haberin gönderdi. Bunca başlar bile gönderdi. Hacı İlbeği ve Evrenos Beğ Sultan Murad'un önüne düşüp Edrene'ye getürdüler. Ol vakt Tunca ve Meriç suyu gâyet taşgundu. Edrene tekfuru gece ile kayığa bindi kaçdı İnoz'a gitdi. Edrene 761 yılında feth oldu.”(Anonim, 1980: 27-28).

Edirne'nin fethinden sonra I. Murat Edirne'ye gelir ve burayı çok beğenip bir saray inşa ettirir. Lala Şahin Paşa'yı da burada bırakır. Edirne fethedildikten sonra ilkbeylerbeyi merkezi Edirne oldu ve başına Lala Şahin Paşa tayin edildi ¹³. Böylece Rumeli ayrı bir askeri-idari bölge konumuna getirildi. Devletin ilk beylerbeyi olan Rumeli diğ er beyliklerde oluştuktan sonra özel konumunu muhafaza etmeye devam etmiştir. XIV-XV. Yüzyıllarda Rumeli beylerbeyleri merkezde bulunur, vezirler gibi paşa unvanı taşır ve divan toplantılarının baş üyeleri olarak müzakerelere katılırdı (İnalçık, 2010: 208).

Lala Şahin I. Murad tarafından Filibe ve Zağra'nın fethi için görevlendirilir. Meriç vadisinde önemli bir şehir olan Filibe de uzun bir kuşatma sonucunda 765'te (1364) Lala Şahin Paşa tarafından fethedilmişti ¹⁴. Filibe, 1366'da I. Murad Rumeli'de iken Beylerbeyi Lala Şahin Paşa'nın uç merkezi olmuştur (İnalçık, 2016: 186). Dimetoka ile Edirne'nin fethinden sonra İstanbul-Viyana şasesi

¹² Rumeli'de “Eski” adında birkaç kasaba yer almaktadır. “Babaeski, Eski Zağra, Eski Cuma. Buradaki “Eski'nin” “Eski Zağra” olması, “Zağra” diye geçenin de bugün “Yeni Zağra” denen kasaba olduğı düşünölmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Atsız, 1972: 42-43.

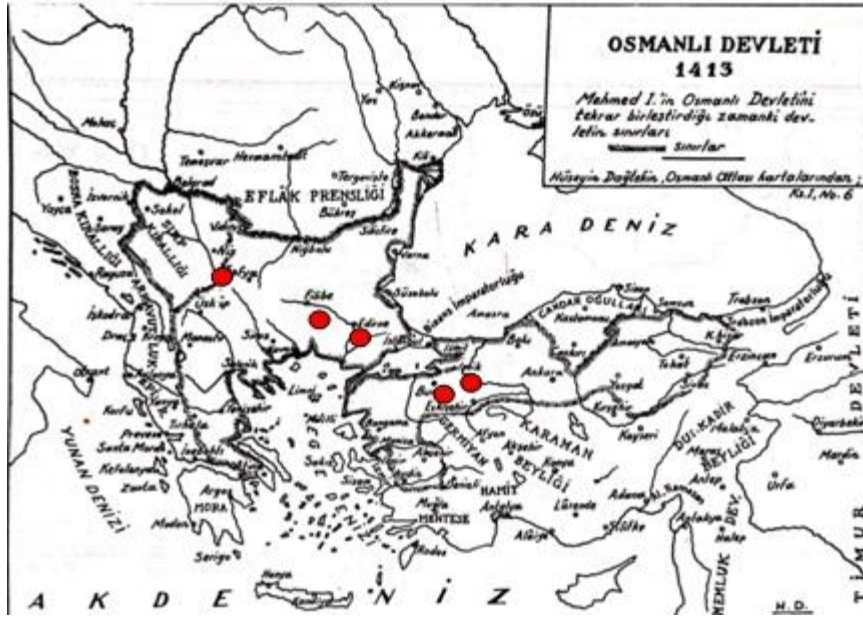
¹³ Edirne'nin Lala Şahin Paşa tarafından feth edilmesi ve bölgenin ilk Beylerbeylik merkezi olması akıllara Edirne'de Paşa'nın yapısının olup olmadığı sorusunu getirmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda kentte Lala Şahin Paşa'nın Filibe kuşatması sırasında Meriç nehri üzerine yaptırmış olduğı ahşap köprü dışında başka bir yapının varlığına rastlanmamıştır. Köprüde muhtemelen ahşap olduğundan dolayı günümüze ulaşmamıştır.

¹⁴ Lala Şahin Meriç nehri üzerine tahmini iki ok miktarı, üzerinde iki arabanın yan yana geçebileceğı büyüklükte bir köprü inşa ettirmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Çabuk, 1989: 41-42.

üzerinde bulunan Filibe'nin fethi Bulgaristan ve Bizans'a karşı Türklerin kazandığı en büyük zaferlerden biri olarak tarihe geçmiştir (Danişmend, 2011: 4),(Harita 1).

George Ostrogorsky da Türklerin Balkanlardaki ilerleyişini ve Lala Şahin Paşayı şu şekilde aktarır:

“...Usta bir kumandan olan Lala Şahin 1363 yılı civarında Filibe'ye girdi ve ilk Rumeli Beylerbeyisi sıfatıyla burada yerleşti. Bizzat sultan önce Dimetoka'ya, daha sonrada Edirne'ye götürmek suretiyle devletin merkezini Balkanlar'a nakletti. Türk ilerleyişi sistemli kolonizasyon tedbirleriyle birlikte yürütüldüğü cihetle, Osmanlılar daha şimdiden Avrupa topraklarına sağlamca adım atmış sayılırlardı. Yerli ahali büyük sayıda Anadolu'ya köleliğe sürüklendi, Türk ileri gelenlerine özellikle sultanın kumandanlarına büyük araziler dirlik olarak dağıtıldı.”(Ostrogorsky, 2015: 46).



Harita 1:Lala Şahin Paşa'nın Fethettiği Şehirler (Uzunçarşılı, 1988).

1364'de Sırp Sındığı savaşında, Haçlı kuvvetlerine karşı Lala Şahin Paşa tarafından dönemin ünlü kumandanlarından Hacı İlbeğ görevlendirilmiştir. Rivayete göre Hacı İlbeğ'in yaptığı ani bir baskınla haçlılar yenilgiye uğramış, Lala Şahin Paşa bu kutlu zaferin bizzat kendisi tarafından elde edilmemesinden dolayı haset

ederek büyük hizmetine karşın değerli kumandanı zehirletmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 506). Hacı İlbey'in büyük başarısını hazmedemeyen Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa'nın İlbey'i zehirleterek öldürme rivayeti şayet doğru ise Osmanlı Devleti'nde zehirle öldürülmüş ilk devlet adamı Hacı İlbey olduğu düşünülmektedir (Danişmend, 2011: 46)¹⁵. Bu olaydan Solak-Zade'de şu şekilde bahsetmiştir:

“... Hacı İlbey'i ileri gelen bir kaç yiğit gazi ile dil almak üzere düşman tarafına ilgar ilgar eyledi. Uzaktan tarassut ettikten sonra, düşman askerlerin çokluğu ve kalabalıklığının islam askerlerinin on katından fazla olduğunu anladı. Ancak askerlerinin çokluğuna mağrur ve kimseden pervaları olmayıp, rahat ve huzurda olduklarını anlamakla, Hazreti Allah'a ve Resulullah'ın mucizelerine tevessül ederek bu güruh üzerine gece baskını yapmaktan başka çare diye kararını verdi. Hacı İlbey'i, sayısız ganimet ile Lala Şahin Paşa'nın huzuruna geldi. İslam askerlerinde o derece zevk ve sefa hâsıl oldu ki, tarifi mümkün değildir. Nitekim gerçi bu garip fetih Hacı İlbey'e nasip oldu; ama Lala Şahin bu gazada herhangi bir dâhil olmadığı gibi, özellikle daha önce padişah hazretlerine bu tarafta bulunan İslam askerlerinin düşman ile savaşa iktidarlara yoktur diye haber göndermişti. Bu yüzden gam çekti ve haset eyleyip hazin oldu. Sonunda Hacı İlbey, Lala Şahin marifetiyle zehirlenerek ahirete göçmüştür” (Çabuk, 1989: 44-45).

Oruç Beğ ise böyle bir meseleden bahsetmemekte ve olayı şu şekilde anlatmaktadır:

“... Beri taraftan Sırp askeri gelip kuvvetlerine mağrur dururken Lala Şahin, Gazileri toparlayıp askerini hazırladı. Tevekkülle Tanrıya sığınıp ve Peygamberi kendisine şefaati getirip gazaya niyet etti, çerisini üç bölüğe ayırdı. Üç taraftan yürüyüp Sırp askeri gafil yatarken davullar vurdurarak gece baskını yaptı. Sarhoş asker yatarken Türk geldi diye korkuya kapılıp atları ürktü. Boşanıp birbirini çiğnedi sabah oluncaya kadar birbirlerini kırdılar...” (Atsız, 1972: 43-44).

Balkanlar'da yaptığı önemli fetihlerle Osmanlı devletine balkanların kapısını açan ve o bölge de devletin kalıcı olmasını sağlayan Şahin Paşa'nın böyle bir olayla

¹⁵Bu olay Osmanlı tarihinin diyalektiğini yakalama fırsatı vermektedir. Evranos paşasının Sancakbeyi olmasının altında da bu hadise yatmaktadır. Evrenos bey Hacı İlbey'e tabi bir kumandan iken akıncı birliklerinin lideri haline gelişinin altında, Lala Şahin paşasının iktidar hırsıyla Hacı İlbey'i zehirletmesinin yattığının belirtmekte fayda vardır. Detaylı bilgi için Bkz.Öztürk, 2013:225- 258.

adının anılması onun aynı zamanda siyasi anlamda ne kadar hırslı bir kişilik olduğunu da bize göstermektedir.

Lala Şahin Paşa sadece askeri zekâsı ile kendini ispatlamamış, devletin diğer kademelerinde de etkili olduğunu *Pençik* kanunun ilk fikir sahiplerinden biri olmasıyla kanıtlamıştır (Taş, 1999: 104)¹⁶. Anonim Osmanlı Kroniğinde ise bu konu şu şekilde belirtilmiştir:

“...Kara Rüstem işbu esîrler kim gazâdan gâziler getirürler. Tanrı buyruğunda beşde biri pâdişâhındur didi. Vardılar Kara Rüstem’i okudular. Ayıtılar. Her esirden yigirmi beşer akçâ aldı. Kara Halil’den ve Kara Rüstem’den kaldı... Bu tertip üzerine oğlanlar devşirildiler. Kapuya getirüp bu oğlanları taşra illere ve Türklere virdiler, Türkçe öğrensün didiler. Birkaç yıldan sonra getirüp kapuda yeniçeri eylediler. Ve hem adını yeniçeri kodılar. Bunların aslı bu oldu ...” (Öztürk, 1980: 27-28).

Lala Şahin Paşa’nın ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. Muhtemelen Niş fethinden hemen sonraki 788 (1386) baharında, Karaman seferinden önce vefat etmiştir (Özcan, 2003: 77). Ahmet Refik Niş seferi sırasında zorlu harbin Şahin Paşa’yı yormaya başladığını ve ünlü kumandanın bu sefer esnasında vefat ettiğini belirtmiştir (Refik, 2013: 57-58).

Neşri ise Paşa’nın Bosna seferi sonrasında (Neşri, 1995: 239-241), Solak-Zade Sofya’nın zaptı arifesinde (Çabuk, 1989: 52), öldüğünü kaydeder. Hoca Sâdeddin ise Lala Şahin Paşa’nın Kosova savaşında(1389) bulunduğunu belirtmiştir (Hoca Sâdeddin, 1979: 121). Lala Şahin Paşa’nın Ölümünden sonra beylerbeylik görevine Harem-i padişaktan olmayan Kara Ali Bey’in oğlu Timurtaş Paşa getirilmiştir (Uzunçarşılı, 1957:174-178). 1386 yılındaki Karaman seferinden hemen sonra

¹⁶ Bazen “ispenc” ismi ile de anılan “pencik” vergisi savaşlarda alınan esirler üzerinden elde edilen gelir vergisidir. “Pencik” kelimesinin “penc-ü-yek” tabirinden geldiği rivayet edilmektedir. Vergi verilmediği takdirde her beş esirden birinin verilmesi gerekmektedir. Bu sebepten dolayı devletin elinde toplanan esir çocuklarına “pencik oğlanları” denilmiştir. Bu oğlanlar toplandıkça Türk evlerine dağıtılır. Hem çalıştırılır hem de Türkçe öğretilirdi. Yeniçeri ocağının temelini bu pencik oğlanları oluşturmaktadır. Pencik fikrinin kime ait olduğuna dair ihtilaf vardır. En kuvvetli rivayet Karamanlı Kara – Rüstem’in teklifi üzerine Kazasker Çandarlı Kara Halil’in verdiği fetva esas olmuştur. Bununla beraber Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa’ya, Kara-Timurtaş Paşa’ya, Hacı Bektaş sülalesinden Timurtaş-dede’ye, Mevlâna Celalüddün-i Rumi sülalesinden Emir- Şah’a ait olduğu rivayet edilir. Detaylı bilgi için Bkz. Danişmend, 2011: 47-48.

beylerbeylik rütbesine vezirlikte eklenmiştir. Böylece vezirlik ve beylerbeylik ilk defa Timurtaş Paşa'da bir araya gelmiştir (Taş,1999:105).

Devletin kuruluş döneminde, özellikle Balkanların fethinde büyük payı olan ve bu sebepten dolayı da Balkanların Fatihi adıyla anılan Lala Şahin Paşa'nın, Bursa'nın Mustafakemalpaşa (Kirmasti) ilçesinde bir külliyesi bulunmaktadır. Külliye Kirmasti çayının yanında bir parkın içinde yer almaktadır. İçinde türbesinin de yer aldığı külliye, zaviyeve camiden meydana gelmektedir. Lala Şahin Paşa'nın Filibe'yi feth etmesiyle bölgenin çeltik ziraatına açılmasını sağlamış ve savaşta aldığı esirlere ordunun geçmesi için düzenli yollar ile Meriç üzerine bir köprü inşa ettirmiştir (Özcan, 2003: 77-78). Ayrıca Lala Şahin'in Bursa'da günümüzde mevcut olmayan bir hanı (Bezir Han), medrese ve birde ismine ithaf edilmiş mahallesi bulunmaktadır. Bir rivayete göre Şahin Paşa Bursa'daki Hisar içinde Balıkpazarı kapısı civarında bulunan medresesini İznik'in fethi sırasında mahsur kalanlara yardıma gelen Bizans kuvvetlerini yenerek elde ettiği ganimetlerle 740 (1339) yıllarında inşa ettirmiştir. Ayrıca Kirmasti'de Lala Şahin Paşa'nın soyundan gelen Bali Bey ile Züfer Bey'in camileri ve Hamza Bey'in türbesi bulunmaktadır (Özcan, 2003: 77-78).

Yapılan kaynak taramalarının sonucunda Lala Şahin Paşa'nın Türkiye toprakları dışında Balkanlarda da bir takım eserlerinin yer aldığı öğrenilmiştir. Bu eserlerin birçoğu maalesef günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan eserlerin üzerinde de kapsamlı bir çalışma yapılmadığı görülmüştür.

Günümüzde Bulgaristan sınırlarında yer alan ve Osmanlı'nın eski bir kaza merkezi olan Kazanlık'ta (Gül ovası) Lala Şahin Paşa'nın makam türbesi yer almaktadır (Kiel, 2002: 138-140). Bölge ve Lala Şahin Paşa'nın türbesi Franz Babinger tarafından kaydedilmiştir. Bölgede yaşayan yerel Müslüman halk arasındaki inanışa göre Lala Şahin Paşa burada vefat etmiş ve tıpkı Kosova'da I. Murad'a yapıldığı gibi Lala Şahin Paşa'nın iç organları da türbenin bulunduğu yere gömülmüştür (Fleet, 1999: 204-205). Kaynaklarda Balkanlardaki Osmanlı dönemine ait en eski türbe mimari örneğinin Lala Şahin Paşa'ya atfedilmiş olan türbe olduğu söylenmektedir (Fleet, 1999: 204-205). Türbe günümüzde hala ayakta. Yine Bulgaristan'ın Starova köyünde Lala Şahin Paşa Ilıcası ve Evliya Çelebi'den itibaren bütün müellifler Lala Şahin Paşa'nın Meriç nehri üzerine ahşap bir köprü inşa

ettirdiğinden bahsetmektedir (Ayverdi, 2002: 25-31). Ayverdi köprüye ait fotoğraflardan, köprünün ayaklarının son dönemlerde kâgir olduğunun söylemiştir.

1999 yılında Cambridge Üniversitesi tarafından yayımlanan Türkiye Tarihi (1071-1453) adlı eserde Kate Fleet, II. Murad döneminde Rumeli beylerbeyi olan ve aynı zamanda Lala Şahin Paşa'nın da oğlu olan Şihabuddin Paşa tarafından Filibe'de 1444 yılında inşa ettirilen külliye'nin inşasına ilk olarak Lala Şahin Paşa'nın başladığını, vefat edince külliye'yi oğlunun tamamladığını belirtmiştir (Fleet, 1999: 227). Külliye'de, Meriç köprüsü başında yer alan büyük bir han, zaviyeli cami, anıtsal bir hamam, Şihabuddin Paşa'nın türbesi, bir mutfak bloğu, zaviyeli cami ile Meriç nehri arasında on iki hücreli bir medresenin yer aldığı belirtilmiştir (Fleet, 1999: 227). Külliye'den günümüze yalnızca zaviyeli cami ile türbe mevcuttur (Uzunçarşılı, 1988), (Harita 2).



Harita 2:Lala Şahin Paşa'nın Yapılarının Bulunduğu Şehirler (Uzunçarşılı, 1988).

Ahmet Refik, Şahin Paşa'nın fethedilen Osmanlı topraklarını yaptırdığı mimari eserlerle güzelleştirdiğini, ayrıca hayır için de birçok eserler yaptırdığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“ Şahin Paşa memâlik-i meftühanın ¹⁷ tezyin-i imarına ¹⁸ da fevkalâde sa'yu gayret ederek medeniyet-i Osmâniyye'ye pek büyük hizmetler ifâ eylemiştir. Rumeli'nin bazı şehirlerinde müşârünileyhin birçok hayrât ve müberrâtı ¹⁹ vardır. Ez-cümle Bursa'da bir mektep, bir medrese, Kirmastı'da bir medrese ve bir köprü inşa ettirmiştir. Bundan başka Şahin Paşa'nın Filibe önünde Meriç nehri üzerinde iki okatımütülünde ²⁰ ve iki araba yan yana geçecek genişlikte mükemmel bir kâgir köprüsü bir hayli müberrati, cami, medrese ve imaret gibi birçok hayrâtı vardır.” (Refik, 2013: 59).

Sonuç olarak, Lala Şahin Paşa'nın doğum ve ölüm tarihi ile birlikte kökeni hakkındaki bilgiler her ne kadar ihtilaflı olsa da Paşa'nın dönem kaynaklarında ve vakfiyesinde, baba adının Abdul-muin olarak zikredilmesi onun devşirme kökenli bir devlet adamı olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlara geçiş ve yerleşme sürecinde önemli rol oynadığı için Balkanlar Fatihi olarak nitelendirilmiştir. Devletin kuruluş döneminden itibaren ölümüne kadar Edirne gibi birçok önemli bölgenin fethini gerçekleştirmesine rağmen, bugüne dek Bizans ve Osmanlı kaynaklarına yansıyan imajı hakkında karşılaştırmalı bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir.

I. Murad'a lala olarak tayin edilmesinden dolayı tarihi kaynaklarda *Lala* unvanıyla anılmıştır ve Osmanlı devletinin resmi kayıtların da Lala unvanıyla anılan ilk kişi olması açısından da önemlidir. Ayrıca Osmanlı tebaasında ilk defa *Paşa* unvanını kullanan kişide Lala Şahin Paşa'dır (Refik, 2013: 51; Neşri, 1995: 241; Atsız, 1972: 40-41; Anonim, 1980: 27-28; Solak-Zade, 1989: 44-45).

Devletin kuruluş dönemlerinde yönetiminde en üst makam olan vezirlik mertebesine, nüfuz sahibi olan Türk beyleri tayin edilirdi. Yine bu gelenek tarihte ilk defa Lala Şahin Paşa ile birlikte terk edilmiş ve vezirlik makamına devşirme kökenli bir şahsiyet olan Lala Şahin Paşa getirilmiştir. Osmanlı devlet yönetiminde devşirme kökenli ilk vezirin de Lala Şahin Paşa'nın olduğunu vakfiyesinde de kendisini “*Büyük Emir, Devlet ve Dinin Emir'i Kumandanı*” diye tanımlaması ile

¹⁷ Fethedilmiş memleketler.

¹⁸ İmarla güzelleştirme.

¹⁹ Hayır kazanmak.

²⁰ Uzunluk.

öğrenmekteyiz. Devletin kuruluş döneminde beylerbeylik makamına Sultan'ın kardeşi veyahut çocukları getirilirdi. Bu gelenek de Lala Şahin Paşa ile birlikte terk edilmiş ve tarihte ilk defa hanedan üyesi dışında devşirme kökenli bir kişilik olan Lala Şahin Paşa *Beylerbeylik* makamına tayin edilmiştir (Kepecioğlu, 2009: 141; Danişmend, 2011: 46; Sevim ve Öcalan, 2010: 25-33).

Lala Şahin Paşa sadece askeri zekâsı ile kendini ispatlamamış, devletin diğer kademelerinde de etkili olduğunu *Pençik* kanunun ilk fikir sahiplerinden biri olmasıyla kanıtlamış ve Osmanlı ordu teşkilatının şekillenmesinde de önemli katkılarda bulunmuştur (Taş, 1999: 104; Öztürk, 1980: 27-28).

Tarihte hep ilklerle anılan ve başarılarında söz ettiren Lala Şahin Paşa hırsı sayesinde devletin en üst mertebelerine kadar yükselmiştir. Fakat Paşa'nın bu hırsı tarihe bazen olumsuz yönleriyle de yansımıştır. Şöyle ki; rivayete göre Paşa, Sırp Sındığı (1364) savaşında başarılı olduğu için hırs yapıp Hacı İlbeği zehirletip öldürtmüştür (Çabuk, 1989: 44-45; Atsız, 1972: 43-44).

1.2. Osmanlı'da Lalalık Kurumu ve Lala Şahin Paşa

Farsça kökenli bir kelime olan *Lala* Türkçedeki *Atabeylik*²¹in karşılığıdır. Efendinin çocuğuna bakmakla görevli olan kul, köle anlamına gelmektedir (Pakalın, 1993: 354). Zamanla nüfuzlu kişilerin çocuklarının eğitimiyle ilgilenen (han, hükümdar, bey, yüksek dereceli idareciler) onların her türlü bakımından ve eğitiminden sorumlu olan kişileri ifade eden bir anlam kazanmıştır. Böylece atabeylik kurumunun benzeri bir gelişme göstermiştir. Fakat atabeylik müessesisi kadar siyasi bir güce hiçbir zaman sahip olamamıştır²².

Anadolu'da XIII. yüzyıldan itibaren kullanıldığı düşünülen *Lala* kelimesinin atabeylik sıfatını kazanması ise XV. yüzyılda gerçekleşmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 79). Nitekim *Lala* tabiri Anadolu Selçukluları'nın son dönemlerinde ortaya çıkmış, ancak Lala denilen kişinin Selçuklu devletinin erken devirlerinde olduğu gibi hiçbir askeri ve mülki yetkisinin olmadığı, sadece eğitimiyle görevli olduğu melikten sorumlu olan kişiyi temsil etmekteydi (Alptekin, 1991: 38-40)²³.

Osmanlı Devlet yönetiminde fethedilen topraklar, eski Türk devletlerindeki uygulamanın bir etkisi olarak, sancak haline getirilmiş ve bu sancaklara atanan beyler tarafından yönetilmiştir. Bu durum Osman Bey döneminde, feth edilen toprakların hanedan üyelerinin ortak malı düşüncesiyle ilgiliyken, I. Murad döneminden sonra ise, ülke topraklarının hükümdara ve onun oğullarına ait olduğu fikrinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir (Uzunçarşılı, 1988:117-118).

²¹ Türkçede ata ve beg kelimelerinin birleşiminden meydana gelen bir kelimedir. Selçuklulardan önce diğer Türk İslam devletlerinde böyle bir unvan veya kurumun varlığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. Alptekin, 1991: 38-40. Atabeylik unvanı karşımıza ilk olarak Büyük Selçuklu döneminde çıkmaktadır. Ve bu unvanı kullanan ilk kişi ise Nizamül-Mülktür. Detaylı bilgi için Bkz. Taş, 1999: 16.

²² Selçuklular döneminde atabeyler eğitimden sorumlu oldukları şehzadelerin dul kalmış anneleriyle evlenme hakkına sahiplerdi. Bu hak, atabeylerin siyasi anlamda güçlenmelerine, merkezi yönetimin ise otoritesinin zayıflamasına sebep olmuştur. Sonuç olarak merkezden bağımsız atabey devletleri ortaya çıkmış ve bu durum Selçuklu devletinin yıkılma sürecini hızlandıran en büyük etkenlerden biri olmuştur. Detaylı bilgi için Bkz. Peirce, 1996: 71. Atabeylik unvanı Türk devletleri ile ilişki içerisinde olan Doğu Hıristiyan devletleri üzerinde de etkisini göstermiştir. 12. Yüzyılda İznik imparatorluğunda bilinen ilk lala Hıristiyan bir Türk'tür. Detaylı bilgi için Bkz. Taş, 1999: 25-26.

²³ Örneğin Muhammed b. Melikşah'ın Lala Karategin adında bir hamisi bulunmaktadır. Fakat bu kişinin Selçuklulardaki Atabeyler gibi herhangi bir askeri ya da mülki bir yetkisinin olup olmadığı bilinmemektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Alptekin, 1991: 38-40.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren yönetim anlayışında, ülkenin varisi konumundaki şehzadelerin iyi bir eğitim ile yetiştirilmesi ve her birinin tecrübeli bir devlet adamı olma prensibi güdülmüştür. Şehzadelerin sadece hanedan üyesi olmaları değil, gelecekte ülkeyi yönetme ihtimalleri, meselenin önemini bir kat daha artırmaktaydı (Kırpık, 2016: 36). Bu sebepten dolayı şehzadelerin yetiştirilmesi konusunda kuruluş döneminden itibaren farklı yöntemler uygulanmıştır. Devletin ilk yıllarından itibaren padişahlar, kardeşleri ve şehzadelerine devlet yönetiminde idari görevler vermişlerdir (Kurtaran, 2014: 759-778). I. Murad döneminden itibaren ise şehzadeler devlet yönetiminde tecrübe kazanmak amacıyla, on dört veya on beş yaşlarından itibaren devletin farklı bölgelerine gönderilmişlerdir (Kurtaran, 2014: 759-778). Devletin kuruluş dönemindeki bu uygulamaya *Sancağa Çıkma* denilmekteydi (Kırpık, 2016: 37)²⁴. Osmanlı şehzadeleri, gönderilecekleri sancağın neresi olacağını belirleme konusunda herhangi bir yetkiye sahip değillerdi. Devletin kuruluş döneminde şehzadelere tesis edilen sancaklar için *Bey Sancağı* da denilmekteydi. Bu tabir ilk kez Orhan Bey döneminde Bursa'nın fethedilerek I. Murat'a verilmesi ile kullanılmaya başlanmıştır (Neşri, 1995: 46).

Sancağa çıkarılan şehzadelerin yanlarında en başta her türlü eğitiminden sorumlu tutulan *Lalalar* olmak üzere, ihtiyaçları olan her türlü araç gereç ve personel veriliyordu (Eroğlu, 2010: 480-483). Ayrıca sancağa çıkan şehzadelerin yanlarında anneleri de bulunmaktaydı. Bu uygulama XV. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktaydı (Kırpık, 2016: 39). Özellikle sancağa çıkan şehzadelerin bazılarının yaşlarının küçük olması nedeniyle anne şefkati ve koruyuculuğundan mahrum kalmamak için böyle bir uygulamaya gidildiği düşünülmektedir.

Osmanlılarda lalalık kurumunun ortaya çıkışına dair kesin bir tarih verilememektedir. Devletin ilk yıllarında lalalar Türk kökenli ümera aileleri arasından seçilirken, XV. yüzyılın sonlarından itibaren ise devşirme kökenli kişiler arasından seçilmeye başlanmıştır ve bu uygulama gelenek haline getirilmiştir (Kırpık,

²⁴ Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren görülen sancağa çıkma geleneği ilk Türk-İslam devletlerinde de uygulanmaktadır. Karahanlılarda, Gaznelilerde, Büyük Selçuklularda, Harzımşahlarda şehzadelerin eğitim amacıyla sancaklara gönderildikleri görülmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Küçükkaşçı, 2010: 479.

2016: 44)²⁵. 1302 yılında Orhan Gazi Karacahisar'ın güvenliğini ve muhafazasını sağlamak ile görevlendirildiğinde, yanında Saltuk Alp ile gönderilmiştir (Taş, 1999: 29-30). Şehzadenin yanında böyle tecrübeli birisinin verilmesi Saltuk Alp'in Orhan Gazi'nin bir nevi lalalık görevini üstlendiği fikrini akla getirirse de bu bilgiye ait herhangi bir belge olmadığı için kesin bir yargıda bulunamıyoruz. Osmanlı devletinde lalalık müessesinin resmi bir kurum halini alması dönemin tarihi yazmaları incelendiğinde I. Murad döneminde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Örnek verecek olursak, Tacü't- Tevarih'te Lala Şahin Paşa'nın I. Murad'ın lalası olduğu vurgulanmaktadır. Aynı şekilde Neşri, Oruç Beğ Tarihi, Solak - zâde gibi dönemin önemli tarihi yazmalarında Lala Şahin Bey'in I. Murad'ın lalası olduğundan bahsedilmektedir²⁶. Ayrıca devletin ilk hanedan dışı Beylerbeyi'nin de Lala Şahin Paşa'nın olduğunu da bu dönem kaynaklarından öğrenmekteyiz.

“Padişahın ataları, en büyük çocuklarını beylerbeyi edinerek, ülkeler açmak üzere amaçları zafer olan ordulara baş ve buğ yaparlardı. Nitekim Osman Gazi zamanında Orhan Gazi; Orhan Gazi devrin de Gazi Süleyman Paşa beylerbeylik görevine şeref vermişlerdir. Ama Sultan Murad Gazi'nin delikanlılık yaşına ulaşmış bir oğlu bulunmadığından kıdemli beylerden ve yüce saltanatın direklerinden olan ve kendilerinin de şehzadelikleri sırasında hizmetlerinde bulunan Lala Şahin Bey, asker ve ordunun tertibi, savaş gereklerinin sağlanması için onun izzetli bakışlarında parlamış ve öteki beylerden üstün tutularak beylerbeylik göreviyle onun başa geçmesi yerinde görülmüştür” (Hoca Sâdeddin, 1979: 112).

Yine lalalık müessesinin I. Murad döneminde resmi bir kurum halini aldığını şu ifadelerinden anlamaktayız:

“...O sırada yeni bir usul de vaaz edilmişti. Şehzadeleri birer sancağa tayin etmek ve o suretle kendilerini umur ve hususât-i saltanata alıştırmak. İşte bu usul cümlesinden olarak şehzâdegân küçük yaşlarda Anadolu'daki bir

²⁵Lalaların, XV. yüzyıldan itibaren Türk kökenli aileler arasından seçilme geleneğinin terk edilmesi devlet içerisinde imtiyazlı Türk ailelerin oluşmasını engellemek ve merkezi otoriteyi güçlü tutma çabası olsa gerek.

²⁶Bu durumda Osmanlı Devleti'nde bir şehzadeye lalalık unvanıyla atanan ilk görevli Lala Şahin Paşa'dır.

eyalete gönderilir ve ümerânın diğerlerinden biri lala unvanıyla kendilerine terfi edilirdi...”(Zeki, 1336:2-3).

Geleceğin hükümdarını yetiştirmek üzere görevlendirilen lalalar, dini ve beşeri ilimlerde donanımlı kişiler arasından seçilirlerdi. Lalaların ilmi kıymeti yanında padişahında güvenini kazanmış bir kişi olması gerekmektedir. Nitekim lalalar, şehzadenin donanımlı bir devlet adamı olarak yetişmesinin yanı sıra, şehzadenin padişaha karşı olan itaatini de gözetim altında tutması gerekmektedir. Şehzadenin merkezi otoriteye karşı olumsuz bir faaliyet içerisinde olup olmadığını, yakınlık kurduğu kişiler gibi birçok konuda padişahı bilgilendirmekle görevlilerdi (Kırpık, 2016: 44).

Lalaların hem soy bakımından hem de meslek olarak hangi kökenden geldiklerine dair yeterli derecede arşiv ve belge bulunmamaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda 90 civarında lala tespit edilmiştir. Tespit edilen bu lalalar içerisinde devşirme kökenlilerin ağırlıklı olduğu gözlemlenmiştir (Taş, 1999: 33-34)²⁷.

Devletin ilk dönemlerinde sancağa çıkan şehzadelerin yetkileri oldukça geniş iken, bu geniş yetkileri zamanla sınırlandırılmıştır. Bunun en büyük sebebi ise fetret devrinde yaşanan taht kavgalarıdır (Eroğlu, 2010: 480-483). Yavuz Sultan Selim döneminden önce serbest hareket eden şehzadeler kontrol edilebilmek amacıyla merkezi sancaklara gönderilmeye başlanmış ve lalaların yetkileri artırılarak şehzadeler pasifleştirilmiştir (Eroğlu, 2010: 480-483).

Lalaların görev süreleri sancakbeylerinde olduğu gibi yaklaşık olarak üç yıl sürmekteydi (Baykara, 2003: 70-71)²⁸. Lala, şehzadenin görevli olduğu sancağın veziri azamı konumundaydı (Uzunçarşılı, 1975: 659-696), (Tablo 2). Lalaların en büyük görevleri lalası olduğu şehzadeyi en iyi şekilde yetiştirmektir. Bunun yanı sıra, sancak askerleriyle sefere çıkmak, merkez ile şehzade arasında iletişimi sağlamak ve

²⁷ Devşirme kökenli lalalar Akkoyunlular döneminde de sıklıkla tercih edilmiştir. Bu kişiler sultan tarafından eğitilip ve yine sultan tarafından maaşa bağlanmışlardır. Detaylı bilgi için Bkz. Woods, 1993: 20.

²⁸ Muhtemelen bunun en büyük nedeni lalaların görevli oldukları bölgelerde şahsi nüfuzlarının artmasını engellemekle birlikte, şehzade ile lala arasındaki ilişkinin merkezi otorite için tehlikeli hale gelmesinin önüne geçmek olsa gerek. Bu nedenle şehzadeler sancağa çıkarken yanlarında birden çok lala yer almaktaydı. İçlerinden bir tanesi ise Baş Lala görevi üstlenmekteydi ve yetkileri diğer lalalardan daha fazlaydı. Detaylı bilgi için Bkz. Kırpık, 2016: 44.

herhangi bir aksi durumda merkez ile irtibata geçip gereken tedbirleri almakta yine lalanın görevleri arasında yer almaktaydı (Baykara, 2003: 70-71). Ayrıca şehzadenin merkezi otoriteyi sarsacak bir harekette bulması halinde divanı haberdar etmek zorundaydı. Şehzadelerin sancağa çıkışları ve buldukları bölgeyi yönetmekle yükümlü olmaları, lalalara mahalli idareden de sorumlu bir vasıf kazandırmıştır (Baykara, 2003: 70-71). Lalalar şeyhülislama denk kabul edildiği için Osmanlı devlet yönetimi içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahiptiler (Kırpık, 2016: 42).

Lalalar	Şehzadeler	Sancak Beyliği Süresi	Lala Sayısı	Lalaların Görev Süresi	Lalaların Siyasi Kimlikleri	Eserlerinin Bulunduğu Kentler
Saltuk Alp?	Orhan	23 ay	1	-	-	-
Lala Şahin Paşa	I.Murad	28 ay	1	-	Vezir, Rumeli Beylerbeyi	Bursa Filibe
Timurtaş Paşa	I.Bayezid	24 ay	2	-	Rumeli Beylerbeyi, Vezir	Bursa
Bedreddin Yakut Paşa	I.Mehmed	9 ay	3	-	Amasya Beylerbeyi, Vezir	Amasya Yalova, Zagra
Bayezid Paşa	I.Mehmed	9 ay	3	-	Rumeli Beylerbeyi, Vezir	Amasya, Bursa
Hamza Bey	II.Murad	8 ay	4	2	Amasya Beylerbeyi, Vezir	Bursa, Rodos, Selanik, Zagra
Lala Yörgüç Paşa	II.Murad	8 ay	4	2	Rum Beylerbeyi, Vezir	Amasya

Tablo 2: Erken Dönem Lalaları ve Siyasi Kimlikleri (K.Z. Taş'tan işlenerek, 1999).

Padişah olan şehzadelerin birçoğu lalalarını yanlarında tutmaya devam etmişlerdir ve onları devlet yönetiminde önemli görevlere getirmişlerdir²⁹. Örneğin; I. Murad tahta geçtikten sonra lalası olan Şahin Paşa'yı Beylerbeyi ve Vezirlik görevine tayin etmiştir. Yine aynı şekilde Fatih Sultan Mehmet, lalası Molla Güranî'yi Kadı-asker olarak görevlendirmiştir (Kırpık, 2016: 43). Devlet yönetimi ile ilgili önemli olaylarda onların fikirlerine başvurmuşlardır.

²⁹Lalalar, lalası oldukları şehzadelerin tahta çıkmaları için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır ve onları her fırsatta destekleyip cesaretlendirmişlerdir. Bir lalanın şehzadesinin padişah olması demek lalasının da vezir-i azamlık mertebesine yükselmesi demektir. Detaylı bilgi için Bkz. Taş, 1999: 32.

Şehzadeyi eğitmekle görevli olan lala iyi ahlaklı olmayıp, şehzadeyi padişaha karşı kışkırttığı durumlarda, şehzadenin validesi durumu padişaha bildirirdi (Uzunçarşılı, 1975: 659-696)³⁰. Örnek verecek olursak:

“İkinci Beyazid’in oğullarından Saruhan(Manisa) Valisi Alemşah’ın Validesi Gül-ruh Hatun Oğlunun lalalığına gönderilmiş olan adamın ahlaksız, fesat başı olup etrafında kendisi ayarında, olan kimselerle oğlunu içkiye alıştırdığını, kendisi oğlu ile beraber sancağa çıkarıldığı sırada padişahın diye ferman buyurduğunu bu emri yerine getirmek için imkân derecesinde gayret gösterdi ise de bu ahlaksız lalanın gelmesinden sonra oğlunun zapt edilmez olduğunu arz ile lalanın mutlaka değiştirilmesini istemiştir”. (Uzunçarşılı, 1975: 659-696).

Osmanlılarda lalalık müessesesi III. Mehmed’in 1583’te sancağa gönderilmesinden sonra kaldırılmış, siyasi ve idari gücünü büyük oranda yitirmiştir (Baykara, 2003: 70-71). Devlet teşkilatındaki bu değişim lalalığın sadece eğitim fonksiyonunu ön plana çıkartmıştır. Sancağa çıkma sisteminin yerine Kafes Usulü getirilmiştir ve 1603 tarihinde I. Mustafa kafes usulüyle eğitilen ilk şehzade olmuştur (Kırpık, 2016: 54). Saray içinde kendilerine yer edinmeye çalışanlar XVIII. Yüzyıldan itibaren devlet yönetiminde çeşitli entrikalara karışmışlardır ve büyük nüfuz sahibi oldukları görülmüştür (Uzunçarşılı, 2003: 257-260)³¹.

Özetlememiz gerekirse, Osmanlı Devletinin de lalalık kurumunun hangi tarihte ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Lalalık müessesinin ise I. Murad döneminden itibaren resmi bir kurum haline geldiği düşünülmektedir. Bununla birlikte devletin resmi olarak göreve getirdiği, bilinen ilk *Lala*’nın ise Lala Şahin Paşa olduğunu arşiv belgeleri ve dönem kaynaklarından öğrenmekteyiz. Ayrıca, Lala Kirmasti’de yer alan Külliyesini ve Bursa’da bulunan medresesini Beylerbeylik makamındayken değil de muhtemelen I. Murad’a Lalalık (1324-1359) yaptığı dönemlerde inşa ettirildiği düşünülür.

³⁰ Lalalar nasıl ki şehzadeleri kontrol edip ve her şeyi padişaha bildirmekle yükümlüyse, valide sultanlarda aynı şekilde lalaları gözlemleyip merkezi otoritenin gücünü sarsacak herhangi bir hal ve davranışı padişaha bildirmekle yükümlülerdi. Detaylı bilgi için Bkz. Uzunçarşılı, 1975: 659-696.

³¹ Örneğin, IV. Mehmed’in baş lalası Uzun Süleyman Kösem Sultanın katli işine karışmış ve bu olaydan sonra sarayda büyük nüfuz sahibi olmuştur. Detaylı bilgi için Bkz. Uzunçarşılı, 2003: 257-260.

1.3.Osmanlı'da Beylerbeylik Kurumu ve Lala Şahin Paşa

Osmanlı devletinin kuruluş dönemi taşra yönetimi hakkında, detaylı bir bilgiye sahip değiliz. Bu durum, idari yönetimi yansıtan eser ve arşiv belgelerinden, sadece XV. Yüzyıl ortasından sonrakilerin günümüze ulaşmasından kaynaklanmaktadır (Şahin, 1999:233-249). Bununla birlikte Osmanlı devleti kuruluş döneminde itibaren merkez ve taşra teşkilatının yönetiminde, kendinden önceki Türkve İslam³² devletlerini, ayrıca çağdaşı olan Bizans'ın bazı özelliklerini örnek aldığı bilinmektedir (İpşirli, 1992: 69-74). Osmanlı devletinde taşra yönetimi şekillendiren en önemli özelliği devletin merkeziyetçilik politikası oluşturmaktadır. Osmanlı devletinin taşra yönetimi, tımar sistemine dayanan sancaklardan meydana gelen bir bütündür. Askeri temeller üzerine kurulmuş olan Osmanlı imparatorluğunun merkezi yönetimi gibi, taşra örgütü ya da yönetim bölümlenmesi de bu temele göre düzenlenmiştir. Dolayısıyla asker yetiştirmek amacıyla bağdaştırılmış olan toprak rejimine dayanmıştır. Şöyle ki sancak; askeri, idari, mali açıdan tımar sistemi içerisinde imparatorluğun taşra yönetiminde ana birimini oluşturmaktaydı (Ortaylı, 2008: 253). 1361 yılına kadar Osmanlıların taşradaki temel idari birimini sancaklar meydana getirmekteydi ve bir Osmanlı sancağı günümüzdeki bir vilayet genişliğindeydi (Şahin, 1999: 233-249).

Ancak 1361 yılından sonra Rumeli'deki fetihlerin artması ile birlikte *Beylerbeyi*³³ birimi ortaya çıkmıştır ve sancakların yerini beylerbeyi almıştır (Ortaylı, 2008:252-253). Osmanlı Devleti'ne idari bölümler aşağıdan yukarıya doğru köy, kaza, sancak ve beylerbeylikler şeklinde idi. Bunların içinde en büyük yerleşim

³² Yukarıda da değindiğimiz üzere Osmanlı mülk idaresinin şekillenmesinde Türk ve İslam devletlerinin payı oldukça büyüktür. Bu devletlerin başında da Anadolu Selçuklu yönetimi gelmektedir. Osmanlı idari teşkilatının yönetiminde Selçuklularla benzerlikler olduğu gibi bazı önemli farklılıklar da bulunmaktaydı. Selçuklularda beylerbeyine "melikü'l – ümera deniliyordu. Osmanlı menbalarında beylerbeyi anlamına gelen Emir-ül ümera tabirinin de kullanıldığı görülmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Danişmend, 2011: 46-47. İlk Osmanlı kaynaklarında "*Beylerbeyi*" taşrada yer alan bölgelerdeki tımarlı sipahilerin kumandanı olarak geçmektedir. Bu kurum ilk olarak İlhanlılar ve Selçuklularda karşımıza çıkmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. İnalcık, 1995:303-307.Selçuklu devletinde Beylerbeyliği ile Osmanlı Devletinin beylerbeyliği birbirinden oldukça farklı olduğu görülmüştür. Konya hükümetinin beylerbeyliği divanın önemli bir üyesi olup, divanın çıkardığı orduyu yönetir; aynı zamanda sürekli payitahtta otururdu. Osmanlı devletinde ise beylerbeyliği askeri bir vali olup, görevli olduğu eyalette ikamet ederdi. Detaylı bilgi için Bkz. Akdağ, 1995: 29-51.

³³ Osmanlı taşra teşkilatında en büyük idari birim olan eyaletin askeri ve idari amirine verilen isimdir. Detaylı bilgi için Bkz. İpşirli,1992: 69-72.

merkezini beylerbeylikleri yani eyaletler³⁴ oluşturuyordu. Yönetimde ise beylerbeylerinden sonra ise sancak beyleri gelmekteydi ve sancak beylerini denetleme hakkı da beylerbeyine aitti. Osmanlı yönetiminde askeri sınıfa tâbi olan kişiler (saray, divan, beylerbeyi, sancakbeyi ve ulema sınıfı) başta şer'î ve örfî vergiler olmak üzere diğer tüm vergilerden muaf tutulmuştur ve hakları merkezi yönetim tarafından güvence altına alınmıştır (Ortaylı, 2008: 250-251).

Osmanlı taşra teşkilatının en büyük birimini beylerbeyliği oluşturmaktadır. 1580'lerden itibaren kullanılmaya başlayan adıyla eyaletlerin *beylerbeylik* ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir (Boztepe, 2013:1-14). Uzunçarşılı ve Ortaylı ise 1361 tarihinden sonra Rumeli'deki fetihlerin artmasından dolayı sancaklar üzerinde merkezi otoritenin sağlanması amacıyla I. Murad'ın Lala Şahin'i Rumeli'ye beylerbeyi tayin etmesi sonucunda ortaya çıktığını ifade etmektedirler (Uzunçarşılı, 1988:502; Ortaylı, 2007:185)³⁵. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışı ile Rumeli beylerbeyliğinin kuruluşunun paralel bir seyir izlediğini söyleye biliriz.

Osmanlı eyalet sisteminin kuruluşundaki en büyük etken devletin Balkanlardaki hızlı yayılış süreci ve bunun sonucu olarak idari birimlerin sayısının artmasıdır (Aydın ve Günalan, 2011: 27-160). Devletin sınırları genişledikçe önemli seferleri I. Murad'dan itibaren bizzat padişahlar idare etmeye başlamıştır. Şehzadelerde bu seferlerde küçük bir orduyla babalarının yanlarında savaşlarda yer almışlardır. Mustafa Akdağ, ehemmiyetsiz ve tehlikesiz seferleri ise idare etmek üzere beylerbeylerinin tayin edildiğini belirtmiştir (Akdağ, 1995: 29-51)³⁶. Ve beylerbeylik kurumunun ortaya çıkışını da bu uygulamaya bağlamıştır. Rumeli'deki fetihlerin artması sonucu, küçük idari birimler olan sancakların daha büyük bir idare altında toplanma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Osmanlı devletinin kuruluş dönemi balkanı, yani Rumeli, akınlardan itibaren iki farklı yapıdan meydana gelmekteydi. Birincisi Evrenos Bey kumandasındaki uç teşkilatı, ikincisi Edirne'nin fethi ile

³⁴ Osmanlı Devleti kuruluş döneminden itibaren gerek Anadolu'da ve Rumeli'de fethettikleri bölgelerde ilk iş olarak idari teşkilat kurarlar ve bu idari teşkilatın en büyük ünitesini eyaletler oluştururdu. Detaylı bilgi için Bkz. Cezar, 2010: 374.

³⁵ Esas olarak Rumeli Beylerbeyliğinin kuruluşu, Osmanlı devletinin kuruluşuna büyük katkıları olan uç beylerinin öncülüğünde gerçekleşmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Öztürk, 2013: 225-258.

³⁶ Lala Şahin paşanın bir dönem Osmanlı Devleti'ne payitahtlık etmiş olan ve stratejik olarak önemli bir konumda yer alan Edirne gibi önemli bir şehrin fethinde görevlendirilmesi bu yorumun ne kadar gerçekçi olduğunu düşündürmektedir.

oluşan Rumeli beylerbeyliği (Öztürk, 2013: 225-258). Uç beyleri düzenli hareket edip büyük seferlerde merkezin emrine girerken, Rumeli beylerbeyliği ise merkezi teşkilatın yapı taşı olarak ayrıcalıklı mevkisini korumuştur (Öztürk, 2013: 225-258).

Osmanlılarda ilk beylerbeyi unvanı Rumeli beylerbeyi olarak Lala Şahin Paşa'ya verildikten sonra, devletin sınırlarının genişlemesi sonucu Boğazlar esas alınıp devlet iki büyük idari bölüme ayrılmıştır. Sonuç olarak Rumeli ve Anadolu beylerbeyliklerinin ortaya çıkması devletin idari yapısının temelini oluşturmuştur (İnalçık, 1995:303-307). Rumeli'de kurulan ilk beylerbeylik, 1393 yılında Batı Anadolu'yu da içine alacak şekilde kurulan Anadolu Beyliği ile dengelenmiştir (Çetinvarlık, 1987:201-239). Anadolu Beylerbeyinin başına Yıldırım Bayezid tarafından Timurtaş³⁷ Paşa getirilmiştir (Şahin, 1999: 233-249). Bunu 1413 yılında Amasya-Sivas³⁸ ve Tokat bölgesinde kurulan Rum Beylerbeyliği takip etmiştir (Şimşirgil, 1990:289-299). 1467 tarihinde Karamanoğulları'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra Karaman Beylerbeyliği³⁹ de kurulunca beylerbeyliklerinin sayısı dörde çıkmıştır (Şehabeddin, 1963: 43-76). 16. Yüzyılın sonlarında ise Osmanlı topraklarında toplam eyalet sayısı 30 ulaşmıştır (Şahin, 1999: 233-249).

Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışı ve Rumeli Beylerbeyliğinin oluşup gelişmesi paralel bir seyir izlediğini daha öncede vurgulamıştık. Rumeli beylerbeyliğinin resmen kurulması I. Murad'ın tahta çıkması ile Lala Şahin'i ataması ile vuku bulmuştur. Rumeli'nin merkezi paşa sancağı sayılmakta idi ve ilk paşa sancağı Edirne'ydi. Paşa sancağı Edirne'den sonra Filibe (Plovdiv), 14. yüzyılın sonlarında Sofya olmuştur. Rumeli sancağı bu statüsünü 19. yüzyılın başlarına kadar korumuştur. Rumeli beylerbeyliğinin sancak yapısı gereği veziriazamların aynı zamanda Rumeli beylerbeyi olmasının bir zorunluluk olduğu düşünülmektedir

³⁷ Lala Şahin Paşa'dan sonra beylerbeylik makamına getirilen ikinci kişidir ve Şahin paşanın aksine devşirme kökenli olmayıp bir Türk beyinin oğludur. 1386'daki Karaman seferinden sonra beylerbeylik rütbesine vezirlikte eklenince, vezirlik ve beylerbeylik ilk defa Timurtaş Paşada bir araya gelmiştir. Yıldırım'a kısa bir süreliğine de olsa lalalık yapmış olduğu düşünülmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Taş, 1999:105.

³⁸ Sivas beylerbeyi olarak Kutlu Paşa tayin edilmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Taş, 1999:105-106.

³⁹ Karaman beylerbeyliğinin başına Ali Paş tayin edilmiştir. Eski Zağra'da (Bulgaristan'ın en eski şehirlerinden bir) mescid, zaviye, Gümü (Kümü) köyünde bir mescid ve zaviyesi bulunmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. Taş, 1999:105-106.

(Öztürk, 2013: 225-258). 14. yüzyılda kurulan beylerbeyliklere bakıldığında bunların daha çok sınırlarda ve stratejik önemi olan bölgelerde kurulduğu dikkat çekmektedir.

Osmanlılarda beylerbeylik görevi fiili bir memuriyet olup hem de başka görevde bulunanlara verilebilen bir rütbe veya payedir⁴⁰. Beylerbeyiler statü olarak vezirlerden bir derece aşağıda kabul edilirdi. Osmanlı yönetiminde eyalet düzeyinde yaygın bir yetki genişliği politikası uygulanmıştır. Osmanlı yönetimi erken devirlerde merkezi idare dışında kalan bölgeyi idare etmek için iki yetkili yönetici görevlendirmiştir. Bunlardan birincisi askeri sınıftan gelen beylerbeyi diğeri ise ilmiye sınıfından olan kadıdır (Şahin 1999:233-249). Bu iki uygulama Osmanlı taşra teşkilatının temelini oluşturmakta idi. Bu uygulamada kadı beylerbeyinden daha bağımsız iken, beylerbeyi kadının kararı olmaksızın hiç bir cezai kanun uygulama hakkına sahip değildi. Beylerbeyi sorumlu olduğu eyalette askeri, idari ve siyasi açıdan padişahı temsil etmekte, vezir-i azamın sahip olduğu yetkilerini kendi eyaletinde kullanabilme gücüne sahipti (Boztepe, 2013: 1-14).

Beylerbeyinin önde gelen vazifesi eyaletin bütün işlerinden sorumlu olmaktır. Bu nedenle beylerbeyleri vali sıfatı ile de anılırlardı. Kadıların hükümlerini ve padişahın emirlerini yerine getirilerdi. Bununla birlikte beylerbeylik divanında askeri statüdeki kişilerle ilgili meselelerde karar verme yetkileri bulunmaktaydı. Bilhassa vezir unvanındaki beylerbeylerinin yetkileri ve güçleri daha fazla idi (İnalçık, 1995: 303-307). Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren devlete büyük hizmetlerde bulunan Alâeddin Paşa, Lala Şahin Paşa, Timurtaş Paşa ve oğulları, Candarlı ailesi, Ahi Bayezid oğlu, Tokatlı Hacı İvaz Paşa, Amasyalı Yahşi Bey zade Beyazid Paşa gibi beylerbeylik ve vezirlik görevlerinde bulunan başarılı devlet yöneticileri büyük bir nüfuza ve itibara sahip idiler (Cezar, 2010: 357).

Beylerbeylerinin vali sıfatıyla hukuki durumları ele alındığında kendilerine merkezi yönetim tarafından geniş yetkiler verildiğine daha önceden değinmiştik. Kanunnamede de belirtildiği gibi beylerbeyiler her türlü yürütme kararını alabilir, kamu gücünü kullanmak ve kadı haricinde resmi görevlileri atama yetkisine sahiptirler. Bunun yanı sıra eyaletteki tüm görevliler kendilerine bağlıdır (Onar,1966: 656). XVI. yüzyılda beylerbeyi, taşra kuvvetlerinin kumandanı aynı zamanda çeşitli

⁴⁰ Tezimizin ana karakteri olan Şahin Paşa'nın "Lalalık "makamından "Beylerbeylik "makamına getirilmesi bunun en güzel örneği olsa gerek.

sancaklara dağıtılmış beylerin amiri konumunda idi (İnalçık, 1995: 303-307). XVI. yüzyıldaki yetkileri her ne kadar halk nazarında hâkim ve vali olarak tayin edilmişse de, bilhassa sancakbeyleri üzerinde yetkileri sadece bir teftişten öteye gitmemiştir. Eyalet içerisinde sadece kendi sancağının idaresinden mesul tutulmuştur (Halaçoğlu, 1991: 75-76).

Beylerbeyiler genellikle buyruğundaki askeri personeli kendileri oluşturmakta ve padişah saraylarındaki nizamı kendilerine örnek teşkil edip konaklarında, sahibi oldukları köleleri eğitmekteydiler (Aydın ve Günalan, 2011: 27-160). Beylerbeyi sorumlu olduğu eyalette hükümdarın temsilcisi konumunda idi. Beylerbeyi divanında askeri hususlara dair meseleleri halletmek, tımar tevcihi ve terakkilerini yürütmek, bölgesinde güvenliği sağlamak gibi vazifelerle mükellefti (Halaçoğlu,1991: 75-76). Beylerbeyi sefere çıktığı zaman yerine vekil olarak mütesellim⁴¹ denilen bir kişi bırakırdı (Halaçoğlu,1991: 75-76).

Osmanlı hükümeti ülke yönetiminde ihtiyaç duyduğu idari kadroları ki bunların başında beylerbeyi ve sancak beyleri gelmektedir saray okullarında eğitiyordu. Yani, Beylerbeyilerin idari ve askeri açıdan eğitimlerindeki en önemli merkez saraydı. Devşirme sisteminin uygulanmaya başlanmasıyla (14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren) devlet görevlerinde yer alacak kişiler saray bünyesinde eğitim almaya başlamıştır. Daha sonraki dönemlerden itibaren ise Enderun ismi ile tanınacak olan mekteplerde, devletin çeşitli alanlarında görev alacak olan askeri ve idari yöneticileri devşirmeler arasından seçerek yetiştirmeye başladı (Yücel, 1999:120-121).

Beylerbeyi oğullarına kırk beş akçe ile müteferrikalık⁴² veriliyordu (Aydın ve Günalan, 2011: 27-160). Beylerbeyilere maaş yerine has⁴³ denilen topraklar verilir ve bu topraklardan gelen vergilerle geçimlerini sağlarlardı. Sahip oldukları hasları ile

⁴¹ Teslim alan kişi anlamına gelmektedir. Bir memuriyete görevlendirilen kişinin, görev yerine gidene kadar, kendi yerine bakması için vazifelendirdiği kişi. Detaylı bilgi için Bkz. Halaçoğlu,1991: 75-76.

⁴² Fatih döneminden önceye giden bir saray hizmet unvanıdır. Sadrazam, vezir, beylerbeyi ve nişancıların oğulları bu sıfatla padişahın ve saray işlerinin hizmetine alınıp görevlendirilirlerdi. Detaylı bilgi için Bkz. Coşan, 2010: 56.

⁴³ Yıllık geliri 100.000 akçeden fazla olan toprağa denir. Padişaha, divan üyelerine, beylerbeylerine, şehzadelere ve sancak beylerine verilirdi.

halkını, muhafızlarını ve ailesini geçindirir, bir miktarda servet sahibi olurlardı (Boztepe, 2013:1-14).

1609 tarihli bir adalet namede beylerbeylerine has verilmesindeki asıl amacın kanun dışı vergi toplanmasını ve bu şekilde eyalet ve ülkede karışıklık çıkmasını engellemek olduğu belirtilmiştir (İnalcık, 1977: 27-53).

Osmanlı yazmalarında doğrudan beylerbeylerin biyografilerini anlatan herhangi bir eser bulunmamaktadır. Günümüze ulaşan kaynaklarda beylerbeylik birimine dair en sert eleştiri ise görevlerinde kaldıkları sürelerin kısalığına gelmiştir (İpşirli, 1992: 69-74). Osmanlı eyaletinin en üst yöneticileri olarak bilinen beylerbeyiler devletin kuruluş dönemlerinde atandıkları görevlerinde çok uzun süre kalabiliyorlardı. Ancak XVI. Yüzyılın sonlarına doğru ise bütün Osmanlı bürokratlarında olduğu gibi eyalet ve sancak yöneticilerin görevde kalma süreleri de oldukça kısalmıştır (Aydın ve Günalan, 2011: 27-160). Görev sürelerinin bu denli kısalmasının en büyük sebeplerinden biri belki de *Beylerbeyi* unvanlı görevli kişilerin buldukları eyaletlerde nüfuzlu hale gelmelerini engellemek ve merkezi otoriteyi güçlü tutmak olsa gerek. XVI. yüzyılın sonlarına doğru iki yıldan uzun süreli tayinler azalmış, XVII. yüzyıla gelindiğinde ise beylerbeyinin ortalama görev süresi bir yıla kadar düşmüştür. Koçi Bey, Beylerbeylikler ile Sancak beyliklerinin önceleri idari işlerde yetişmiş, doğru ve dindar kimselere verildiğini ve tayinler karşılığında rüşvet alınmadığını ve görev yerlerinde yirmi otuz yıl kaldıklarını belirtmiştir (Koçi Bey,1999:6-7). Ayrıca beylerbeylerin, yer değişikliği esnasında birbirinden çok uzak bölgelere nadir tayin edildiği görülmektedir (Şahin, 1999: 233-249). Böyle bir uygulama ise beylerbeylerinin görev bölgelerini uzun süre boş bırakmamak ve bölgenin güvenliğini tehlikeye atmamak için yapılmış olsa gerek.

15. yüzyılda kanunname kimlerin beylerbeyi olabileceği hakkında şu şekilde bilgi verilmiştir: "... *Ve beğlerbeğilik dört kimsenin yoludur. Mal defterdarlarımın ve beğliği ile nişancı olanların ve beşyüz akça kadıların ve dörtyüz bin akçaya varmış sancak beğlerimin yoludur.*" (Özcan, 2003: 34).

Rumeli beylerbeyliği her zaman için diğer beyliklerden üstün tutulmuştur. Rumeli beylerbeyi, divan toplantılarına katılır, vezirlerle bir arada oturur ve diğer beylerbeylerinden daha geniş yetkilere sahip olup zamanla daha üst makamlara yükselebilirlerdi.

Fatih döneminden itibaren Rumeli beylerbeyi olan paşalar vezirlik ve sadrazamlığa kadar terfi edebilme haklarına sahip olmuşlardır. Bunun ilk örneğini I. Murad devrinde, araştırmamızın ana konusu olan Lala Şahin Paşa teşkil etmektedir. II. Mehmed döneminde ise Mahmut Paşa, Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise Makbul İbrahim Paşa veziriazamlığı Rumeli beylerbeyliği ile birlikte yürütmüşlerdir (İnalçık, 1995: 303-307). İlk köle ve devşirme asıllı beylerbeyine de I. Murad döneminden itibaren rastlanmaktadır (Uzunçarşılı, 1988: 572-573)⁴⁴.

Beylerbeyiler vilayet üzerinde otururlardı. Rumeli beylerbeyinin merkezi Manastır şehri (Sofya), Anadolu beylerbeyinin ise Kütahya idi. Beylerbeyilerden Rumeli beyleri terfi ettiklerinde küçük vezir, yani Divan-ı hümayun'da sonuncu vezir olurdu (Özcan,2003: 33). 1530 yılında Rumeli eyaleti 26 sancak ve bir vilayetten meydana geliyordu. Rumeli eyaleti, Osmanlı yönetimini idari, askeri ve ekonomik açıdan en önemli eyaleti konumundaydı. Buraya atanan beylerbeyleri askeri ve siyasi açıdan önde gelen ve güvenilir devlet adamlarıydı (Ünal, 2013: 4-15). Merkez üzerindeki prestijinden dolayı birçok sadrazam Rumeli beylerbeyliği görevini uhdelere almışlardırbu geleneği yine devşirme kökenli olan Pargalı İbrahim paşada sürdürmüştür (Ünal, 2013: 4-15).

Çandarlı Halil Hayreddin Paşa (1439-1453) devrinden itibaren ordu kumandanlığı da vezirlere verilince beylerbeyinin nüfuzu azalmış ve devlette ikinci dereceye düşmüştür (Cezar, 2010: 360-361)⁴⁵.Devletin kuruluş döneminde ise vezirlik görevi beylerbeyinde idi.

Devletin kuruluş döneminde başkumandanlık beylerbeyi makamında Alâaddin⁴⁶ bey ve Süleyman⁴⁷ paşadan sonra I. Murad'ın da kısa bir müddet bulunması akıllara bu vazifenin ilk dönemlerde hanedan üyelerine verildiği fikrini

⁴⁴ “Lala Şahin Paşa Kimdir?” başlıklı bölümde değindiğimiz üzere Lala Şahin paşanın babasının adının Abdülmuin olmasından dolayı Uzunçarşılı, Şahin paşanın babasının sonradan Müslüman olmuş ya da esir kökenli olabileceğini ifade etmiştir. Detaylı bilgi için Bkz.Uzunçarşılı, 1988: 572-573.

⁴⁵I. Murad döneminde vezir olan Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın ordu kumandanlığını da eline alması üzerine beylerbeylerinin yetkileri kısmen azalmış olsada nüfuzları devam etmiştir. Özellikle Rumeli Beylerbeyliği makamı gücünü ve nüfuzunu hiçbir zaman yitirmemiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Uzunçarşılı, 1988: 440.

⁴⁶ İlk vezir, İlmiye sınıfında yetişmiş, tanınmış ahi reislerindedir. Babası Hacı Kemalletin'dir. Bu kişiyle şehzade Alâeddin Osmanlı tarihçileri tarafından sık sık karıştırılmıştır. Detaylı bilgi için Bkz. Cezar, 2010: 361.

⁴⁷Orhan Gazi'nin büyük oğlu.

getirmektedir (İnalcık, 1965:161-173)⁴⁸. I. Murad cülus ettikten sonra yetişkin bir şehzade olmadığından dolayı hanedan üyeleri dışında birinin beylerbeyi olmasına mecbur kalındığı düşünülmektedir. Bu mecburiyet sonucunda I.Murad çok güvendiği lalası Şahin Paşayı beylerbeylik makamına tayin etmiştir (Danişmend, 2011: 46-47)⁴⁹. Sonuç olarak Osmanlılarda ilk resmi beylerbeyi unvanı Rumeli beylerbeyi olarak devşirme kökenli olan Lala Şahin Paşa'ya verilmiştir⁵⁰. Daha öncede vurgulandığı gibi devletin sınırlarının genişlemesi sonucu Rumeli beylerbeyliği ortaya çıkmış buda devletin idari yapısının temelini oluşturmuştur (İnalcık, 1995: 303-307).

Lala Şahin Paşa'dan sonra gelen *Beylerbeylerinin* birçoğunun, beylerbeylik makamına yükselmeden önce Lala Şahin gibi şehzadelere *Lalalık* yaptıkları ve devşirme kökenli oldukları gözlemlenmiştir. Örneğin, Gümlüoğlu Ali paşa devşirme kökenli olup Çelebi Mehmed'in ilk lalalarındandır. Çelebi Mehmet tahta geçtikten sonra Ali paşayı Karaman beylerbeyliğine tayin etmiştir (Taş, 1999: 105). Yine Çelebi Mehmed'in ünlü lalalarından olan Bayezid paşada Arnavut kölelerindedir ve Rumeli beylerbeyliğine getirilmiştir. II. Murad döneminde Fatih'e lalalık etmiş olan Gürcü asıllı Hadım Şahabettin paşa Osmanlının en büyük iktisatçılarından birisi ve Rumeli'ye beylerbeylik yapmıştır (Taş, 1999: 105).

Özellikle şehzadelere lalalık yapmış kişilerin beylerbeylik makamına getirilmelerinin altındaki en büyük sebeplerden birisi, hiç şüphesiz ki şehzadeler üzerinde sağladıkları güven ve sadakat duygusu olsa gerek. Tabi ki bu özelliklerinin yanı sıra, bu şahsiyetlerin gerek askeri, gerekse ilmi açıdan oldukça donanımlı

⁴⁸İnalcık ilk Rumeli Beylerbeyinin Orhan Gazi'nin büyük oğlu olan Süleyman paşanın olduğunu düşünmektedir. Fakat bunun kesin bir yargı olduğunu söylemek doğru değildir.

⁴⁹ I. Murad tahta geçtikten sonra devlet teşkilatında yaptığı en mühim değişiklik, daha önceden Süleyman Paşanın yanında görev almış olan Lala Şahin Paşa'yı beylerbeyi rütbesi ile ordunun başına getirmesidir. Bu makam o dönem vezirlik yetkilerini de kapsıyordu. Beylerbeylik makamı I. Murad devrine kadar padişahın oğullarına veya yakın akrabalarına verilmekte idi.(Alâeddin Paşa ve Süleyman Paşa gibi) I. Murad devrinden sonra ise orduya ve hanedana padişah soyundan olmayan devşirme kökenli bir kişi hizmet edecekti. Bu gelenek devletin daha sonraki dönemlerinde de devam etmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Gökbilgin, 1977: 23.

⁵⁰ Osmanlı Devlet yönetiminde merkezi otoriteye rakip olabilecek ve padişahın prestijini sınırlandırabilecek potansiyel güç odaklarının elimine edilmesi hedeflenmiştir. Bu sebepten dolayı I. Murad döneminde uygulamaya giren *devşirm-kul* sistemi yaygın bir şekilde kullanılmış ve önemli devlet adamları devşirmeler arasından seçilmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Akyılmaz, 1999: 127-153. Bu şekilde Osmanlı hanedanı dışında herhangi bir Türk beyinin güçlenip nüfuz sahibi olmasının önüne geçilmiştir.

kişiler olması da yer almaktadır. Askeri ve siyasi anlamda oldukça geniş yetkileri bünyesinde barındıran bu vazifeye özellikle Türk beylerinin değil de devşirme kökenli kişilerin tercih edilmesinin nedeni ise merkezi otoritenin gücünü ve prestijini saracak başka bir gücün oluşmasının önüne geçmek olduğu düşünülmektedir.

Osmanlılarda 1361 yılından önce taşradaki temel idari birimini sancaklar oluşturmaktaydı. Özellikle Edirne'nin fethinden sonra Osmanlı'nın Balkanlardaki hızlı ilerleyişi bölgede bir otoriteye ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. Böylece Osmanlı yönetiminde *Beylerbeylik* kavramı ortaya çıkmıştır. Devletin ilk dönemlerinde her ne kadar Alâeddin ve Süleyman paşa bunlar ki beylerbeylik görevini üstlenmiş olsa da *Beylerbeylik Kurumu* resmi olarak ilk defa I. Murad döneminden itibaren 1360-1361 yılları arasında Lala Şahin Paşayı Rumeli Beylerbeyi olarak atamasıyla kurulmuştur. Yine bir ilk olarak hanedan üyesinden olmayıp, üstelik devşirme kökenli bir kişinin böylesi önemli bir göreve atanması kuruma daha farklı bir boyut kazandırmıştır. Özellikle on beşinci ve on yedinci yüzyıllar arasında, devşirme sisteminin en parlak olduğu dönemlerde kırk yedi vezirden sadece beş tanesi Türk kökenli olup; diğerleri Rum ve Slav kökenli devşirmelerden oluşmaktaydı (Barkey, 2008: 169). Lala Şahin Paşa'dan sonraki beylerbeylerinin de ağırlıklı olarak devşirme kökenli olmaları ve bu kişilerin devletin en üst kademelerinden olan vezirliğe kadar yükselmelerinde bir mahsur görülmemiştir.

Lala Şahin Paşa ilk Lala olduğu gibi devletin idari bölünmesinde hanedan dışından görevlendirilen ilk kişi ve ilk beylerbeyi olarak öne çıkmıştır. Aynı zamanda vezirlik görevini de devam ettiren Lala Şahin Paşa'nın bu konumu, adeta sultandan sonra devlet içerisinde en fazla yetkiye sahip olan devlet görevlisi olarak Lala Şahin Paşa'nın dönemin en önemli siyasi karakteri olduğunu ortaya koymaktadır.

2. LALA ŞAHİN PAŞA'NIN MİMARİ FAALİYETLERİ

2.1. Kirmasti/ Mustafakemalpaşa Lala Şahin Paşa Külliyesi

Kirmasti: Bursa'ya bağlı bir ilçe olan Kirmasti/Mustafakemalpaşa topraklarının büyük bir bölümü Marmara bölgesinde, küçük bir kısmı ise Ege bölgesinde yer almaktadır. Bölgenin konum itibariyle Antik çağdan bu yana önemli bir yerleşke olduğu ve antik yollar üzerinde kurulduğu bilinmektedir (Yavaş, 2008: 1-9). Kentin kimler tarafından (Miletos, Kyzikos, Atina) kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Miletopolis'in ise bölgenin ilk yerleşim birimi olduğu düşünülmektedir (Schwertheim, 1983: 89). Konum itibariyle kent kuzeybatı Anadolu'nun önemli kavşak noktalarındandır (Yavaş, 2016: 13-22).

Bizans döneminde piskoposluk merkezi olan kent, bu dönemde de önemini korumuştur. Byzantinus Stephanus kent için Rhyndokos Nehri etrafında yer alan bir şehir olarak tanımlamıştır (Strphani, 2014: 208). Bizans döneminde bölge bir tekfur tarafından yönetilmekteydi. Kirmastor'ya adında bir kadın tarafından yönetilen kentin adını da bu dönemde aldığı düşünülmektedir (Anonim, 2017:6)

Kent; 1336 yılında Orhan Gazi döneminde fetih yoluyla Osmanlı yönetimine girmiştir. Osmanlı kayıtlarında ilçe merkezi ve çevresi Osmanlı nahiyesi olarak kayda düşülür (Sevim, 2016: 1-11). Osmanlıdaki ilk idari yapının Kirmasti'de tesis edildiği öngörülür (Oğuzoğlu, 2013: 24; Yavaş, 2016: 15-22)⁵¹. Şehir Orhan Gazi tarafından, fethinde büyük katkısı olan Lala Şahin Paşa'ya mülk olarak verilmiştir. Lala Şahin Paşa'ya temlik edilen kent Paşa tarafından yapılan imar faaliyetleriyle yeniden canlandırmış dönemin önemli kentlerinden biri haline getirilmiştir (Oğuzoğlu, 2013: 24). Lala Şahin Paşa Kirmasti'nin ilk yöneticisi ve kentte ilk imar faaliyetlerini başlatan kişi olarak kabul edilir (Yavaş, 2016: 15-22, Sevim ve Öcalan, 2010: 27-33).

⁵¹ Orhan Bey Dursun Alp ile birlikte Karesi üzerine sefere çıktığı esnada Kirmastiyi'de Osmanlı topraklarına katmış ve kentte şer-i hükümleri uygulamak için bir kadı atamıştır. Detaylı bilgi için Bkz. Yavaş, 2016: 15-22.

Kent, Osmanlı devletinin ilk arşiv merkezi olması sebebiyle de uzun bir süre önemini korur. Orhan Gazi döneminde Arşivcilik müessesine yönelik ilk uygulama Lala Şahin Paşa aracılığıyla Kirmasti’de başlatılmıştır (Yılmaz, 2016:369-389)⁵². Lala Şahin Paşa’nın vakfiyesinde Orhan Gazi’nin Saltanat Divanı’nda kaydedilen ve Kirmasti vakıflarını da kapsayan eski bir *Defter-i Hakani* varlığından söz edilmesi, 1521 ve 1573 yıllarında bu vakfiye defterlerinin orijinallerinin *Hızane-i Amire*’de, suretlerinin ise Kirmasti’de muhafaza edildiğinin belirtilmesi ayrıca kuruluş döneminden hemen sonraki ilk vakıf tarihinin yine Şahin Paşa soyundan gelen Kirmastili Âlim Sinânüddin Yusuf el- Kirmasti tarafından icra edilmesi; Kirmasti’nin ve Lala Şahin Paşa’nın Osmanlı Devleti’nde ne denli önemli olduklarını gözler önüne sermektedir (Yılmaz, 2016: 369-389)⁵³.

17. yüzyılda Kirmasti’yi ziyaret eden Evliya Çelebi, şehrin çok güzel evleri ve Kirmasti adında büyük bir nehri olduğundan bahseder. Ayrıca kentin serdârı, kethüdâyeri, muhtesibi ve birde ayanı bulunduğunu belirtmiştir. İlginç olan ise Evliya Çelebinin Lala Şahin Paşa Külliyesinden hiçbir şekilde bahsetmemesidir (Dağlı, 2001:144).

Külliye: Sadece minare ile türbesi günümüze ulaşan külliye hakkında en önemli veri 1348 tarihli Lala Şahin Paşa vakfiyesidir (Belge 1; Ek 1)

Vakfiyede;

“Söz konusu vakıflar; sınırlarını ve niteliklerini belirtmeye muhtaç olmayan Bursa Kalesi’nde inşa etmiş olduğu medrese ve Kirmasti kasabası dâhilinde inşa eylediği cami ve zaviye. Bütün bunlar şöhretleri dolayısıyla sınırlarının belirlenmesine ve niteliklerinin zikredilmesine muhtaçta değildir. Bunlar herkesçe iyi bilindiğinden vakfedene mal edilmesinin tekrar beyanına lüzum yoktur. Allah hayırlarını kabul, ecir ve hasenatını kat kat eylesin. Aynı zamanda medresenin, caminin ve adı geçen zaviyenin hukukunu, yolunu

⁵² Devletin ilk arşiv müessesinin başkent Bursa yerine Kirmasti’de ve Lala Şahin tarafından kurulması Lala Şahin Paşa’nın devletin yönetiminin her kademesinde oldukça etkili olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca Kirmasti’nin dönemin Vezir-i a’zamı olan Lala Şahin Paşa’nın vakıf ve mülklerinin bulunduğu bir merkez konumunda olması da kente böyle bir misyon yüklenmesinin en büyük etkenlerinden olsa gerek.

⁵³ Osmanlı Devleti’nin kuruluş vakıflarının ilk bilinen kâtibi Halil Beg’in tespiti de yine Lala Şahin Paşa vakfiyesiyle (749-1348) çözümlenmiştir. Vakfiyede Bismelenin hemen üzerinde yer alan kâtip derkenarında “*Mahrûse-i Burusa şehri kadısı olan Muhammed oğlu Halil*” tarafından düzenlendiği açıkça belirtilmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Yılmaz, 2016: 369-389.

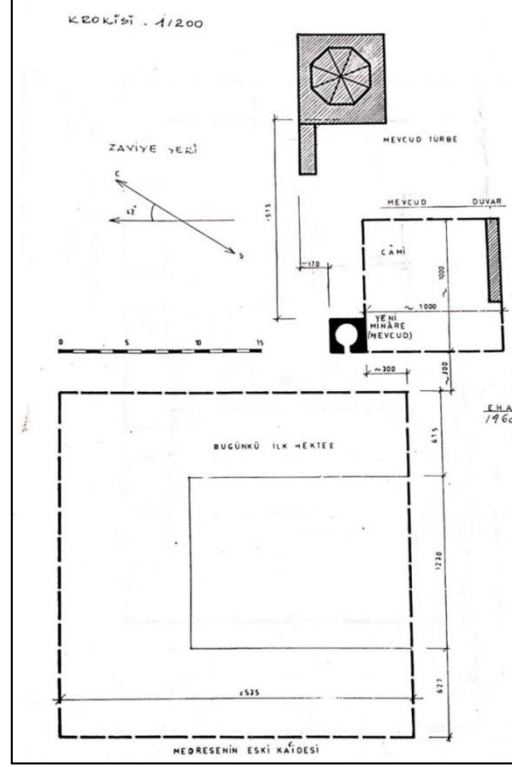
yordamını belirledi, ebedi olmak üzere, sahih ve şer'î bir sadak olarak yüce Allah için tayin eyledi....” (Sevim ve Öcalan, 2010: 7-33).

şeklinde çok açık olarak Lala Şahin Paşa'nın Kirmasti'de *Cami ve Zaviyeden* oluşan iki yapı inşa ettirmiş olduğu dile getirilmiştir.

Sözü edilen külliye, Kirmasti çayının hemen yanında, şehre hâkim bir noktada inşa edilmiştir (Fotoğraf 1-2). İstinat duvarları ile güçlendirilen külliye, bir yönüyle nehre bakacak şekilde konumlandırılmıştır. Ayverdi ise külliyenin kale içerisine inşa edildiğini vurgulamaktadır (Ayverdi, 1966: 190). Ancak dönemin tarihini ele alan kaynaklarda burada bir kalenin varlığından söz edilmemesi ve bölgede herhangi bir sur kalıntısına rastlanmamış olması *kale içi* düşüncesini sorgulatır (Schwertheim, 1983: 89; Yavaş, 2008: 1-9; Strphani, 2014: 208; Yavaş, 2016: 13-22). Vakfiyede külliyenin yeri “*Kirmasti kasabası dâhilinde*” şeklinde ifade edilmiş, ancak bir kale içi vurgusu yapılmamıştır (Sevim ve Öcalan, 2010: 7-33). Bununla birlikte aynı vakfiyede Lala Şahin Paşa'nın Bursa'daki Medresesi'nden bahsedilirken “...*Bursa Kalesinde inşa eylemiş olduğu...*” şeklinde sur içerisini özellikle vurgulanmıştır (Sevim ve Öcalan, 2010: 7-33). Bu farklılık ve yukarıda işaret edilen veriler doğrultusunda Külliyenin bir kale içerisinde olmadığı düşünülür.

Vakfiyede külliye dâhilinde zikredilen Lala Şahin Paşa Camisinin sadece minaresi günümüze ulaşmıştır (Fotoğraf 3). Ayverdi cami için minare ile türbenin arasında kalan ve minareye nehir yönünden bitişik bir alanı işaret eder (Kroki 1). 2016-2017 yılında alanda başlatılan ancak yarım bırakılan kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkan duvar kalıntıları da caminin arazinin kuzeydoğusuna konumlandırıldığını en azından şimdilik netleştirir. Mevcut duvar kalıntıları, caminin minare ile türbe arasındaki alanda bulunduğunu, revak olarak düşündüğümüz bölümünün kuzeybatısında minare, güneydoğusunda ise türbenin yer aldığını ortaya koyar (Fotoğraf 4). Sözü edilen bu konumu ile cami yukarıda da işaret edilen Kirmasti çayına paralel uzanan istinat duvarının üzerine kuzeydoğusu nehre bakacak şekilde yerleştirilmiş olmalıdır. Nitekim 1915 tarihli arşiv belgelerinin de caminin nehrin taşması sonucunda istinat duvarıyla birlikte tahrip olarak nehre aktığını

belirtiyor olması caminin mevcut duvar kalıntıları aracılığıyla önerilen konumunu doğrular (Belge-2)⁵⁴.



Kroki 1:Lala Şahin Paşa Külliye Krokisi (Ayverdi,1966: 191).

Vakfiyede “...Kirmasti kasabası dâhilinde inşa eylediği cami ve zaviye...” şeklinde cami ile birlikte zikredilen zaviye ise günümüze ulaşamamıştır. Bununla birlikte Vakfiyede zaviye ile ilgili

“Her gün et alımı için 7 dirhem, her yıl sarf edilen tuz için 450 dirhem ve yemeğin iyi çıkması için gerekli levazımatı için soğan, sarımsak, biber ve sair için her yıl 1000 dirhem; pirinç ve un için her yıl 6 dirhem, her yıl ekmeğin için 30 müd un verilir... Kiler sahibine yevmiye 1 dirhem, her yıl 2 müd buğday verilir. Vekilharca yevmiye 1 dirhem, yemek pişiren aşçıya ve zaviyede görevli kişiye günlük bir dirhem ve her yıl 2 müd buğday verilir...”

⁵⁴ Cami hakkında detaylı bilgi için Bkz. Bölüm 2.1.1. Lala Şahin Paşa Cami

şeklinde detaylı bir mutfak giderinden de bahsedilmektedir (Sevim ve Öcalan, 2010: 29). Bu iki veri, külliye bünyesinde bağımsız bir zaviyenin varlığını kesin olarak ortaya koymakla birlikte yapının külliye içerisindeki konumuna yönelik bir bilgi yoktur. Ancak, Ayverdi'nin medresenin temeli olarak yorumladığı (Ayverdi, 1966: 190) ve bugün okul binasının oturtulmuş olduğu istinat duvarları zaviyenin konumuna yönelik elimizdeki tek veri olarak değerlendirilebilir. Şöyle ki türbenin devam eden güneydoğu duvarının temel seviyesinde rastlanan örgü sistemiyle (üç sıra tuğla, bir sıra taş) okulun istinat duvarının aynı olduğu tespit edilmiştir. İki duvarın çağdaş oluşu, malzeme ve teknik açıdan bezmesi duvarın özgünde külliyenin istinat duvarı olabileceği düşüncesini akla getirir (Fotoğraf 5-6). Bu durumda önerimiz bugün okulun bulunduğu alanın zaviyeye ayrılmış olabileceği yönündedir. İstinat duvarları arasındaki malzeme-teknik uyumu Lala Şahin Paşa'nın, nehrin kıyısındaki kente hakim bu noktada külliyesi için istinat duvarlarıyla güçlendirilen bir alan oluşturduğuna işaret eder. O halde nehre paralel şekilde uzanan bu alanın güneydoğusundaki bölümün cami, kuzeybatısındaki bölümün ise külliyenin diğer yapısı olan zaviye için ayrılmış olduğu şimdilik kabul edilebilir⁵⁵.

Yukarıda da vurgulandığı üzere, vakfiyenin çok açık bir şekilde Kirmasti için yalnız bu iki yapıdan söz ediyor olması Lala Şahin'in külliyesi bünyesinde yalnız bir cami ile zaviye inşa ettirmiş olduğunu ortaya koyar. Ancak külliye ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde bir takım karışıklıklar olduğu görülür. Ayverdi külliyenin cami, zaviye, medrese ve hamam olmak üzere 4 yapıdan oluştuğunu söyler (Ayverdi, 1966: 189). Özcan'da külliyenin cami, zaviye, hamam, türbe ve köprüden oluştuğunu dile getiri (Özcan, 2003: 77-78). Daş, Yaşayanlar ve Yavaş ise külliyenin cami, medrese ve zaviyeden oluştuğunu belirtirler (Daş, 2003: 36; Bilge, 2003: 187; Yaşayanlar, 2012: 8-10; Yavaş, 2016: 15-22). Enis Karakaya ise külliye Lala Şahin Paşa'nın türbesini de dâhil ederek külliyenin cami, medrese, zaviye ve türbe olmak üzere toplamda 4 yapıdan oluştuğunu dile getirmiştir (Karakaya, 2003: 78-79). Ancak vakfiyesinde külliye, yukarıda da işaret edildiği gibi “...*Kirmasti kasabası dâhilinde inşa eylediği cami ve zaviye*” şeklinde iki yapı olarak tanıtılır (Sevim ve Öcalan, 2010: 27-33). Bu veri araştırmacıların külliye dâhiline eklediği diğer yapıların sorgulanması gerekliliğini ortaya koyar. Vakfiyesinde vurgulanan

⁵⁵Zaviye hakkında Detaylı bilgi için Bkz. Bölüm 2.1.2. Lala Şahin Paşa Zaviyesi.

camii ve zaviye ile bugün ayakta olan türbe ayrı tutulduğunda; medrese, hamam ve köprünün farklı bir takım gerekçelerle külliye içerisine dâhil edildiği düşünülebilir.

Külliye Dâhil Edilen Medrese: Sözü edilen araştırmacılar vakfiyede adı geçmeyen medresenin, bugün Lala Şahin Paşa ilköğretim okulunun bulunduğu yerde olduğunu dile getirmektedirler (Ayverdi, 1966: 189; Özcan, 2003: 77-78; Yavaş, 2016: 15-22; Karakaya, 2003: 78-79; Yaşayanlar 2012: 8-10). Ancak sözü edilen medrese günümüze ulaşmamıştır. Üstelik medrese hakkındaki en erken veri 18. yy.la aittir. 1710 tarihli olan “*Kirmasti’de vâki’ Şahin Lala Paşa Medresesi’nin halen müderrisi Mehmed Efendi ve ondan mukaddem müderris olan Abdullah Efendi ve Ondan mukaddem müderris Salih Mehmed Efendi...*” şeklindeki bu belge medresede görevli bulunan müderrislerin isimlerini vermektedir (Yaşayanlar 2012: 8-10). 1915 tarihli bir diğer arşiv belgesinde ise “*Kirmasti kasabasından kâin Lala Şahin Camii-Şerifi, medresesi, kasabanın vasatında cereyan iden derenin kenarında bulunduğu cihetle mezkûr dere duvar dibini oyarak iki kata kadar yıkmış...*” şeklinde medresenin konumu ve aldığı hasar dile getirilmiştir (Yavaş, 2016: 13-22), (Belge-2). Muhtemeldir ki sözü edilen araştırmacılar da bu belgeler ışığında külliye bünyesine bir medrese eklemişlerdir. Ancak, bu veriler her ne kadar Kirmasti’de, külliye bulduğu noktada bir medresenin varlığına işaret etse de külliye bünyesinde medrese olmadığını belgeleyen “*...Kirmasti kasabası dâhilinde inşa eylediği camii ve zaviye*” şeklindeki vakfiye verisi çok açıktır. Eğer Lala Şahin, 1348 öncesinde bir medrese inşa ettirmiş olsaydı bu yapının muhakkak ki vakfiyede belirtilmesi gerekirdi. Bu durumda, Paşa’nın sonraki bir tarihte külliyesine bir medrese eklemiş olma ihtimali ortaya çıkar. Fakat medrese ile ilgili en erken tarihli verilerin 18. yüzyıla ait olması bu ihtimali, daha erken tarihli belgelere ulaşıncaya kadar ortadan kaldırır. O halde şimdilik düşüncemiz, zaviyenin bir süre sonra işlevini yitirdiği ve sonrasında da medrese olarak kullanıldığı yönündedir. Nitekim, yukarıda verilen 1915 tarihli belgenin medrese için “*..kasabanın vasatında cereyan iden derenin kenarında bulunduğu cihetle mezkûr dere duvar dibini oyarak iki kata kadar yıkmış...*” şeklinde işaret ettiği konum da “zaviye” için önerdiğimiz konumu, dolayısıyla da bu düşüncemizi destekler.

Külliye Dâhil Edilen Hamam: Ayverdi ve Özcan tarafından külliye bünyesinde ele alınan Lala Şahin Paşa hamamının varlığına dair 1560, tarihli onarım

belgesi dışında günümüzde hiçbir veri bulunmamaktadır. Ancak, Ayverdi'nin sözünü ettiği “*Şahin Lala vakfından Bursa'daki dükkânlar yanmış Mihalic kazasına tabi Kirmasti kariyesinde cami, hamam dükkânlar harap olup bina ve tamire muhtaç olduğundan cümlesi 16300 akçe ile tamiri 9 Cemaziy'ül-ahir 967.*” şeklindeki bilgi, Kirmasti'de Lala Şahin'in vakfından bir hamamın varlığını adeta belgeler niteliktedir (Ayverdi,1966: 190).

Kirmasti'de günümüze ulaşan bir hamam olmamakla birlikte, Lala Şahin Paşa'nın külliyesinden dolayı adını alan mahallede, bir hamam bulunduğu ve uzun yıllar bu hamamın kasaba halkına hizmet verdiği, ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru da harap bir halde olduğu bilinir (Yavaş, 2016: 13-22). 1920'li yıllara ait bir fotoğraf ise Kirmasti'nin merkezinde yer alan bir hamamın varlığını belgeler (Fotoğraf 7).

Yukarıda da işaret edildiği gibi, Paşa'nın vakfiyesinde ne külliye dâhilinde ne de külliye vakıfları arasında bir hamamın varlığına yönelik herhangi bir ibare geçmez (Belge 1-Ek 1). Ancak sözü edilen 1560 tarihli onarım belgesi çok açıktır. Bu belge 1560 yılı öncesinde Kirmasti'de bir hamamın varlığını kanıtlar. Bu durumda önerimiz külliyenin yer aldığı istinat duvarı ile güçlendirilen alanda olmadığı anlaşılan bu hamamın muhtemeldir ki Lala Şahin tarafından 1348 sonrasında ihtiyaca binaen kentin merkezine inşa edilmiş olabileceği yönündedir.

Külliye Dâhil Edilen Köprü: Özcan tarafından külliye bünyesinde ele alınan köprü günümüze ulaşmamıştır (Özcan, 2003: 77-78) İlginçtir ki bu yapı hakkında ulaşılabilen tek veri Lala Şahin Paşa vakfiyesinde karşımıza çıkar. Vakfiyede külliye vakfedilen mezzarlar tanımlanırken

*“...Behram Köyü'nü geçer, sonra vadide uzanarak dağın eteğine ulaşır. Sonra Oran Gözesine, oradan Karacakoz diye bilinen mevziye, sonra Nemrut Toprağı denen yere, oradan dağın üzerinden Kuşkayası dene yere, sonra Bedkiremit Deresi, sonra Cisridek Deresine, sonra Büyükçatı diye isimlendirilen yere, oradan Hisar Pınarı denen yere, oradan Çayır Köprüsü denen yere varır. Oradan da devam ederek, yol boyunca, beldenin yollarına varır. Oradan **Kirmasti Geçidi diye bilinen nehrin köprüsünü keser, oradan da Dikilitaş denen taşta varır...**”*

şeklindeki ifade Kirmasti çayının üzerinde olduğu anlaşılan bir köprünün varlığını kesin olarak ortaya koyar (Sevim ve Öcalan, 2010:27-33), (Belge 1-Ek 1). Ancak bu

köprünün vakfiyede Lala Şahin Paşa'nın cami ve zaviye gibi vakıf bağladığı yapılar arasında yer almaması ve arazi tarif edilirken sadece bir sınır niteliğinde adının anılması konumuz özelinde anlamlıdır. Sözü edilen bu ifade şekli köprünün kesin olarak külliye bünyesinde olmadığını kanıtlar.

Kirmasti köprüsü olarak tanımlayacağımız bu köprü ne zaman yaptırılmış olabilir? Banisinin Lala Şahin Paşa olma ihtimali var mıdır? Şu an için bu soruların cevabını kesin olarak vermek mümkün görülme de vakfiyede yer alan;

*“...Gödel ve Ateri Köyleri, Yenice Köyü, Üçler Köyü ve arazileriyle beraber, sınırları belli mezralarıyla beraber, Bursa sancağında bulunup çevresi, sınırları yazılı bulunan ve **Tekfur köprüsü diye bilinen**, sınırı Gerdeli Adasında sona eren akarsu boyunca devam eder...”*

şeklindeki bir diğer köprü verisi düşündürücüdür (Sevim, Öcalan, 2010: 29-31). Burada adı geçen yapının özellikle “*Tekfur Köprüsü*” şeklinde vurgulanması “*Kirmasti Geçidi diye bilinen nehrin köprüsü*” ifadesindeki diğer köprünün Türk dönemine ait olabileceğini düşündürür. Bilindiği üzere Lala Şahin Filibe'nin fethinde Meriç nehri üzerine bir köprü yaptırmıştır (Solakzade, 1989: 41-42; Özcan, 2003: 77-78; Ayverdi, 2002: 25-31). Bu köprünün fetih sırasındaki inşasından yola çıkarak, Lala Şahin'in Kirmasti'nin fethinde de -Meriç nehrinin üzerine inşa ettirdiği köprü gibi- Kirmasti çayı üzerine bir köprü yaptırmış olduğu düşünülebilir. Bu durumda belki de Lala Şahin külliyesini yaptırmadan önce burada bir köprü ayağa kaldırmıştır. Daha kesin verilere ihtiyacı olan bu önerinin varlığına karşın, köprünün külliye içerisine dâhil olmadığı vakfiye verileri ile kanıtlanmış olur.

Külliye Dâhil Edilen Türbe: Günümüzde ayakta olan türbe istinat duvarı ile külliye için oluşturulan alanın güneydoğusunda yer alır (Fotoğraf 8, Kroki 1). Yapıya ait bir kitabe bulunmaması ve türbeden bahseden belgelerin en eskisinin 1787 tarihli bir onarım belgesi olması yapının inşa tarihinin sorgulanmasına sebep olur. Araştırmacı Karakaya türbenin Lala Şahin Paşa'nın 1348 tarihli vakfiyesinden önce inşa edildiğini dile getirir (Karakaya, 2003: 77-78-79). Bu durumda da türbenin Lala Şahin Paşa tarafından inşa edilmiş olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak Osmanlı'nın erken döneminde türbelerin kişilerin ölümü sonrasında oğulları

tarafından inşa edilmiş oldukları düşünüldüğünde bu kabul pek sağlıklı görülmez⁵⁶. Üstelik Lala Şahin Paşa'nın 1348 tarihli vakfiyesinde de hiçbir şekilde türbenin bahsi geçmez (Belge 1, Ek 1). Bu nedenle türbe Ayverdi'nin de işaret ettiği gibi paşanın ölümünden sonra inşa edilmiş olmalıdır (Ayverdi, 1966: 190). Bu bağlamda Paşa'nın vakfiyesinde yer alan "...Mütevelliliği kendisine, sonra büyük oğlu Mehmed Paşa'ya, sonra adı geçenin oğullarından Bali Bey'e, Hamza Bey'e sonra onun oğullarına..." şeklindeki veri daha bir anlam kazanır (Sevim ve Öcalan, 2010: 27-33). Muhtemeldir ki vakfiyede ismi zikredilen Lala Şahin Paşa'nın üç oğlundan biri babasının ölümü sonrasında külliyesine babasının türbesini eklemiştir. İlginçtir ki oğul Hamza Bey'in de Kirmasti'de bir türbesi bulunmaktadır. Hamza Bey'in Kirmasti ile bir bağının olduğuna işaret eden bu durum, babasının türbesini de Hamza Bey'in inşa ettirmiş olabileceğini düşündürmektedir. Daha sonra da ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı üzere türbe duvarında dikkat çeken ek izleri de türbenin sonradan inşa edildiği, hatta caminin revak bölümüne eklendiği düşüncemizi destekler niteliktedir⁵⁷.

Sonuç olarak, Paşa'nın başta vakfiyesi olmak üzere yapılan kaynak taramaları ve alanda gerçekleştirdiğimiz arazi çalışmaları sonucunda Kirmasti'de bulunan külliyesinin *cami* ve *zaviye* olmak üzere iki yapı şeklinde tasarlanmış olduğu, Lala Şahin'in ölümü sonrasında ise türbesinin oğullarından biri tarafından külliye bünyesine eklendiği kabul edilir.

Bununla birlikte araştırmacılar tarafından külliye içerisinde olduğu belirtilen yapılardan günümüze ulaşmayan hamamın 1348 tarihinden sonra ihtiyaca binaen Lala Şahin tarafından kent merkezine yakın bir noktaya inşa edilmiş olduğu düşünülebilir. Lala Şahin Paşa'ya atfedilen köprü için ise önerilen kentin fethi sırasında, henüz külliye inşa edilmeden Lala Şahin Paşa tarafından yaptırılmış olabileceği yönündedir. Medrese hakkındaki verilerin azlığı nedeniyle -en azından şimdilik- önerimiz külliye ait zaviye yapısının belli bir dönem sonra medrese işleviyle kullanılmaya başlamış olması yönündedir.

⁵⁶Erken dönem türbeleri hakkında Detaylı bilgi için Bkz. Önkal, 1995; Daş, 2003; Gündüz, 2014.

⁵⁷ Türbe hakkında detaylı bilgi için Bkz. Bölüm 2.1.3. Lala Şahin Paşa Türbesi.

2.1.1.Lala Şahin Paşa Cami

Cami, Kirmasti çayına yakın bir konumda olup, istinat duvarı üzerine inşa edilmiştir. Yapının su taşkınlarından etkilendiği, nehir sularının camiyi destekleyen istinat duvarına ağır hasar verdiği ve istinat duvarının onarıldığı Osmanlı arşivindeki belgeler aracılığıyla bilinmektedir (Fotoğraf 9).

Ayrıca yukarıda değindiğimiz su taşkınlarından önce H.1278/M.1862 tarihinde bölgede yaşanan deprem sonrasında caminin hasar gördüğü ve bu depremden sonra bir tadilat geçirdiği yine arşiv kayıtlarından öğrenmekteyiz (Belge-3).

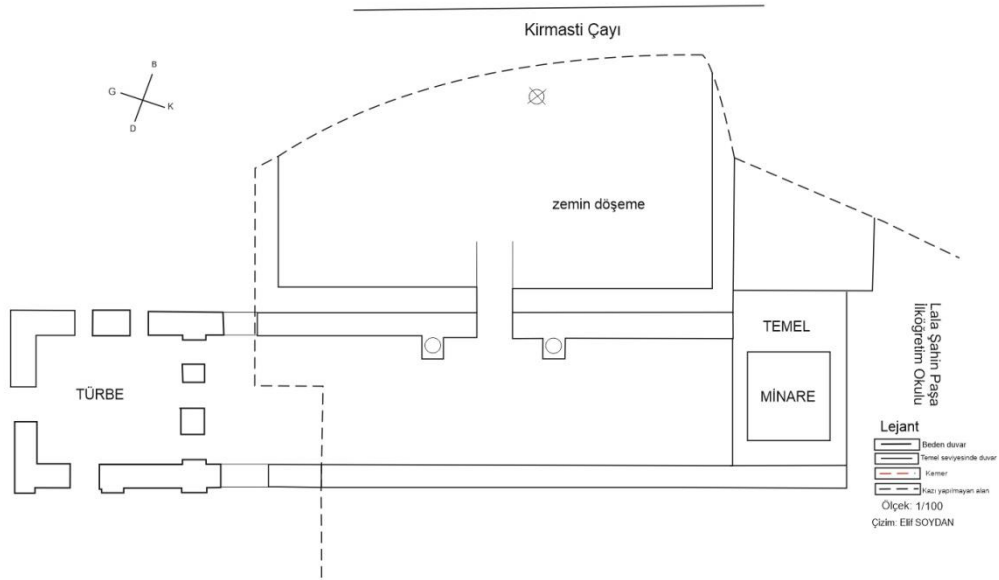
Devlet arşivinden elde edilen H. 20 Ağustos 1331, M. 2 Eylül 1915 tarihli belgede, Kirmasti çayının taşkınlar sonucunda kasabaya ve çevresindeki mimari yapılara verdiği zarardan bahsedilmektedir. Arşiv kayıtları şu şekildedir.

“Kirmasti kasabasından kâin Lala Şahin Cami-i Şerifi, medresesi, kasabanın vasatında cereyan iden derenin kenarında bulunduğu cihetle mezkûr dere duvar dibini oyarak iki kata kadar yıkmış ve şimdi de cami-i şerifi mezkûrun duvarlarına temas iderek cereyanla eslâf-ı muhteremenin ve kıymetdâr yâdigârı olan ibadethane ve medresenin bu sebeple bilâhere birçok mahallat ve kurânıninhidâm ve mahviyetini mucib olacağından muzırrat-ı mebhusenin ref'i ve cami-i şerif-imezkûrunta'miri hususlarının Nafia ve Evkâf-ı Hümayun nezâret-i Celilelerine iş'ârınadâir Vilâyet Meclisi Umûmîsi'nde... Halbuki yigirmi seneyi mütecaviz bir zamandan beri harab ve mesdûd bir halde bulunana mezkûr cami, âsâr-ı nâdire-i Osmaniye'den olup 324 senesine yüz kırk bin guruşun sarfı irade-i seniyyey akarât eylediği halde her nasılsa inşa ve tamirine mübaşeret olunamamış ve bunun az bir müddet terki de harabiyeti mucib... mezkur rıhtımın 62.550 guruş bedeli ile olacağı...42.550 guruşu idare-i hususadan üstünün de Evkaf Nezaret-i Celilesinden tesviye edileceği...”(Yavaş, 2016: 13-22), (Belge -2)⁵⁸.

Nitekim 2019 yılı Nisan ayında yerinde yapılan incelemelerde, arşiv vesikalarının da işaret ettiği üzere minare dışında camiden günümüze yalnız bir

⁵⁸Arşiv kayıtlarında (B.O.A.DH. UMVM. 73/34.) hem istinat duvarının hem de yirmi yıldır ibadete kapalı olan caminin tamirlerinden bahsedilmektedir. Kirmasti çayının ıslahı maliyetli olduğundan harcanacak meblağın bulunmasının da bir o kadar sıkıntılı olduğu kayda düşülmüştür. Detaylı bilgi için Bkz.Yavaş, 2016: 13-22.

takım duvar kalıntılarının ulaşmış olduğu anlaşılır. Minare ile türbe arasında yer alan ve adeta otlar arasında kaybolmuş durumdaki sınırlı bir alanda ortaya çıkarılan bu duvar kalıntılarının 2016-2017 yılında Kirmasti Belediyesi tarafından başlatılmış, ancak bir şekilde yarım kalmış kazı çalışmaları sonrasında açığa çıkarılmış olduğu Bursa Koruma Kurulu kayıtlarından anlaşılır. Yaklaşık 50-60 cm. yüksekliğindeki bu kalıntılar aracılığıyla çıkardığımız plan rölövesi cami olduğunu düşündüğümüz ve bugüne kadar hakkında tahmini yorumlar yapılan yapının konumu ve planı ile ilgili önemli ipuçları ortaya koyar (Plan 1). Ancak alanının genişletilerek kazı çalışmasının tamamlanması daha kesin sonuçlara ulaşabilmek için gereklidir.



Plan 1:Kirmasti Lala Şahin Paşa Cami Plan Rölövesi (E. Soydan).

Ortaya çıkarılan duvar kalıntılarının, Ayverdi'nin işaret ettiği caminin konumu ile yaklaşık olarak örtüştüğü görülür. Türbe ve minare ile bağlantılı olduğu anlaşılan duvarlar incelendiğinde türbenin güneydoğu ve kuzeybatı duvarının zemin seviyesinde devam ettiği saptanmıştır (Plan 1, Fotoğraf 10-11).

Kuzeybatı duvarının minarenin kaidesine saplandığı, güneydoğu duvarının ise Lala Şahin Paşa ilköğretim okulunun istinat duvarına dayandığı görülmektedir

(Fotoğraf 12-13). Kuzeybatı duvarına bitişik, bir istinat duvarını andıran ve aynı doğrultuda uzanan ikinci bir duvar kalıntısı gözlemlenmiştir (Fotoğraf 14).

85 cm kalınlığındaki bu duvarlar 170 cm kalınlığında harimin giriş duvarını oluşturmuştur. Bu duvarın yaklaşık ekseninde ise, kapı olarak değerlendirdiğimiz 118 cm genişliğinde bir açıklık yer alır (Fotoğraf 15, Plan 1).

Türbenin güneydoğu-kuzeybatı duvarına, harimin giriş açıklığına simetrik, yaklaşık 345cm arayla, güney-kuzey doğrultusunda uzanan iki ayrı duvar kalıntısı ve bu duvarların üzerinde, harim duvarına bitişik in situ halinde iki sütun kaidesi yer almaktadır (Fotoğraf 16). Bu iki duvar uzantısı ve sütun kaideleri muhtemelen caminin üç birimli olarak düşündüğümüz son cemaat kısmını oluşturmaktadır (Plan 1)⁵⁹.

118 cm. genişliğindeki açıklıktan harim olarak tanımlayabileceğimiz bölüme girildiğinde, 15 m. eninde bir mekâna ulaşılır. Kapı açıklığının kuzeybatısındaki duvar 6.90 cm güneydoğusundaki duvar ise 6.95 cm kadar devam edip daha sonra dirsek yaparak Kirmasti çayının istinat duvarı doğrultusunda uzanmaktadır. Mevcut verilerden simetrik tasarlandığı anlaşılan harim olarak nitelendirdiğimiz bu bölümün uzunluğu hakkında bilgi vermeye yeterli değildir. Mekânın doğu yönünde yer alan duvarın yaklaşık 830 cm kadar daha devam ettikten sonra arazinin geri kalan kısmında kazı çalışması yapılmadığı için ne kadar daha devam ettiği anlaşılamamıştır (Plan 1). Caminin temel duvarlarının tamamının bosajlı oluşu daha önceden var olan bir yapının duvarları üzerine inşa edildiğini ve caminin bu alana sıkıştırıldığını gösterir niteliktedir (Fotoğraf 17). Ayrıca daha öncede değinildiği gibi caminin Kirmasti çayının istinat duvarının hemen yanında yer alması sel taşkınları sonucunda duvarlarının bir kısmının akıp gitmesine neden olmuştur.

Ayverdi'nin belirttiği üzere bölgenin topografyasından dolayı caminin mihrabı yaklaşık 42 derecelik bir sapmayla güneydoğu yönüne kaydırılmıştır. Ancak muhtemel mihrap duvarının kazı sonucunda yalnız 200 cm. kadarının açığa çıkarılmış olması mihraba yönelik herhangi bir veriye ulaşılmasını engeller. Yapının mihrabı kadar giriş olduğu düşünülen bölümü de genel uygulamadan farklılaştır. Muhtemel topografik etkenlerden dolayı yapının girişi de cami kurgusunda sık

⁵⁹Türbe bölümünde de tartışıldığı üzere Lala Şahin Paşa'nın türbesinin ise daha sonraki bir dönemde son cemaat kısmının doğu ucundaki birimine inşa edilmiş olduğu kabul edilebilir.

rastlamayan bir uygulama olarak yapının güneydoğu cephesinden sağlanmıştır. Bu durum caminin kuzey cephesinin doğal bir set olan Kirmasti çayına dayandırılması, batı cephesine doğru ise arazinin daralmasıyla açıklanabilir. O Halde topografya ve yapının konumu düşünüldüğünde caminin kentle ilişki kurabildiği tek cephe olan güneydoğu cephesinin giriş cephesi olarak tasarlanması bir tesadüf olmasa gerektir. Günümüzde her ne kadar yapının açıldığı güneydoğu yönü (bugünkü Şehitlik bölgesi) kot olarak camiden yüksekte kalsa da yapının eski fotoğraflarından arazinin camiyle yaklaşık aynı kotta olduğu görülmektedir (Fotoğraf 18). Muhtemelen arazi şehitliğe çevrildiği zaman bilinçli olarak yükseltilmiştir. Fakat yine de net bir veri elde edilmesi için bugünkü şehitlik kısmında da bir kazı çalışması yapılmalıdır.

Harim olarak düşündüğümüz bölümün doğusunda başka bir mekân daha tespit edilmiştir. Harimle aynı doğrultuda uzanan mekânın batı duvarı yaklaşık 442 cm uzunluğunda olup istinat duvarı yönünde devam etmektedir. İki duvar arasındaki genişlik ise yaklaşık 598 cm'dir⁶⁰ (Plan 1).

Sonuç olarak, yukarıda işaret edilen veriler 15 m. eninde kare veya kareye yakın dikdörtgen planlı bir harim ile güneydoğusunda muhtemel üç birimli son cemaat yeri bulunan bir caminin varlığına işaret eder. Ancak alanın sadece küçük bir bölümünün kazılmış olması ve bir bölümünün de sel taşkınları sonucunda kayıp gitmesi özellikle harim mekânının boyutları, planı ve örtü sistemi hakkında daha net bir yorum yapılmasını engeller.

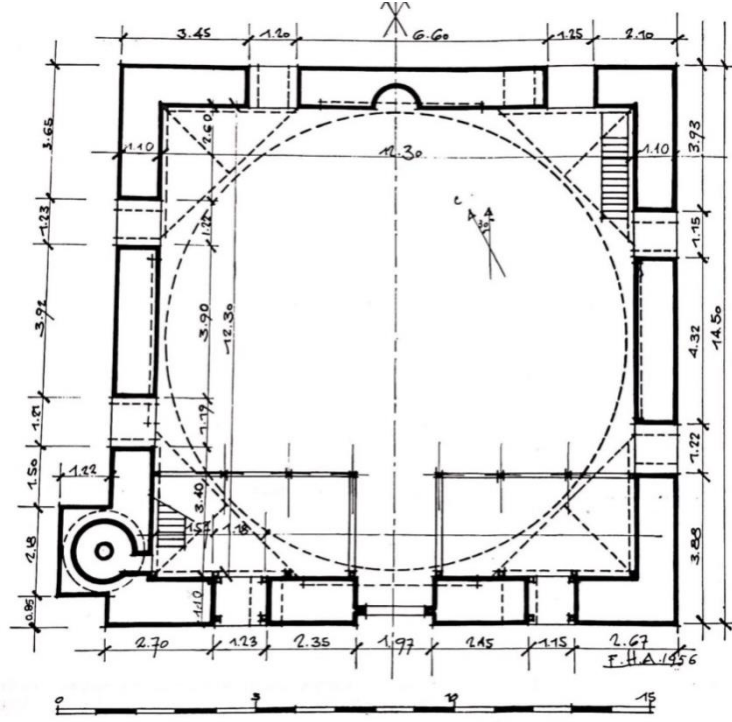
Değerlendirme

Cami olarak düşündüğümüz yapının ortaya çıkarılan kapı açıklığının da yer aldığı 15 m. genişliğindeki duvar ile ortalama 85 cm. kalınlığındaki duvarları yapının plan şeması ve örtü sistemi hakkında en önemli belirleyicilerdir. 15 m. lik uzunluk caminin tek kubbeli bir plan şemasına sahip olabileceği düşüncesini ortadan kaldırır.

Dönemin tek mekânlı/kubbeli yapıları incelendiğinden geniş kubbe çapı, 12.30 m. ile Gebze Orhan Cami'sinde (1325) (Plan 2) karşımıza çıkar. Kare planlı bu yapıda kubbe tromplar üzerine oturtulmuştur. Yapının duvar kalınlığı ise 1.10 m. dir

⁶⁰ İstinat duvarı yönünde kazı çalışmaları yapılmadığı için bu mekânın işlevine yönelik verilerimiz yoktur. Ancak zaviye bölümünde de ele alınacağı gibi külliye'nin zaviye işlevine cevap veren mekânlardan biri olduğu düşünülebilir.

(Ayverdi, 1966: 139-140). Kubbe genişliği ile dikkat çeken bir diğer örneğimiz I. Murad dönemine tarihlenir. I. Murad'ın inşa ettirmiş olduğu Behramkale Hüdavendigâr Camii (1365) 10.76 m. çapındaki kubbesine karşın 1.52 m. Duvar kalınlığı ile dikkat çeker (Ayverdi, 1966: 225). Kubbe çapı 9.50 m. genişliğinde olan üçüncü tek mekânlı cami örneğimiz Bilecik Orhan Gazi Camisidir (1326-59). Dört yönden kemerlerle genişletilmiş planı ile diğer örneklerden farklılaşan bu yapıdaki duvar kalınlığı ise 1.05 m. dir (Ayverdi, 1966: 30-31). Bursa Alâeddin Camisi (1332-33) ise 8.30 m. kubbe çapına ve 1.05 m. duvar kalınlığına sahiptir (Ayverdi, 1966: 49-50). Dönemin tek mekânlı örneklerinden bir diğeri İznik Hacı Özbek Camisidir (1333-34). Erken tarihli tek kubbeli örnekleri içerisinde 7.89 m. çapındaki kubbesiyle bu yapı en küçük boyutlu kubbeye sahip örneğimizdir (Ayverdi, 1966:163-164). Yapının duvar kalınlığı ise 1.10 m.dir. Sözü edilen tüm bu örneklerde görüldüğü üzere dönem için en geniş kubbe çapının 12.30 m. (Gebze Orhan Gazi Cami) olduğu anlaşılır. Üstelik bu örnek dönemin zaviye ve hamam yapılarında da karşımıza çıkan kubbeler arasındaki en geniş kubbe çapına sahip yapı olarak dikkat çeker (Tablo 3). 19.43 m. kubbe çapı ile Mudurnu Yıldırım Camii (1382) ise tüm bu örneklerden ayrılır. Ancak bu yapı kubbesinin beden duvarları yerine beden duvarına bitişik taşıyıcılar üzerine oturtulmuş olması nedeniyle değerlendirmeye dâhil edilmez. Bilindiği gibi Lala Şahin Paşa Camisinin açığa çıkarılan bölümünde bir taşıyıcının varlığına işaret eden hiçbir veri yoktur. Değerlendirmeye dâhil edilen bu yapılarda (cami-zaviye-hamam) 1.00 m. nin altında duvar kalınlığı da yoktur (Tablo 3). İlginçtir ki 1.00 m. nin altında duvar kalınlığı ile bilinen tek örnek, 82 cm. ile Lala Şahin Paşa'nın Bursa'daki medresesidir.

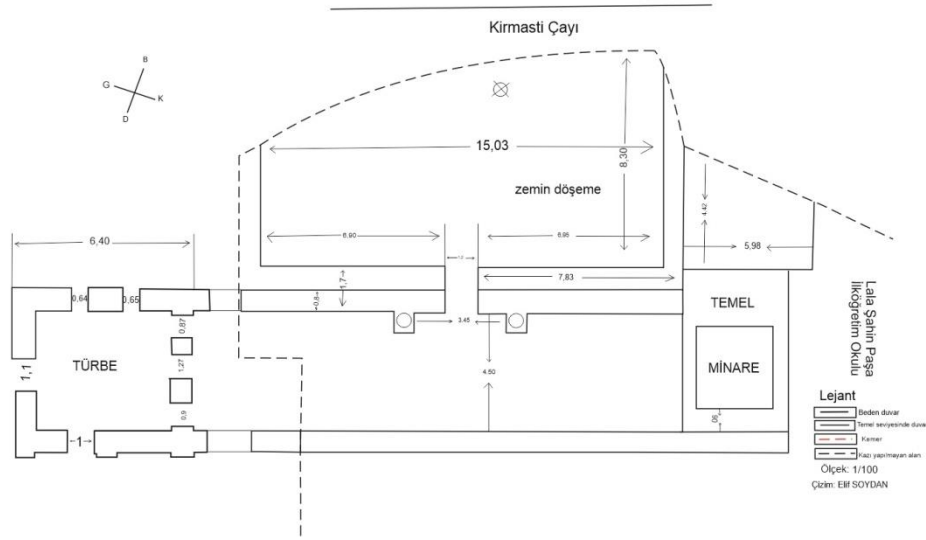


Plan 2:Gebze Orhan Cami (1325) (Ayverdi 1966:140).

Yapının Adı	İnşa Tarihi	Duvar Kalınlığı	Kubbe Çapı
Bilecik Orhan Gazi Camii	1324-59	1.05m.	9.50m.
Gebze Orhan Gazi Camii	1324-59	1.10m.	12.30m.
Bursa Alaeddin Camii	1325	1.05m.	8.30m.
İznik Hacı Özbek Camii	1333-34	1.10m.	7.89m.
Behramkale Hüdavendigâr Camii	1359-89	1.52/5m.	10.76m.
Mudurnu Yıldırım Camii	1382	1.60m.	19.43m. (ayaqlara oturuyor)
İznik Yeşil Cami	1378-92	1.72m.	10.98m.
Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi	1335-36	82cm.	6.10m.
Bursa Orhan Zaviyesi	1339	1.14m.	8.90m.
Bursa Orhan Hamamı	1339	1.29m.	12 m.
Yenişehir Pustınpuşbaba Zaviyesi	1324-59	1.14m.	9.36m.
İznik Nilüfer Hatun İmaretî	1388	1.62m.	10.20m
Bursa Hüdavendigâr Zaviyesi	1365	2.20m.	10.90m
Bursa Eski Kapılıca Hamamı	1359-89	1.51m.	10.16m.?
Bursa Kükürtlü Kapılıca Hamamı	1359-89	1.50m.	11.56m.?

Tablo 3:Orhan Gazi ve I. Murad Dönemi Yapılarındaki Kubbe Çapı ve Duvar Kalınlıkları (E.Soydan).

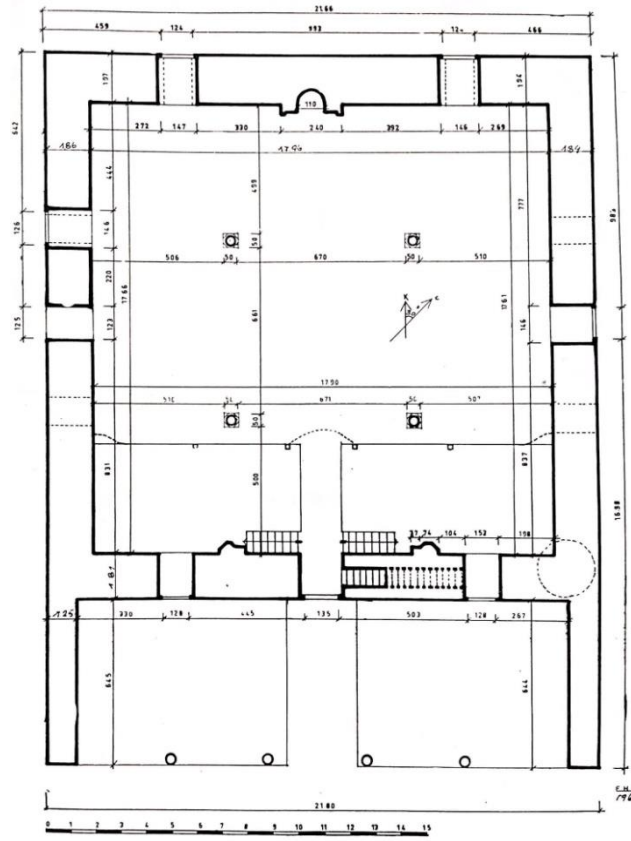
Tüm bu çağdaş örnekler değerlendirildiğinde 15.00 m. kubbe çapına işaret eden duvar ile 85 cm. lik duvar kalınlığına sahip Lala Şahin Paşa Camisi'nin dönemin tek mekânlı ve kubbe örtülü örnekleri ile boyutları açısından uyum sağlamadığı görülür (Plan 3)⁶¹.



Plan 3:Kirmasti Lala Şahin Paşa Cami Plan Rölövesi (ölçülü) (E. Soydan).

Orhan döneminde inşa edilmiş bir diğer cami grubunu düz ahşap çatılı yapılar oluşturur. Ezine Ulu Cami/Abdurrahman Cami bu grubun en erken örneklerinden biridir. Caminin inşa tarihi belli olmamakla birlikte Orhan Gazi döneminde Süleyman Paşa tarafından inşa edilmiş olduğu bilinmektedir (Ayverdi, 1966: 134) (Plan 4). Cami 17.90x17.61m.boyutlarında yaklaşık kare planlı olup dört ahşap taşıyıcı üzerine oturtulan ahşap tavana sahiptir. Caminin yaklaşık 1.84 m. civarında olan duvar kalınlığı ise dikkat çeker (Ayverdi, 1966: 134).

⁶¹ Erken Osmanlı Camileri için Bkz. Cantay, 2000: 3008-317; Çetintaş, 1946; Kuban, 2016; Erdenen, 1965;45-52; Dünder, 1999: 227-236; Yetkin, 1966; Kuran, 1964; Eyice,1999: 79-102; Bektaşoğlu, 2000: 20-25; Ayverdi, 1965: 69-83.



Plan 4:Ezine Ulu Cami (1324-1359) (Ayverdi, 1966: 134).

Lala Şahin Paşa Camisi ile çağdaş olan bir diğer düz ahşap tavanlı yapı Yarhisar Orhan Gazi Camisidir. Orhan Gazi tarafından inşa edilmiş olan yapının tarihi kesin olarak bilinmemektedir (Ayverdi, 1966: 201-202). 11.55 x 10.10 m. boyutlarında yaklaşık kare planlı olan yapının ahşap tavanı taşıyıcı olmaksızın doğrudan beden duvarları üzerine oturtulmuştur. Beden duvarları ise 1.00m kalınlığındadır ⁶².

I. Murad dönemine tarihlendirilen Karacabey Ulu Camisi ise 16.58x19.35 m ölçülerindeki dikdörtgen planı ile bu gruba dâhil edilen yapılar içerisindeki en büyük örneğimizdir. Ancak, 1.05 m. duvar kalınlığına sahip olan yapı Yunan işgali sırasında yakılmış ve büyük ölçüde yenilenmiştir. Üstelik bu yenileme sırasında harim bölümünün genişletilmiş olduğu da düşünülmektedir (Ayverdi, 1966: 336).

⁶²Harimin zemini tıpkı Lala Şahin Paşa camisindeki gibi 27x27 boyutlarında olan tuğla malzeme ile döşelidir.

Günümüzde ahşap düz ahşap tavanla örtülü olan yapının özgün örtüsünün de ahşap olduğunu düşündürmektedir (Ayverdi, 1966:336). Görüldüğü üzere Lala Şahin Paşa Camii ölçek olarak değerlendirildiğinde 15.00 m. genişliği ile ahşap tavanlı örneklere daha yakın durmaktadır. Bu yapılardaki duvar kalınlığı ise, 90 cm kalınlığındaki tek örnek dışında en az 1.00 m. dir. Ancak yapımız 81-85 cm. duvar kalınlığı ile ahşap tavanlı dönem örnekleri arasında da farklılık yaratır (Tablo 4).

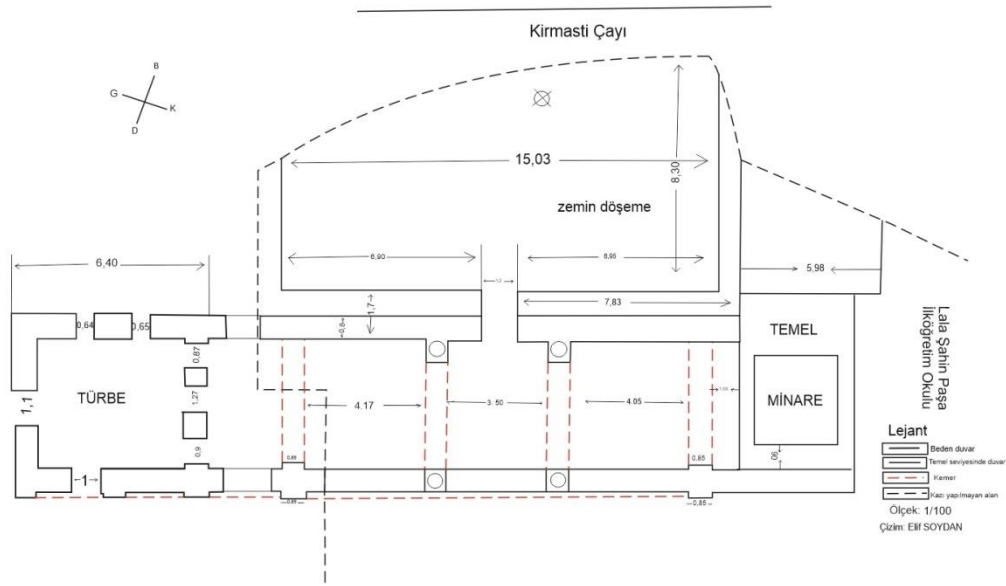
Yapının Adı	İnşa Tarihi	Duvar Kalınlığı	Yapının Boyutu
Bolayır Gazi Süleyman Paşa Cami	1324-59	90 cm.	9.05x10.75 m
Ezine Abdurrahman (Ulu) Cami	1324-59	1.84 m.	17.90x17.61 m
İzmit Akçakoca Cami	1324-59	1.84 m.	17.90x17.61 m
Lapseki Süleyman Paşa Cami	1324-59	1.20 m.	14.75x12.60 m
Yarhisar Orhan Cami	1324-59	1.00 m	11.55x10.10 m
Karaca Bey Ulu Cami	1362-89	1.05 m	16.58x19.35 m
Balıkesir Yıldırım Cami	1389-1402	1.20 m	21.80x21 m

Tablo 4:Orhan Gazi, I. Murad ve Yıldırım Bayezid Dönemi Düz Ahşap Tavanlı Camilerin Duvar Kalınlıkları ve Yapı Boyutları (E. Soydan).

Daha önce de vurgulandığı üzere caminin 15. 00 m. lik harime giriş duvarı 85 cm. lik ikinci bir duvara birleştirilmiştir (Plan 3). Üstelik bu duvar büyük boyutlu düzgün kesim, bosajlı bir taş örgüye sahiptir. Bu durumda en azından yeni bir bulguya ulaşıncaya kadar önerimiz, caminin mevcut bir takım yapı kalıntıları üzerine yerleştirilmiş olabileceği ve önceki dönem yapı duvarının dönem örneklerine göre 15-20 cm. ince kalan cami duvarlarını desteklemek amacıyla kullanılmış olduğudur.

Kazı sonucunda, harimin güneydoğusunda ortaya çıkarılan duvarlar burada bir son cemaat yerinin varlığına işaret eder. Ancak bu son cemaat yeri düzenlemesinin cephesi, planı ve bu bölümdeki taşıyıcıların nasıl olduğu tartışmaya açıktır. Buradaki revak düzenlemesine yönelik en önemli veri, kazıda ortaya çıkarılan harim kapısına simetrik, 40 cm. çapında iki sütunce ayağı ve kazı alanında tespit edilen biri kırık olmakla birlikte iki sütun başlığıdır. 61x61 cm. ölçülerindeki bu başlıklardan birinin bezemeli ön yüzüne karşın arka yüzünün tıraşlanmış olduğu ve yastık bölümünün olmadığı görülür. Kırık olan diğerinde ise günümüze ulaşan iki yüzünde de bezeme olduğu ve üst bölümünde ise yaklaşık 10cm. genişliğinde bir yastık silmesi yer

almaktadır (Fotoğraf 20, 33). Sütun başlıklarındaki bu iki farklı uygulama başlıklarının kullanıldığı yerlerin farklı olduğunu düşündürür. Arka yüzü traşlı olan harim kapısına simetrik sütunceye ait olmalıdır. Yastık kısmı belirgin olan diğer başlık ise yaklaşık 80cm.yi bulan genişliği ile revak düzenlemesinde bağımsız bir sütunun varlığını ortaya koyar. Bu durumda harim kapısına simetrik iki sütuncenin karşılığında da birer sütunun bulunduğu anlaşılır. Türbenin güneydoğu cephesinde de devam eden kemerli cephe tasarımının bulunması, bir kemerin yarıda kesiliyor olması ve bu bölüm boyunca uzanan temel duvar kalıntıları revak cephesinin sütunlar üzerine oturan üçlü kemer düzenlemesiyle dışa açılıyor olabileceğine işaret eder⁶³(Fotoğraf 19, Plan 5). Temel seviyesinde devam eden duvar kalıntıları dışında kemerli kurgunun cephe boyunca devam ettiği düşüncemizi destekleyen bir diğer veri yapının 1927 yılına ait bir fotoğrafında minareye bitişik bir kemerin varlığıdır (Fotoğraf 1).



Plan 5: Kirmasti Lala Şahin Paşa Cami, Revak Düzenlemesi Restitüsyon Önerisi(E. Soydan).

Dönemin ahşap tavanlı örnekleri arasında revak düzenlemesi ile özgünlüğünü koruyabilen iki yapı dikkat çeker. Yan duvarları kapalı son cemaat yerine sahip iki yapıdan Yarhisar Orhan Cami (1324-1359) iki ahşap sütün, Ezine Ulu Cami (1324-1359) ise 4 mermer sütün ile dışa açılmaktadır (Tablo 5). Ancak ilginçtir ki Ezine

⁶³Türbenin güneydoğu cephesi hakkında detaylı bilgi için Bkz. 2.1.3. Türbe

Ulu Camisi'nde mermer sütunların taşıdığı revak kemerleri ahşaptır (Ayverdi, 1966: 135-136). Yapımız için yukarıda işaret ettiğimiz, güneydeki duvar kalıntıları ve kemerli bir düzenlemenin varlığına işaret eden veriler revak düzenlemesinin kâgir kemerli olarak dışa açıldığını gösterir niteliktedir. Bu durumda da revak düzenlemesinin Ezine Ulu Cami örneğinde de olduğu gibi mermer sütunların varlığı akla gelir. Sözü edilen bu örnek yukarıda önerdiğimiz, kapıya simetrik iki in situ sütun kaidesi ile bunların tam karşılarında birer simetriklerinin olduğu görüşümüzü destekler. Bu durumda da iki sütun üzerine atılan üçlü bir kemer düzenlemesi ile revak kurgusunun dışa açılmış olduğu rahatlıkla söylenebilir. Sonuç olarak önerimiz yapımızın ahşap tavanlı örneklerle boyut olarak da örtüşüyor olmasından yola çıkarak son cemaat bölümünün de kâgir duvarlar tarafından taşınan ahşap örtülü bir düzenlemeye sahip olduğu yönündedir. Revak cephesi ise iki sütun üzerine atılan kâgir kemerlerle üçlü düzenlemeye sahiptir.

Yapının Adı	İnşa Tarihi	Son Cemaat Yeri	Taşıyıcılar	Yan Duvar	Duvar Kalınlığı
Bolayır Gazi Süleyman Paşa Cami	1324-59	Yok	-	-	-
Ezine Abdurrahman (Ulu) Cami	1324-59	G: 6.45 m. U: 15.50 m.	4 Mermer Sütun	Kapalı	1.00 m.
İzmit Akçakoca Cami	1324-59	Yenilenmiş	-	-	-
Lapseki Süleyman Paşa Cami	1324-59	Yenilenmiş	-	-	-
Yarhisar Orhan Cami	1324-59	G: 4.00 m. U: 12.00 m	2 Ahşap Sütun	Kapalı	Hımmış
Karacabey Ulu Cami	1362-89	Yenilenmiş	-	-	-
Balıkesir Yıldırım Cami	1389-1402	Yok	-	-	-

Tablo 5:Orhan Gazi, I. Murad Ve YıldırımBeyazid Dönemi Düz Ahşap Tavanlı Camilerin Son Cemaat Boyutları ve Duvar Kalınlıkları (E. Soydan).

Lala Şahin Paşa Camisinin bir diğer problemi ise mihrabının konumudur. Daha önce de vurgulandığı üzere topografik nedenlerden ötürü caminin giriş yönü güneydoğuya bakmaktadır. Mihrabının yönü ise her ne kadar mimari bir veri bulunamamış olsa da Ayverdi'nin vurguladığı üzere güneybatı yönüne 42 derecelik bir açıyla sapma yapmaktadır. Bu 42 derecelik kayma, Orhan Gazi dönemine ait İzmit Akçakoca Camisinde (1324-59) 25 derece batı yönüne; Yıldırım Bayezid dönemine ait Balıkesir Yıldırım Camisinde (1389-1402) ise 24 derece doğu yönüne

doğrudur (Ayverdi, 1966 154-155). Sözü edilen örneklerin de desteklediği üzere mihraplarda farklı yönlere doğru kaymaların olduğu gözlenir.

Cami inşa malzemesi ve teknik açıdan ele alınacak olursa, yapı her ne kadar günümüze ulaşmamış olsa da, dönemin adeta modası haline gelen taş ve tuğlanın dönüşümlü kullanımıyla oluşturulan almaşık örgü tekniğiyle inşa edilmiş olmalıdır (Batur, 1970: 135-227; Gündüz, 2011: 525-554). Paşanın türbesinde de aynı tekniğin uygulanmış olması ve alanda yapılan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkan güneydoğu duvarında yakalanan taş tuğla almaşası bu düşüncemizi destekler niteliktedir. Ayrıca kazı çalışmaları sonucunda alanda yoğun miktarda bulunan devşirme malzemelerin (sütun başlıkları, profilli mermer bloklar) varlığı da bize yapının cephesinde ve bazı mimari öğelerinde devşirme malzeme kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Kaidesinin doğu cephesinde 1787 tarihli onarım kitabesi bulunan minare, caminin güneydoğu köşesinde olması açısından sel sularından etkilenmeden günümüze kadar ulaşabilmiştir. Kübik kaideli ve silindirik gövdeli olan minarenin şerefe kısmı yıkılmış olup kaide ile gövdesinin bir bölümü sağlam haldedir. Konum ve yapı ile ilişkisi açısından dönem örnekleri değerlendirildiğinde, camimizde varlığı düşünülen revak düzenlemesinin kuzeybatı yönünde bitişik minaresiyle Bursa Alaeddin Bey Cami (1325) ile benzerliği dikkat çeker (Fotoğraf 21). Ancak bu yapının minaresi çokgen kesitli bir kaideye sahiptir. Minarenin kaidesi üç sıra tuğla malzeme, bir sıra düzgün kesme taşın dönüşümlü kullanımıyla almaşık örgü tekniği ile inşa edilmiştir. Kaidenin doğu cephesinde yoğun miktarda devşirme malzeme kullanıldığı görülür. Kaidenin kuzeyinde ise bugün kapatılmış olan bir giriş açıklığı bulunur. Silindirik gövde ve prizmatik formada pabuç kısmı tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Minare kare planlı almaşık teknikle inşa edilmiş kaidesi, prizmatik formlu tuğla malzemeye inşa edilmiş olan pabuç kısmı ve yine tuğla malzemeli silindirik gövdesiyle çağdaşı olan İznik Ayasofya Cami (1331) ve Karacabey Ulu Cami (1362-1389) minareleri ile benzerlik gösterir.

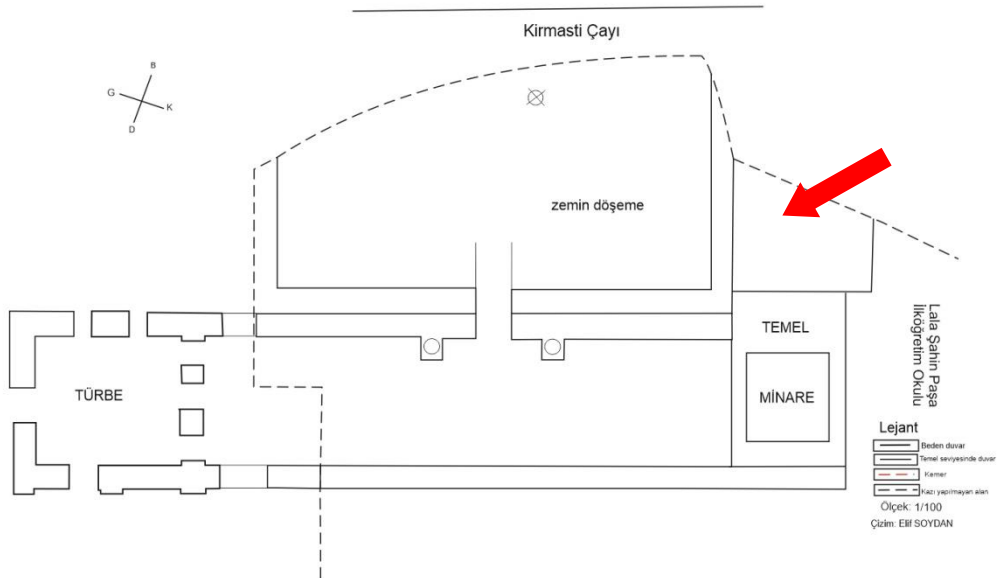
Sonuç olarak yapı her ne kadar günümüze ulaşmamış olsa da 2016-2017 yıllarında yapılan kazı çalışmaları ışığında ortaya çıkan duvar kalıntılarında yola çıkarak cami planını şu şekilde kurgulayabiliriz: Cami üç birimli bir son cemaat yeri ve kareye yakın dikdörtgen planlı harim kurgusuna sahip olmalıydı. Yapının mevcut

duvar kalıntılarında yapılan ölçümler sonucunda (15.03 m) oldukça geniş bir mekânın bulunması, ayrıca yapının yan duvarlarında kubbeyi taşıyan herhangi bir ayak izine rastlanmamış olması örtüsünün düz ahşap tavan olduğunu düşündürmektedir. Yapının son cemaat yeri güneydoğuda yer alır (Fotoğraf 22). Bu bölüm kâgir duvarlar tarafından taşınan ahşap örtülü bir düzenlemeye sahiptir. Revak cephesi eksendeki ikisi sütun olmak üzere dört taşıyıcı üzerine atılan kâgir kemerlerle üçlü düzenleme yansıtır. Revağın kuzeybatısına minare yerleştirilmiş, güneydoğusuna ise Lala Şahin Paşa türbesi eklenmiştir.

2.1.2.Lala Şahin Paşa Zaviyesi

Lala Şahin Paşa Zaviyesinin varlığı hakkındaki tek verimiz Paşa'nın vakfiyesinde bir zaviyesinin olduğunu zikretmesidir. "... Kirmasti kasabası dâhilinde inşa eylediği cami ve zaviye..." şeklinde iki yapı olarak tanıtılmaktadır. (Sevim ve Öcalan, 2010: 27-33). Vakfiye dışında elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır.

2016 ve 2017 yılında Kirmasti Belediyesi tarafından başlatılmış, ancak bir şekilde yarım kalmış kazı çalışmaları sonrasında caminin harim bölümüne ait olduğunu düşündüğümüz yaklaşık 50-60 cm yüksekliğindeki duvar kalıntılarının doğusunda ikinci bir mekân daha tespit edilmiştir. Harimin doğusunda yer alan mekân harim ile aynı doğrultuda uzanmaktadır ve minarenin temel duvarı ile bitişik konumdadır. Mekânın batı duvarı yaklaşık 442 cm uzunluğundadır ve istinat duvarı yönünde devam etmektedir. İki duvar arasındaki genişlik ise yaklaşık 598 cm'dir (Plan 6). Camiye ait olduğunu düşündüğümüz duvar kalıntıları ile harimin doğusunda yer alan bu mekânın duvarlarında kullanılan inşa malzemelerinin benzer oluşu (bosajlı taş) duvarların çağdaş olduğunu göstermektedir.



Plan 6: Kirmasti Lala Şahin Paşa Cami Plan Rölövesi (E. Soydan).

Değerlendirme

Daha öncede vurgulandığı üzere Lala Şahin Paşa vakfiyesi Kirmasti için “...*Kirmasti kasabası dâhilinde inşa eylediği cami ve zaviye...*” şeklinde iki yapı olarak tanıtılmaktadır (Sevim ve Öcalan, 2010: 27-33). Lala Şahin Paşa Camisi gibi zaviyede günümüze ulaşmadığı için zaviyenin planı ya da külliye içerisinde nereye konumlandırıldığı hakkında kesin bir veri bulunmaz. Ayverdi ve Karakaya ise zaviyenin konumu olarak caminin tam karşısını bugünkü şehitlik kısmının bulunduğu yere işaret ederler (Ayverdi, 1966: 190; Karakaya, 2003: 78-79). Ancak caminin harim olarak düşündüğümüz bölümün doğusunda tespit edilen yukarıda işaret edilen 5.98 m. genişliğindeki mekânın, dönemin benzer örnekleri göz önünde bulundurulduğunda, zaviye ile ilişkili bir birim olabileceği önerilebilir. İstinat duvarı yönünde maalesef kazı çalışmaları yapılmadığı için bu mekânın boyutu ve olası giriş açıklığı konusunda yalnız benzer örnekler üzerinden yorum yapılabilir. Caminin harim kısmından 8.30 cm. lik bir kısmı açığa çıkarılmış olan duvarda bu birime geçiş sağlayabilecek biraçıklığa işaret eden bulguların olmayışı, *zaviye* olarak nitelediğimiz birimin girişinin nereden sağlandığını sorgulamamıza neden olur. Bu da zaviye birimi ile bağlantılı ikinci bir mekânın varlığını düşündürse de alanın tamamında kazı yapılmadığı için kesin yargıya varmak olanaksızlaşır (Fotoğraf 23 24).

Mevcut duvar kalıntılarına ek olarak, Lala Şahin Paşa'nın Kirmasti'de yer alan külliyesi için vakfiyesinde,

“Her gün et alımı için 7 dirhem, her yıl sarf edilen tuz için 450 dirhem ve yemeğin iyi çıkması için gerekli levazımatı için soğan, sarımsak, biber ve sair için her yıl 1000 dirhem; pirinç ve un için her yıl 6 dirhem, her yıl ekmek için 30 müd un verilir... Kiler sahibine yevmiye 1 dirhem, her yıl 2 müd buğday verilir. Vekilharca yevmiye 1 dirhem, yemek pişiren aşçıya ve zaviyede görevli kişiye günlük bir dirhem ve her yıl 2 müd buğday verilir.”(Sevim ve Öcalan, 2010: 29)

şeklinde detaylı bir mutfak giderinden bahsetmesi zaviye ile ilişkili bir imaretin de varlığını akla getirir. Bilindiği üzere Orhan Gazi'nin Bursa'daki külliyesi (1336) bünyesinde bitişik konumda tasarlanan zaviye ve imaret yapıları bulunur (Ayverdi,

1977: 95; Budak, 2016: 21-26). Dönemin diğer sultan külliyelerinin Hüdavendigâr (1365-66), Yeşil (1414-1419) ve Muradiye (1425-1426) Külliyesi (Eyice, 1962: 1-80) bünyesinde zaviye ile birlikte bağımsız imaret yapılarının bulunması, Orhan Gazi Külliyesi ile birlikte böyle bir geleneğin doğmuş olduğuna işaret eder⁶⁴. Lala Şahin Paşa Külliyesi bünyesinde bu önerimizi destekleyecek en önemli veri küçük bir mekân ile çözümlenemeyecek mutfak giderlerine işaret edilmesidir⁶⁵. Bu durumda camiye bitişik, ancak girişi tespit edilemeyen birim ölçüsünün zaviye ve sözü edilen mutfak kullanımı için küçük olması, camiden bağımsız tasarlanan ancak cami ile de bağlantılı bir zaviye yapısının varlığını düşündürür.

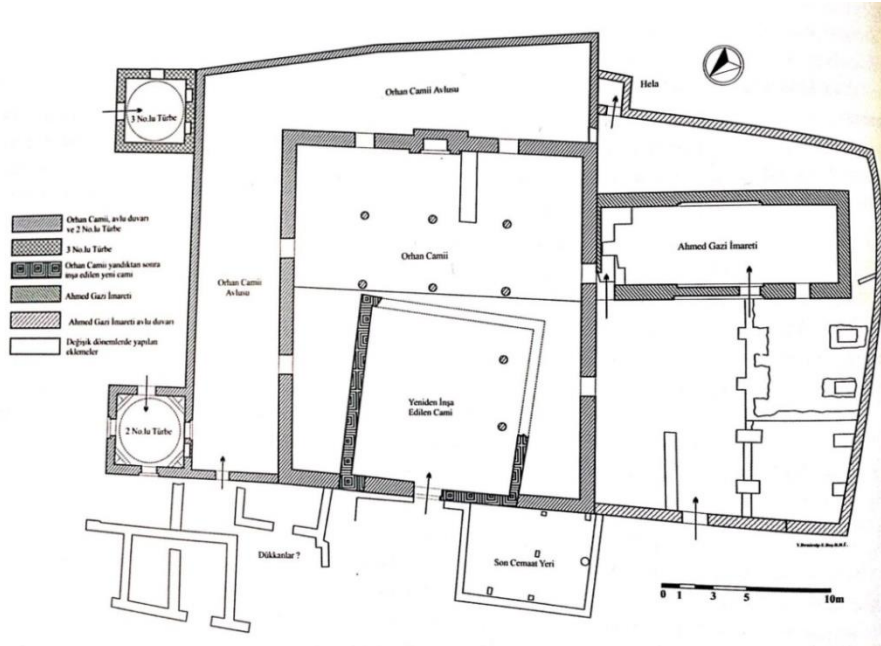
Camiden bağımsız bir zaviye yapısını düşündüren bir diğer önemli veri ise Lala Şahin Paşa ilköğretim okulunu çevreleyen istinat duvarı ile Lala Şahin Paşa camisinin devam eden güneydoğu duvarının malzeme ve teknik açıdan (bir sıra taş üç sıra tuğla) birbirinin tekrarı niteliğinde olmasıdır (Fotoğraf 5-6). Bu benzerlik, bugün okulun oturtulmuş olduğu istinat duvarının Lala Şahin Paşa tarafından külliyesi için inşa ettirilen istinat duvarının bir parçası olduğuna işaret eder. Daha önce de vurgulandığı üzere caminin oturtulduğu bölüm yıkılmış, ırmağın biraz daha iç tarafında kalan bu bölüm ise sel taşkınlarından etkilenmediği için ayakta kalmış olabilir. Eğer gerçekten bu duvar Lala Şahin Paşa tarafından inşa edilmiş ise, vakfiyede işaret edilen iki yapıdan birinin bu kısma konumlandırılmış olması gerekir. Mevcut kalıntılar ve arşiv vesikaları caminin olası yerini doğrulamaktadır. Bu durumda da günümüze ulaşan istinat duvarlarının temellendirdiği alan zaviye için ayrılmış olacaktır. İlginçtir ki en erkeni 1710 tarihli olan arşiv belgeleri Kirmasti'de görevli bulunan müderrislerin isimlerini vermektedir (Yaşayanlar 2012: 8-10). Üstelik 1710 tarihli belge "*Kirmasti'de vâki' Şahin Lâlâ Paşa Medresesi'nin halen müderrisi Mehmed Efendi ve ondan mukaddem müderris olan Abdullah Efendi ve Ondan mukaddem müderris Salih Mehmed Efendi...*" (Yaşayanlar 2012: 8-10) şeklinde üç müderris adı vermektedir.

⁶⁴ Osmanlı dönemi zaviyeleri için Bkz. Eyice, 1962:1-80;Aslanapa, 1964; Cantay, 2000: 308-317; Çetintaş,1995: 241-70; Reyhanlı, 1976: 121-143.

⁶⁵ Mutfak giderleri ile "imaret" ilişkisi hakkında detaylı bilgi için Bkz. Budak, 2016: 21-36.

Bu veri 18. yüzyılda Kirmasti Külliyesi bünyesinde bir medresenin bulunduğunu ortaya koyar. Bu durumda önerimiz vakfiyesinde işaret edilen zaviyenin bir süre sonra medrese olarak kullanılmaya başladığı, yunan işgali sonrasında da bu zaviyenin yerine yeni bir okul binasının inşa edildiği yönündedir⁶⁶.

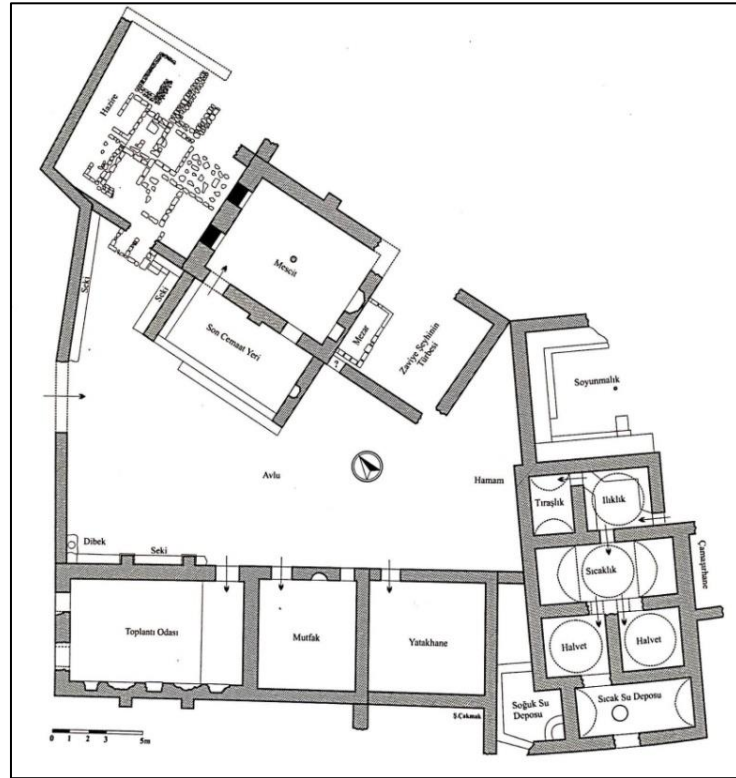
Bu doğrultuda önerimiz; zaviye mekânı olarak düşündüğümüz birimin bir giriş açıklığı olmayışı da göz önüne alındığında, bugünkü ilköğretim okulunun bulunduğu konumda camiyle ilişkilendirilen ve bünyesinde imaret/mutfak mekânının da yer aldığı bir zaviyenin varlığıdır. Beçin kazılarında ortaya çıkartılan Orhan Gazi Cami (1332) ve Ahmet Gazi (1370) imareti birlikteliği bu fikrimizi destekler niteliktedir (Ünal, 2018: 25-38, 99-105). Ahmet Gazi tarafından caminin batı duvarına bitleştirilen ve buradaki pencere aracılığıyla cami ile zaviye arasında bilinçli bir bağlantı kurulduğu düşünülen Ahmed Gazi Zaviyesi tıpkı Lala Şahin Paşa külliyesi gibi cami-zaviye birlikteliğini bünyesinde barındırır (Plan 7).



Plan 7: Orhan Gazi Cami ve Ahmet Gazi İmareti (Ünal, 2018: 99-105).

⁶⁶ Erken Osmanlı döneminden itibaren kapalı avlulu medreselerin bir- iki örnek dışında ortadan kalkmış olması ve bu dönemde “zaviye” olarak tanımlanan ters T planlı yapıların yoğunluk kazanması zaviyelerin kapalı avlulu medreselerin işlevini devralan dini eğitim kurumları olarak düşünülmelerine sebep olmuştur Gündüz Küskü 2014: 170. Bu bağlamda Lala Şahin Paşa Zaviyesinde de zaman içerisinde medrese işlevinin ağırlık kazandığı ve yapının medreseye dönüşmüş olabileceği akla yatkın gelmektedir. Yapının medrese işlevine yönelik arşiv belgelerinin en erken 18. yy. olması bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Bitişik bir tasarım olmamakla birlikte cami-zaviye birlikteliğine bir diğer örnek, yine Beçin kazısında ortaya çıkan Seymenlik Külliyesidir. Bu külliye de cami ile zaviye aynı avluyu paylaşmaktadır (Çakmak, 2108:106-131), (Plan 8)⁶⁷. Cami ile ilişkili zaviye uygulamasının Selçuklu dönemine ait en önemli örneği ise Konya Sahip Ata Külliyesidir (1278-79). Bu külliye de cami ile hankâh birbirine çok yakın olarak tasarlanmış, daha sonra da hankahın cami yönündeki eyvanı türbeye dönüştürülerek cami ile birleştirilmiştir⁶⁸.



Plan 8: Beçin Seymenlik Zaviyesi (Çakmak, 2018:106-131).

Sonuç olarak önerimiz, günümüzde okulun bulunduğu noktada külliye zaviyesinin bulunduğu ve bu yapının Ahmet Gazi İmareti örneğinde olduğu gibi cami ile ilişkilendirilen bir mekânının bulunduğu yönündedir. Bununla birlikte, Lala Şahin Paşa vakfiyesinin zaviye ile birlikte ayrıntılı mutfak giderlerinden bahsetmiş

⁶⁷ Külliye han, hamam, mescit, toplantı odası ve mutfaktan oluşmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. Çakmak, 1218:106-131.

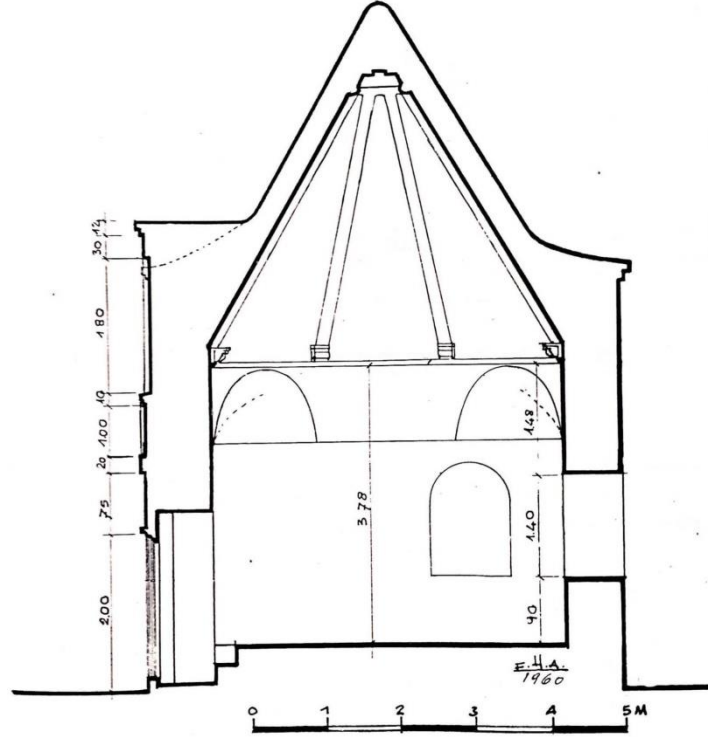
⁶⁸ Konya Sahip Ata Külliyesi hakkında detaylı bilgi için Bkz. Karamağaralı, 1982: 49-52.

olması zaviye içerisinde bağımsız bir mutfak bölümünün bulunduğu ve muhtemelen cami ile aynı avluyu paylaşan bir zaviye kompleksinin varlığını düşünmemize neden olur.

2.1.3.Lala Şahin Paşa Türbesi

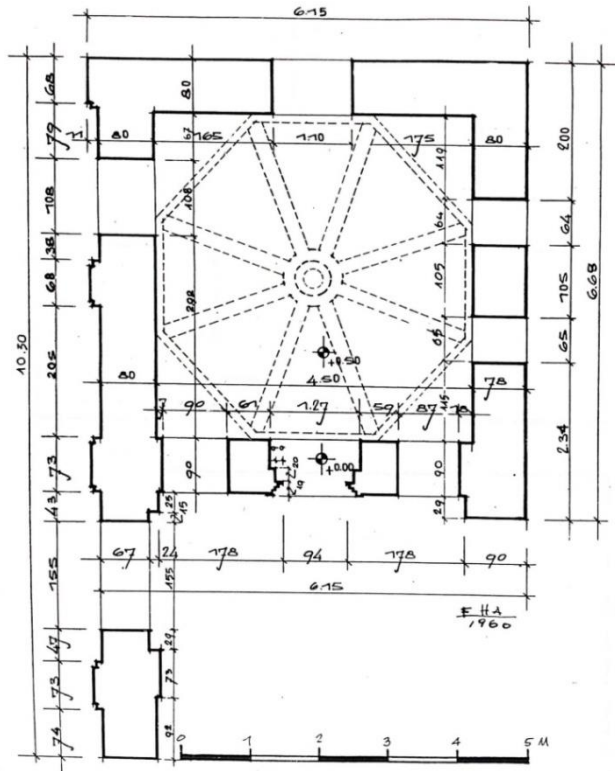
Günümüzde ayakta olan türbe külliyesinin güneydoğu köşesinde yer almaktadır. Yapıya ait en eski veri Osmanlı Arşivinde elde edilen 21 Muharrem 1202/ 2 Kasım 1787 tarihli onarım belgesidir. Bu onarım belgesi dışında yapıya ait herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Yapı sırasıyla 1948, 1985 ve 2010 yıllarında bir takım tadilatlar geçirmiştir (Ayverdi, 1966:190-192; Daş, 2003: 35-36).

Plan Şeması: Türbe, mevcut kalıntılardan yola çıkılarak caminin revak bölümünün güney kısmına eklenmiş olduğu düşünülmektedir. Yapı, doğu-batı yönlü kare bir plana sahiptir. Türbe içten ve dıştan sekizgen piramidal bir külahla örtülüdür (Çizim 1).



Çizim 1:Lala Şahin Paşa Türbesi Batı Cephe Kesit (Ayverdi, 1966:193).

Osmanlı türbe mimarisinde külahla örtülü olma açısından (günümüze ulaşabilen) ilk ve bilinen tek örnektir. Yapının külahı günümüzde kurşun malzeme ile kaplıdır. Mekânın giriş açıklığı doğu cephesinde yer almaktadır. Kuzey ve doğu cephelerinde ikişer, güney ve batı cephelerinde birer olmak üzere, yapıda toplamda altı pencere bulunmaktadır. Pencerelemeler günümüzde demir parmaklıklar ile kapatılmıştır. 2016- 2017 yılında yapılan kazı çalışmaları sonrasında yapının güney ve kuzey duvarının temel seviyesinde devam ettiği görülür. Güney duvarı, Lala Şahin Paşa ilköğretim okulunun istinat duvarına dayanırken, kuzey duvarının ise minarenin kaidesine saplandığı görülmektedir. Türbede görülen almaşık örgü tekniğinin devam eden güney duvarında uygulandığı görülmektedir. Devam eden bu iki duvarda caminin revak duvarlarını oluşturmaktadır (Plan 9).



Plan 9: Lala Şahin Paşa Türbe Planı (Ayverdi, 1966: 192).

Cepheler: Yapının giriş açıklığının da yer aldığı doğu cephesinde, ana eksen üzerinde giriş kapısı, kapının sağında ve solunda ise tuğla malzeme ile inşa edilmiş yuvarlak kemerli iki adet pencere açıklığı yer almaktadır (Fotoğraf 25). Pencere açıklıkları günümüzde demir parmaklıklar ile kaplıdır. Cephe iki sıra kirpi saçak ile sonlandırılmıştır.

Kirmasti çayına bakan kuzey cephede iki adet pencere açıklığı bulunmaktadır (Fotoğraf 26). Kuzey cephede yer alan pencerelerin diğer cephelerdeki (güney-doğu-batı) pencerelerden boyut olarak daha küçük olduğu gözlemlenmektedir. Pencere açıklıklarının üzerinde kullanılan tuğla malzemeli yuvarlak kemerlerinde diğer üç cephedeki pencere açıklıkları üzerinde bulunan kemerler kadar özenli olmayışı bu pencerelerin bir onarım geçirdiği ya da daha sonraki bir dönemde açılmış olabileceği düşünülebilir. Pencere açıklıkları günümüzde demir parmaklıklar ile kaplıdır. Cephe iki sıra kirpi saçak ile sonlandırılmıştır.

Türbenin güney cephesinde ise yüzeysel niş içerisine yerleştirilmiş yuvarlak kemerli bir adet pencere açıklığı yer almaktadır. Pencere günümüzde demir parmaklık ile kaplıdır (Fotoğraf 27). Cephe iki sıra kirpi saçak ile sonlandırılmıştır.

Batı cephede bir adet pencere açıklığı yer almaktadır yuvarlak kemerli pencere açıklığı kod olarak diğer cephelerden daha aşağı bir koddan olmasıyla farklılık yansıtır. Cephe iki sıra kirpi saçak ile sonlandırılmıştır (Fotoğraf 28).

Malzeme-Teknik: Türbede düzgün kesme taş, tuğla ve devşirme malzeme olmak üzere üç farklı tür malzeme kullanılmıştır. Yapının güney cephesi, kurgu ve bezeme boyutunda incelendiğinde türbenin diğer cephelerinden farklı özellikler yansıtmaktadır. Cephe, üç sıra tuğla bir sıra kesme taş ile oluşturulmuş almaşık örgü tekniği ile inşa edilmiştir. Cephede, doğu-batı doğrultusunda uzanan duvar üzerinde, tuğla malzemedan inşa edilmiş dört adet yuvarlak kemerli yüzeysel niş uygulaması yer almaktadır ⁶⁹ (Fotoğraf 8). Orijinal de bu nişlerden biri boş biri dolu şeklinde tasarlanmış olmalıdır yapının 1915 yılında geçirdiği tadilat esnasında bu düzenin bozulduğu düşünülmektedir. Cephenin batı ucunda yer alan yüzeysel niş ile ortadaki

⁶⁹Lala Şahin Paşa Türbesinin güneydoğu cephesinde uygulanmış olan dört adet çökertmeli kemer uygulamasının bir benzerini, Orhangazi zaviyesinde, Orhangazi döneminde Yenişehir'de inşa edilmiş olan Postinpuş Baba türbesinin cephesinde ve Hüdavendigâr camii, ayrıca bir Bizans yapısı olan fetihten sonra camiye çevrilen İstanbul Fethice camisinde de görmekteyiz. Detaylı bilgi için Bkz. Ayverdi, 1966:197; Gündüz, 2011: 525-554.

niş arasında tuğla malzemeden inşa edilmiş madalyon (güneş kursu) yer almaktadır⁷⁰. Duvar doğuya dört metre kadar devam ettikten sonra kesildiği için doğu yönünde yer alan yüzeysel kemerin sadece bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir ve bu kemerin yapının 1948 yılında geçirdiği onarım sonrasında tuğla malzeme ile örülerek kapatıldığı düşünülmektedir (Karakaya, 2003: 78-79), (Fotoğraf 29). 2016-2017 yılları arasında alanda yapılan kazı çalışmaları sonucunda yapının güneydoğu duvarının kesintisiz bir şekilde devam ettiği ve minarenin kaide duvarına saplandığı görülmüştür. Yüzeysel niş içine yerleştirilmiş olan pencerenin kemer kısmının hemen alt hizasında tuğla malzeme ile inşa edilmiş, testere dişi diye adlandırdığımız bezeme detayı yer almaktadır. Bu detayın hemen altında ise yine devşirme kökenli olan yüzeyi lotus yaprakları ile bezeli olan mermer malzemeli yuvarlak formu bir kemer bulunur (Fotoğraf 27). Cephenin batı yönündeki iki yüzeysel niş arasına tuğla malzemeden inşa edilmiş bir madalyon (güneş kursu) görülür.

Cephedeki yüzeysel nişlerin kemerlerinin üzenği noktalarına Bizans dönemine ait olduğu düşünülen mermer malzemeli birer yastık yerleştirilmiştir. Mimari plastiklerin yüzeyi lotus yapraklarıyla bezelidir. Cephe *Başkent Üslubu*⁷¹ ya da testere dişi diye adlandırılan iki sıra kirpi saçak ile sonlandırılmıştır. Kirpi saçığın hemen altında tuğla malzemeli, bir sivri kemer dizisi yer almaktadır. Bu kemer dizisinin birleşim noktaları sarkıtlar şeklinde dizayn edilmiştir. Sivri kemer dizisinin altında ise yine tuğla malzemeden inşa edilmiş olan Türk düğümü motifini anımsatan geometrik motifli bir süsleme bordürünün yer almaktadır (Fotoğraf 30). Cepheye yer alan bu kemer dizisi ile geometrik süsleme bordürünün cephenin doğu yönüne doğru devam etmesi gerekirken birden kesildiği görülmektedir. Malzeme ve tekniğinde farklılaşmasında dolayı, cephenin doğu yönüne doğru uzanan duvarın bir kısmının 1948 yılında Maarif Vekâleti tarafından gerçekleştirilen Restorasyon çalışmaları

⁷⁰ Erken Dönem Osmanlı mimarisinde cephelerde sıkça karşımıza çıkan güneş kursu uygulamasını Orhangazi zaviyesinde, Postınpuş baba türbesinde, Hüdavendigâr camii, Bursa, Muradiye Zaviyesi, İznik Nilüfer Hatun İmaretin’de de görmekteyiz. Özellikle Erken Osmanlı mimarisinde sıkça tercih edilen güneş kursları genellikle Bizans etkileşimi olarak yorumlanmış ve çoğu zamanda sembolik anlam yüklenmiştir. Oysaki Türk Sanatında güneş kurslarının kullanımı Karahanlıların türbe yapılarına kadar gitmektedir ve en eski Karahanlı türbesi olarak kabul edilen Tim’deki Arap Ata Türbesin de karşımıza çıkmaktadır. Yine bir başka Karahanlı yapısı olan Balacı Hatun Türbesinde de giriş cephesinin üst kısmına simetrik olarak yerleştirilmiş güneş kursları yer alır. 10 ve 12. Yüzyıla tarihlendirilen bu örnekler, güneş kurslarının Bizans’ a özgü bir uygulama olduğu kanısının doğruluğunu tartışmaya açık hale getirir. Detaylı bilgi için Bkz. Kalfazade, 1987: 12-17.

⁷¹ Detaylı bilgi için Bkz. Gündüz, 2011: 525-554.

esnasında onarıldığı düşünülmektedir (Karakaya, 2003: 78-79), (Fotoğraf 31). Bu veri türbenin caminin son cemaat kısmına sonraki bir dönemde eklenmiş olabileceği düşüncemizi destekler niteliktedir.

Batı cephe, oldukça sade bir görünüme sahiptir. Üç sıra tuğla bir sıra düzgün kesme taşın dönüşümlü olarak kullanımıyla oluşturulan almaşık örgü teknik ile inşa edilmiştir. Cephede yer alan pencerenin denizlik kısmında kullanılan mermer söve ise devşirme malzemedir.

Kuzey cephe, üç sıra tuğla bir sıra düzgün kesme taşın dönüşümlü olarak kullanımıyla oluşturulan almaşık örgü teknik ile inşa edilmiştir. Cephede yer alan pencerelerin denizlik kısmında kullanılan mermer söveler ise devşirme malzemedir. Türbenin kuzey duvarının da tıpkı güney duvarı gibi doğu-batı yönünde devam ettiği yapılan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkan duvar izlerinden anlaşılmaktadır⁷².

Doğu cephe, batı ve kuzey cephesi gibi oldukça sade bir kurguya sahip olan cephe, üç sıra tuğla bir sıra düzgün kesme taşın dönüşümlü olarak kullanımıyla oluşturulan almaşık örgü teknik ile inşa edilmiştir. Cephede yer alan pencerelerin denizlik kısmında kullanılan mermer söveler ise devşirme malzemedir. Sövelerin üzerinde Hac ve Fatr Süresine ait ayetler yer almaktadır.

Hac Suresi 24 Ayet: *“ve onlar sözün en güzeline yöneltmişler, övgüye layık olan Allah’ın yoluna iletilmişlerdir.”*(Kuran-ı Kerim, 2006: 389).

Fatr Suresi 33 Ayet: *“Onların mükâfatı içine girecekleri Adn cennetleridir. Orda altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Orda giyecekleri elbiseler ipektendir.”* (Kuran-ı Kerim, 2006: 437).

Ayetler Selçuklu yazı karakterini yansıtmaktadır (Ayverdi, 1966: 197), (Fotoğraf 32-33). Dikdörtgen formlu giriş açıklığının lentosu Bizans dönemine ait devşirme malzemedir ve yüzeyi lotus yaprakları ile bezelidir. Lentonun üzerine Arkosolium kemeri oturtulmuştur⁷³. Devşirme malzemenin yüzeyi lotus yaprakları

⁷² Ayverdi bu durum için şunları söylemiştir: Yapının cephesini kuzeyden ve güneyden sınırlayan iki duvarın varlığı akla bir eyvana ait olma fikrini getirirse de böyle bir eyvanın varlığını kanıtlayacak başka bir iz maalesef ki mevcut değildir. Detaylı bilgi için Bkz. Ayverdi, 1966: 194. Ayverdi toprak altında kalan caminin temel duvarlarını göremediği için bu duvarların caminin beden duvarlarına ait olduğunu tespit edememiştir.

⁷³ Ayverdi, kapı üzerinde kullanılan Arkosolium kemerinin devşirme malzeme olmayıp özellikle bu yapı için üretilmiş olduğunu söylemektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Ayverdi, 1966: 194.

ve S-C kıvrımlı bitkisel bezmelerle süslenmiştir. Yapının giriş açıklığını örten çift kanatlı demir doğramalı kapı yapıyla çağdaş değildir (Fotoğraf 34).

Cephede, külah kısmının hemen altında tuğla malzemeden inşa edilmiş yuvarlak kemerli yüzeysel niş uygulaması yer almaktadır. Kemerin tam orta ekseninde ise, içe doğru derinliği devam eden tuğladan bir madalyon (güneş kursu) bulunmaktadır. Cephe son olarak bir sıra kirpi saçak ile sonlandırılmıştır.

Yapının içi ve külahın iç yüzeyi günümüzde sıvalıdır. Kübik gövdenin köşelerine tromplar yerleştirilmiştir. Bu tromplar sayesinde yapıya sekizgen bir form verilmiştir ve üzeri piramidal bir külahla örtülmüştür (Fotoğraf 35).

Değerlendirme

Yapı, malzeme ve teknik bazında incelendiğinde bölgenin yerel mimari özelliklerini yansıtması ve örtü sistemi bakımından geleneksel Türk mimarisini de bünyesinde barındırması yönüyle, *Geleneksel mi yoksa etkileşim mi* sorusunu akla getirmektedir.

Türbe örtü sistemi ile Anadolu Selçuklu yapılarını anımsatmaktadır (Fotoğraf 36). Selçuklu döneminde Anadolu'da inşa edilmiş türbelerde ağırlıklı olarak piramidal ya da konik külah kullanımı görülür. Külahın altında ise kubbe kullanımına rastlanmaktadır (Önkal, 1995: 400-405; Daş, 2003: 35, Elpe, 2016: 61-75). Araştırmamızın konusu içerisinde yer alan Lala Şahin Paşa Türbesi de Anadolu'da sıkça karşımıza çıkan kare prizma gövdeli sekizgen külahla örtülü türbe örnekleri arasında yer alır. Ayrıca türbe üst örtüsü bakımından Karahanlı döneminde inşa edilmiş olan Balaca Hatun Türbesi (11. yy) ile Kayseri Gevher Nesibe Türbesi (13.yy), Niğde Hüdavent Hatun Türbesi (14. yy) ve Gebze, Malkoçoğlu Mehmet Bey Türbesiyle (15. yy) benzer özellikler taşır.

Fakat yapı malzeme ve teknik bazında değerlendirildiğinde ise işin boyutunun değiştiği görülmektedir. Yapının bütün cephelerinde kullanılan *Almaşık Örgü Tekniği*⁷⁴ ve cephelerde kullanılan tuğla süslemeleri açısından coğrafyanın yerel

⁷⁴ Her ne kadar almaşık duvar tekniği açısından Osmanlı mimarisi Hristiyan mimarisine öykünmüş olsa da Bizans almaşık örgü sistemini birebir taklit etmiştir demek yerinde bir tespit olmaz. Zira Osmanlı almaşığında tuğla ve taş katlarının sırası arasında son derece düzenli bir sayısal ilişki bulunmaktadır. Bizans mimarisinde ise gelişmiş güzel bir sıralama olduğu ve sayısal verilerin düzenli

kültürü (Bizans)ile olan etkileşimi gözler önüne serilmektedir⁷⁵. Yapının yerel kültür ile olan bu büyük benzerliğinden dolayı araştırmacılar tarafından türbenin Bizans dönemine ait bir yapının duvarları üzerine inşa edildiği düşünülmektedir (Karakaya, 2003: 78-79; Daş, 2003: 35; Ayverdi, 1966: 197). Ancak, yapının özellikle güneydoğu ve kuzeybatı yönünde beden duvarlarının 2016-2017 yıllarında yapılan kazı çalışmaları sonucunda devam ettiğini, çıkan duvar kalıntılarında görmekteyiz. Bu bağlamda yapıyı değerlendirecek olursak türbenin, caminin son cemaat kısmının doğu ucunda yer alan birimine Lala Şahin Paşa'nın ölümünden sonra eklendiği düşünülebilir. Anadolu Selçuklu döneminde yapının bir bölümünün türbe olarak tasarlandığı ya da sonradan türbeye çevrildiği örneklerin ağırlıklı olarak zaviyelerde olduğu görülmektedir. Bu uygulamanın en güzel örneklerini ise, 1205 tarihli Gevher Nesibe Darüşşifası ile 1219 tarihli İzzeddin Keykavus Darüşşifası türbeleridir. Ayrıca Yörgüç Paşa Zaviyesinde (1430) giriş cephesindeki revağın kaldırılarak, giriş eyvanın batısında yer alan eyvanın türbeye dönüştürülmüştür⁷⁶. Özellikle bu örneklerden Yörgüç Paşa türbesindeki uygulamanın bir benzerinin de Lala Şahin Paşa türbesi içinde geçerli olduğu fikrini savunmaktayız.

Erken Osmanlı döneminde inşa edilen Lala Şahin Paşa türbesi, başta örgü tekniği (almaşık örgü)⁷⁷, cephelerde kullanılan yüzeysel nişleri, *Başkent üslubu* diye adlandırılan kirpi saçağı (testere dişi)⁷⁸ ve madalyonları (güneş kursu) ile dönemin mimari özelliklerini tamamını bünyesinde barındırmakla birlikte akıllara yapının

olmadığı görülmektedir. Bu durum geç dönem Bizans mimarisinin kötüye giden ekonomisiyle de ilişkilendirilebilir. Detaylı bilgi için Bkz. Batur, 1970: 135-227.

⁷⁵ Erken Osmanlı Mimarisi plan özellikleri ve üst örtü açısından Selçuklu mimarisine öykünürken, malzeme ve teknik bazında Bizans mimarisini örnek almaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. Ousterhout, 1995: 48-63.

⁷⁶ Türbeler hakkında detaylı bilgi için Bkz. Küskü, 2014: 130-131.

⁷⁷ Osmanlı mimarisinde üç farklı taş kullanımı görülmektedir. Kesme taş, kabayonu taş ve moloz taş. Özellikle Erken Dönem Mimarisinde moloz taş ile tuğlanın birlikte kullanıldığı almaşık teknik çok yaygındır. Yapıların beden duvarlarında hem malzeme, hem renk almaşıklığını ortaya koyan örgü tekniği özellikle dönemin başkenti olan Bursa bazında ele aldığımızda Osmanlı beyliğine ait birçok yapıda karşımıza çıkmaktadır (Küskü, 2014:227). Bu döneme ait yapılardaki almaşık duvar tekniği ile cephelerde yoğun olarak kullanılan tuğla bezemeler birçok araştırmacı tarafından Bizans mimarisi ile ilişkilendirilmiştir. (Batur, 1970: 135-227) (Yenişehirlioğlu, 1989: 1345-1353; Ersen, 1986: 47; Küskü, 2014:227).

⁷⁸ Yerel kültürün başka bir yansıması olan kirpi saçak, bir başka deyiş ile testere dişi kullanımının yapının bütün cephesini dolanmaktadır. Özellikle başkent ve çevresinde beyliğin kuruluş döneminde inşa edilen yapılarda beğenilerek kullanılmıştır. Kirpi saçağın özellikle tuğla malzemeye kullanımı uygunluğu nedeniyle almaşık örgü sistemiyle inşa edilen yapılara özgü bir bezeme örneğidir. Detaylı bilgi için Bkz. Gündüz, 2011: 525-554.

inşasında yerel sanatçıların çalışıp çalışmadığı sorusu gelmektedir ⁷⁹. Erken Dönem Osmanlı mimarisinde özellikle başkent Bursa'da inşa edilen birçok yapıda yerel sanatçıların çalıştığı örnekler bulunmaktadır ⁸⁰. Yapıda kullanılan devşirme malzemeler incelendiğinde bütün plastiklerin bezeme açısından üslupsal bir birlik taşıdığı, herhangi bir ikinci müdahaleden geçmeden kullanıldıkları, yerlerin ölçülerine birebir uyduğu ve bütün plastiklerin işlevlerine uygun yerlerde kullanıldığı görülmektedir ⁸¹. Ayverdi, özellikle türbenin giriş açıklığının üzerinde kullanılan Arkosolium kemerinin devşirme malzeme olmayıp burası için özellikle üretildiğini söylemiştir (Ayverdi, 1966: 194). Bütün bu verilerden yola çıkarak, yapıda yoğun miktarda kullanılan devşirme malzemelerin gelişi güzel herhangi bir yapıdan getirilip kullanılmadığı bütün mimari plastiklerin özellikle bu yapı için üretildiği düşünülmektedir. Bu da yapının inşasında yerel sanatçıların çalışmış olma ihtimalini yükseltmektedir. Türbede dikkat çeken bir diğer devşirme grubu ise İslami dönem malzemeleridir. Özellikle türbe pencerelerindeki ayet yazılı devşirmelerin, cami için tasarlanmış oldukları ve 20. yüzyılda caminin tahrip olması üzerine türbeye taşınmış olabilecekleri yönündedir.

⁷⁹ Hıristiyan mimarisiyle olan bütün bu benzerlikler yerel sanatçılarla açıklanacağı gibi, kentnin Bizans döneminde önemli bir piskoposluk merkezi olduğunu daha önce vurgulamıştık. Bu sebepten dolayı şehrin birçok kilise ve manastır gibi dini yapılarla donatılmış olması yüksek bir ihtimaldir. Bölgede yer alan bu yapılardan da etkilenip kullanılmış olunabilir.

⁸⁰ Bursa Hüdavendigâr Zaviyesi Yapının plan kurgusundaki bir takım özellikler ile ikiz kemerli üst kat revak uygulaması, cephelerin yüzeysel nişler ile hareketlendirilmesi, güneş kursları ile özellikle Bizans Tekfur saraylarını anımsatmaktadır. I. Murad'ın Bizans Tekfuruna karşı Yalova'da kazandığı savaştan sonra beraberinde bazı yerel sanatçıları da getirdiği bilinmektedir. Bütün bu verilerden yola çıkarak yapının inşasında Bizanslı ustaların çalıştığı düşünülmektedir (Küskü, 2014: 101). Ayrıca Gebze'deki Malkoçoğlu Mehmed Bey Türbesi'nin kitabesinde *amel-i usta İstağanos* adının geçmesi (Ayverdi, 1989:304) bu dönem yapıların inşasında yerel sanatçıların çalıştığı fikrinin göz ardı edilemeyeceğini göstermektedir.

⁸¹ Devşirme malzemelerin birçoğunun yüzeyinin işli oluşu ya da düzgün bloklar şeklinde oluşları malzeme temini konusunda kolaylık sağlamaktadır. Buda Türk-İslam döneminde devşirme malzeme kullanımının nedenleri arasında sayılabilir. Bunun yanı sıra devşirme malzemenin özellikle Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde bu denli yaygın kullanılmasında şüphesiz ki kısa bir zaman içinde geniş bir ülkeye yayılan farklı dine ve ırklara mensup bir devletin bu süre içinde pek çok sayıda eser meydana getirmek arzusu olsa gerek. Zira imkân ve vakit bulunduğu yapının tamamını yeni ve orijinal malzeme ile yapan ve süsleyen Selçuklu- Beylikler ustaları, hızlı çalışması gerektiğinde bulduğu hazır malzemeyi de çok güzel bir şekilde değerlendirmeyi başarmıştır. Detaylı bilgi için Bkz. Demiriz, 1979: 87-100. Lala Şahin Paşa türbesindeki devşirme malzemelerin kullanımında ise gelişi güzel bir kullanımın söz konusu olmadığı plastiklerin tamamının aslına uygun bir şekilde aynı üslupsal özellikleri taşıyan plastik parçaların kullanıldığı görülmektedir.

Türbe, plan bazında Anadolu Selçuklu mimarisini anımsatsa da malzeme ve teknik açıdan, dönemin başkenti Bursa ve çevresinde yer alan mimari yapılarla hemen hemen aynı özelliği yansıtır. Yani yerel kültüre ait mimari öğeleri ve bezemeleri bünyesinde barındırmaktadır. Yapı hem geleneği hem de yerel kültürü bünyesinde barındırması açısından dönemin ünik yapıları arasında yer alırken, beyliğin daha sonraki dönemlerinde bu tür yapıların denenmemesi açısından da muhtelif bir yapıdır.

Sonuç olarak alanda yapılan kazı çalışmaları neticesinde ortaya çıkan duvar kalıntıları ışığında ve Lala Şahin Paşa'nın 1348 tarihli vakfiyesinde türbeden bahsedilmemesinden yola çıkarak türbenin Paşa'nın ölümünden sonra oğlu Mehmet Paşa tarafından caminin üç birimli son cemaat kısmının doğu ucunda yer alan birime eklendiği düşünülmektedir. Türbe örnekleri incelendiğinde bu tarz uygulamalara çok sık rastlanması bizim bu teorimizi destekler niteliktedir.

2.2.Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi

Günümüzde ayakta olan yapı Bursa’da kale içerisinde saltanat kapısının hemen yakınında yer almaktadır.

Lala Şahin Paşa Bursa’daki medresesini, Orhan Gazi’nin kumandanı ve Murad Hüdavendigar’ın lalası olduğu dönemde inşa ettirmiştir. Medreseye ait herhangi bir inşa kitabesi bulunmadığı için inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir⁸². Lala Şahin Paşa’nın Rebiülevvel 749/Haziran 1348 tarihli vakfiyesinde

“... Söz konusu vakıflar: sınırlarını ve niteliklerini belirtmeye muhtaç olmayan Bursa Kalesi’nde inşa eylemiş olduğu medrese Defter-i Hakanî’de medreselerin müderrislerine her gün 8 dirhem, her yıl 27 müd buğday verilecektir. Medresenin talebelerine yevmiye 3 dirhem verilir. Müderrislerin, âlim ve Hanefî mezhebinden olması şart kılındı... Aynı şekilde vakfın mütevellisinin zaviyede tasarrufta bulunmasını da şart koşturmuştur. Her gün et alımı için 7 dirhem, her yıl sarf edilen tuz için 450 dirhem ve yemeğin iyi çıkması için gerekli levazımatı için soğan, sarımsak, biber ve sair için her yıl 1000 dirhem; pirinç ve un için her yıl 6 dirhem, her yıl ekmek için 30 müd un şartını koymuştur. Keza vakfedilen kasabada adı geçen Gerdeli Köyü’nde ekin ekmek için her yıl iki müd buğday ve iki müd arpa, iki müd de hayvan yemi için ödenir. Burada, Bursa’da kullanılan müd kast edilmiştir...”(Sevim-Öcalan, 2010: 25-33).

Şeklinde medreseden detaylı olarak bahsedildiği görülür. Lala Şahin’in medreseyi İznik’in fethi sırasında mahsur kalanlara yardıma gelen Bizans kuvvetlerini yenerek elde ettiği ganimetlerle inşa ettirdiği bilinmektedir (Özcan, 2003: 77-78). İznik, Orhangazi tarafından 1331 yılında feth edildiğine göre medresenin de bu fetihten birkaç sene sonra yapılmış olabileceği düşünülebilir. Bu durumda kesin bir veri olmamakla birlikte medresenin takriben (1335-1336) yılında inşa edilmiş olma ihtimali öne çıkar.

⁸² Ayverdi, Yapının Erken Osmanlı Mimarisisinin ilk örneği olduğunu dile getirmiş olsa da bu fikri destekleyecek herhangi bir belge bulunmadığı için kesin bir yargıda bulunamamaktayız. Detaylı bilgi için Bkz. Ayverdi, 1966: 91. Sur içerisinde Osman ve Orhan Türbelerinin bulunduğu noktada bir medrese yapısının duvarına ait kalıntı sur içerisinde, muhtemel Sultan Orhan’a ait bir medresenin inşa edilmiş olabileceğini düşündürür (Fotoğraf 37).

Yapı, Bursa Kalesine, Osman Gazi ve Orhan Gazi'nin Türbelerinin, Alâeddin Cami (1325), Şehadet Cami (1365), Bey Sarayı ve her ne kadar günümüze ulaşmasa da muhtemelen Orhan Gazi'ye ait olan caminin⁸³ de yer aldığı iç kale içerisine inşa edilmiştir. Konum itibariyle, kale giriş kapısının hemen arkasında yer almaktadır. Nitekim 1348 tarihli vakfiyesinde medresenin kale içerisine inşa edildiği açıkça belirtilmektedir. “...Söz konusu vakıflar: sınırlarını ve niteliklerini belirtmeye muhtaç olmayan Bursa Kalesi'nde inşa eylemiş olduğu medrese...”

Konum itibariyle medresenin, Lala Şahin Paşa tarafından kale içine, saltanat kapısının hemen yakınına inşa ettirilmesi yapıya farklı bir boyut kazandırmaktadır (Fotoğraf 38). Şehir silüetinde özellikle başkentlerde kaleler her zaman için önemli bir unsur olmuş ve sultani bir anlam yüklenmiştir. Bursa içinde önerildiği üzere, idari ve askeri birimin göstergesi olan *Kale*, kale içerisine inşa edilen ve yönetici kesime ait olan *Saray* ve dini sembol olan *Cami* en önemli sultani belirleyicilerdir (Küskü, 2017: 131-136).

Feth edilen kentte kale içerisine sultan tarafından hemen bir saray ve cami inşa ettirilmesi bir nevi devletin gücünü ve otoritesini bir önceki kültüre tanımlama çabası olarak görülmüştür (Küskü, 2017: 131-136). Lala Şahin Paşa'da medresesini iç kale içerisine Osmanlı sarayının ve Orhan Gaziye ait olduğu düşünülen bir caminin yer aldığı hemen yakınına, belki de sultani olarak tanımlanabilecek bir bölgeye inşa ettirmiş olması anlamlıdır. Bu Paşa'nın devlet yönetimi içerisindeki gücü ve yetkisinin ne denli yüksek olduğuna bir işaret olarak düşünülebilir. Bu bağlamda Sultan Orhan'ın kardeşi Alâeddin Bey'in camisini kale içerisine ancak saraydan çok daha uzak bir konuma, üstelik kentle bağlantının çok ters olduğu noktaya inşa ettirmiş olması anlamlıdır. Bu konum farklılığı da Lala Şahin Paşa'nın sözünü ettiğimiz devlet içerisindeki nüfuzuna işaret eden bir diğer veri olarak değerlendirilebilir.

Yapıya ait vakfiye dışında bir takım vesikalar ve onarım belgeleri de yer almaktadır. 24 Mart 1555 tarihli medreseye ait bir onarım belgesinde yapının Arabiye ismiyle anıldığı ve on bin akçe ile tamirinin yapıldığı belirtilmiştir. Yine 1568-69 tarihli bir başka vesikada ise Sercaniye olarak kayda geçildiği tespit edilmiştir (Ayverdi, 1966: 91-92; Demiralp, 1999: 26). 1787 tarihli bir başka onarım

⁸³ Detaylı bilgi için Bkz. Küskü, 2017:131-136.

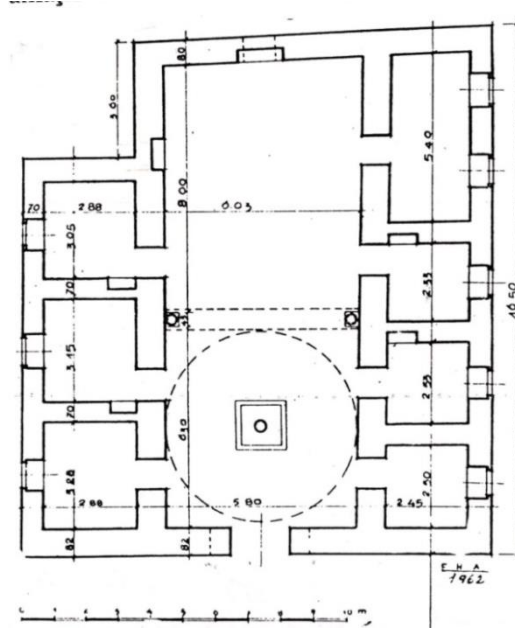
belgesinde ise yapının özellikle giriş cephesinin harap bir halde bulunduğu ve bakıma muhtaç olduğu belirtilmiştir(Demiralp, 1999: 26).

“Hisar Kapısı’nda vâkı Lala Şahin Paşa Medresesi harâb olduğundan kâgir sekiz bâb ma’a dershanenin kiremit puşidesi höcerât ve dershanelerin sıvası cânib-i yemininde arpacı dükkânı yerine üç kenif ve çamaşırhanesi, medrese avlusu, kaldırımı ve şadırvanı 1780,5 kuruşla tamir edilmiştir.” (Ayverdi, 1966: 92).

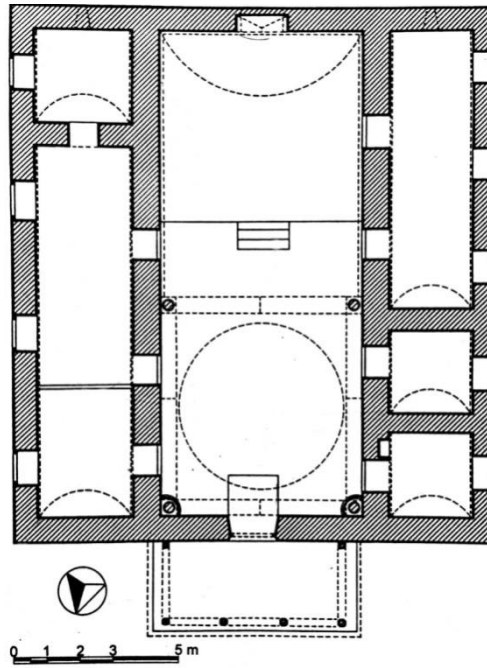
Medrese sırasıyla 1555, 1787, 1818, 1844, 1862, 1968 ve son olarak ise 2009 yıllarında bir takım onarımlar geçirmiştir. Yapı bugünkü görünümünü ise 1968 yılında geçirdiği onarım sonrasında almıştır.

Plan Şeması: Medrese, kapalı avlulu plan şemasına sahiptir. Yapının girişinde kare planlı üzeri kubbeyle örtülü bir avlu yer almaktadır. Avludan kuzey-güney doğrultusunda uzanan tonoz örtülü bir eyvana geçilmekte, yapını doğusunda ve batısında ise farklı boyutlardaki üzerleri tonoz örtülü olan yan birimler bulunmaktadır (Plan 10-11).

Kare planlı avlunun kubbe geçişleri pandantiftir. Günümüzde yapının doğu kanadında üç, batı kanadında ise dört olmak üzere yedi hücre yer almaktadır (Fotoğraf 39-40, Plan 9-10). Araştırmacılar medresenin doğu kanadında dört öğrenci hücresi olduğunu belirtmiştir (Gabriel, 1958: 156; Ayverdi, 1966: 93, Bursa İl Yıllığı, 126). Fakat yapının son onarımlarında güneydoğu köşedeki hücre dışında üç hücreyi birbirinden ayıran duvarlar kaldırılmıştır. Doğu kanadına yer alan üç hücreden kuzeydeki ikisinin kapalı avluya, diğer hücrenin de ana eyvanın kuzey kısmına açılan yuvarlak kemerli girişleri algılanmaktadır. Son onarımlar sırasında yeniden inşa edildiği düşünülen güneydoğu köşedeki mekâna ise kuzeydeki hücreden girilmektedir. Yapının batı kanadında da dört öğrenci hücresi yer almaktadır. Yapının güneybatı köşesindeki hücre diğerlerinden daha büyük ve mescid eyvanındaki 60 cm’lik kod farkı bu mekânda da görülmektedir. Güneyde yer alan ilk iki hücreyi birbirinden ayıran duvar son onarımlar sonrasında kaldırılmış ve iki hücre birleştirilmiştir. Bu iki hücrenin girişleri mescid eyvanına, kuzeyde yer alan iki hücrenin girişleri ise avluya açılmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda öğrenci hücrelerinde ocak uygulamasının olmadığı görülmüştür (Plan 9).



Plan 10: Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi Restitüsyon Planı (Ayverdi, 1966: 93).



Plan 11: Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi Günümüz Planı (Demiralp, 1999: 27).

Kare planlı kapalı avlunun kubbe geçişleri pandantiftir. Kubbeyi, yapının beden duvarları ile dört adet devşirme sütun üzerine oturan sivri kemerler taşımaktadır. 1968 tarihinde yapılan onarım öncesinde kubbenin yıkık durumda olduğu ve sadece güneydeki iki sütun ile bu sütunların taşıdığı kemerlerin ayakta olduğu döneme ait fotoğraflardan algılanmaktadır (Fotoğraf 41). Günümüzde kubbe göbeğinde sekizgen planlı bir aydınlatma feneri bulunmaktadır⁸⁴. Aydınlatma fenerinin hemen altında avlu zemininde, dikdörtgen formlu mermer bir levha yer almaktadır. Mermer levhanın göbeğinde iç içe geçmiş on ikişer kollu üç yıldızdan meydana gelen bir bezeme bulunmaktadır (Fotoğraf 42). Bezemenin tam ortasında muhtemelen suyla alakalı olan bir delik yer almaktadır⁸⁵.

Avluya açılan giriş kapısının hemen üzerinde sivri kemerli bir pencere açıklığı bulunmaktadır. 2009 yılında yapılan restorasyon çalışmaları sonrasında pencere açıklığı kapatılmıştır. 1968 yılında yapılan onarımlar esnasında çekilen fotoğraflarda bu pencerenin olmadığı görülmektedir. Muhtemelen pencere açıklığı 1968 yılındaki onarımından sonra yapıya eklenmiş olmalıdır (Fotoğraf 43).

Avlunun güneyinde, kuzey-güney yönlü uzanan ve beşik tonozla örtülü bir eyvan yer almaktadır. Eyvanın güney duvarından itibaren 5 m. 75 cm'lik bölümün zemini, avlu zemininden yaklaşık 60 cm daha yüksektir (Fotoğraf 44). Yapının güney duvarının tam ortasında, dikdörtgen formlu bir çerçeve içine yerleştirilmiş, dikdörtgen profilli, kaş kemerli bir mihrap nişi yer almaktadır (Fotoğraf 45). Mihrabın hemen üstünde sivri kemerli bir pencere açıklığı bulunmaktadır.

Cepheler: Yapının kuzeyde yer alan giriş cephesi dışa kapalı bir kurguya sahiptir. Kıрма çatı ekseninde dikdörtgen biçimli giriş açıklığı yer almaktadır. Giriş kapısı yuvarlak kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiştir. Açıklığın atkı taşı ve söveleri düz kaval silmelerle profillendirilmiş devşirme malzemedir. 2009 yılında yapılan restorasyon çalışmaları sonrasında giriş açıklığının hemen üzerine ahşap bir sundurma eklenmiştir (Fotoğraf 46).

⁸⁴ Ayverdi, kubbenin yıkık olmasından dolayı bir aydınlatma feneri olup olmadığı bilmediğini belirtmiş ve aydınlatma fenerine ait bir iz olmadığını da dile getirmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Ayverdi, 1966: 93.

⁸⁵ Avluda zeminde yer alan bu mermer levha için Aslanapa havuz olarak tanımlarken, Ayverdi ise yalak taşı olarak belirtmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Aslanapa, 1986: 11; Ayverdi, 1966: 93. Lala Şahin Paşa Medresesinde avlusunda havuz uygulaması olan diğer medrese örnekleri ise (Bursa) Yıldırım Medresesi, (Bursa Muradiye Medresesi). Detaylı Bilgi için Bkz. Demiralp, 1999: 210.

Yapının batı cephesi dışa açık bir kurguya sahiptir, dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı beş pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu pencerelerden güney yönünde yer alan ilk üçü topografik nedenlerden dolayı diğerlerine göre biraz daha yüksek kotta yer almaktadır (Fotoğraf 47).

Tıpkı yapının batı cephesi gibi doğu cephesi de dışa açık bir kurguya sahiptir, cephede öğrenci hücrelerine açılan dikdörtgen formlu pencere açıklığı yer almaktadır. Pencereler günümüzde demir parmaklıklar ile kapatılmıştır ⁸⁶ (Fotoğraf 48).

Güney cephenin üst kotlarında üç pencere açıklığı yer almaktadır. Doğu ve batı köşelerde bulunan mazgal pencereler öğrenci hücrelerine; cephenin ortasında, mihrap duvarının hemen üstünde yer alan sivri kemerli büyük pencere ise mescid eyvanına açılmaktadır. Pencere açıklıkları yapıyla çağdaş olmayan alçı malzemeli şebekeler ile kaplıdır.

Malzeme-Teknik: Medresede düzgün kesme taş, moloz taş, tuğla ve devşirme malzeme olmak üzere dört farklı tür malzeme kullanılmıştır. Yapının doğu, batı ve güney cepheleri, üç sıra tuğla bir sıra kesme taş ile oluşturulmuş almaşık duvar tekniği ile inşa edilmiştir. Doğu, batı ve güney cepheleri günümüzde her ne kadar kaplama olsa da özellikle doğu ve batı cephelerinin alt kotlarında almaşık teknik duvar örgü sistemi net bir şekilde algılanmaktadır ⁸⁷. Kuzey cephesi ise günümüzde sıvalı ve boyalıdır. Cephe, diğer cephelerden farklı olarak moloz taş ile inşa edilmiştir. Ayrıca cephenin muhtelif yerlerinde yer yer devşirme malzeme kullanımı da görülmektedir. Yapının 1968 restorasyonu sırasında çekilen fotoğraflardan cephenin üst bölümünün yıkık olduğu algılanmaktadır (Fotoğraf 49). Muhtemelen bu onarım esnasında cephenin büyük bir kısmı yeniden inşa edilmiştir. Yapıların giriş cepheleri diğer cephelere oranla daha özenli inşa edildiği düşünüldüğünde Lala Şahin Paşa medresesinin giriş cephesinin de daha özenli olması beklenirken, moloz taş ile

⁸⁶Gabriel'in çizdiği planda ise bu cephede beş adet pencere açıklığı yer almaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. Gabriel, 1958: 158.

⁸⁷ 14 ve 15. yüzyılları arasında inşa edilen Erken Dönem Osmanlı medreselerinde (Bursa) Murad Hüdavendigâr Medresesi, (Bursa) Yıldırım Medresesi, (Bursa) Subaşı Eyne Bey Medresesi örneklerinde de olduğu dış cephe duvarlarının ağırlıklı olarak almaşık örgü tekniği ile inşa edildiği görülmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Demiralp, 1999: 199.

inşa edilmiş olması kuzey cephenin sonraki dönemlerde yeniden inşa edilmiş olma fikrini destekler niteliktedir⁸⁸.

Anadolu Türk-İslam mimarisinde (Anadolu Selçuklu-Beylikler Dönemi) görülen yoğun devşirme malzeme kullanımı, Erken Dönem Osmanlı yapılarında da devam etmiş adeta dönemin modası haline gelmiştir. Lala Şahin Paşa medresesinde de yoğun bir devşirme malzeme kullanımı dikkat çekmektedir. Yapının dış cephe duvarlarında özellikle kuzey cephesinde 2009 yılında yapılan restorasyon çalışmaları esnasında çekilen fotoğraflarda devşirme malzeme kullanımı dikkat çekmektedir. Avlu kubbesini taşıyan dört sütun ve başlıkları devşirme malzemedir (Fotoğraf 50). Mescid eyvanını örten tonozda ise kuzey-güney yönünde sıralanan dört adet devşirme malzeme olduğunu düşündüğümüz, yüzeyleri stilize çiçek ve yıldız motifleri ile bezeli olan kabalar yer almaktadır (Fotoğraf 51).

2009 yılında yapılan restorasyon çalışmaları esnasında yapının iç beden duvarlarında yapılan sıva raspası sonrasında açığa çıkan izler kuzey beden duvarı dışında bütün duvarlarının üç sıra tuğla, bir sıra taşın dönüşümlü kullanımı ile inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Avlu kubbesinin sütunlarını birbirine bağlayan kemerlerin başlangıç noktaları tuğla malzeme, kemer gövdeleri ise yine almaşık teknik ile inşa edilmiştir.

Yapı malzeme ve teknik bazında incelendiğinde, taş tuğla almaşığı ve yoğun devşirme malzeme kullanımı ile bölgenin yerel mimari özelliklerini barındırması açısından önemlidir⁸⁹. Yapıda yoğun miktarda devşirme malzeme kullanımı dikkat çekmekle birlikte, Paşa'nın türbesinde kullanılan devşirme malzemelerdeki üslup

⁸⁸ Nitekim Ayverdi de 1966 yıllarında yapının kubbesinin ve kubbesini taşıyan iki sütun dışında diğer kısımlarının tamamen yıkık olduğundan bahsetmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Ayverdi, 1966: 93.

⁸⁹ Kazım Baykal Lala Şahin Paşa Medresesini plan, malzeme ve teknik açıdan Bizans manastırlarına benzetip yapıyla çağdaş olan birçok eserde yerel sanatçıların çalıştığını belirterek bu yapıda da Bizanslı ustaların çalışmış olma ihtimalinin çok yüksek olduğunu belirtmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. Baykal, 1982: 56-57. Bursa Hüdavendigar Zaviyesi yapının plan kurgusundaki bir takım özellikler ile ikiz kemerli üst kat revak uygulaması, cephelerin yüzeyel nişler ile hareketlendirilmesi, güneş kursları ile özellikle Bizans Tekfur saraylarını anımsatmaktadır. I. Murad'ın Bizans Tekfuruna karşı Yalova'da kazandığı savaştan sonra beraberinde bazı yerel sanatçıları da getirdiği bilinmektedir. Bütün bu verilerden yola çıkarak yapının inşasında Bizanslı ustaların çalıştığı düşünülmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Küskü,2014: 101. Ayrıca Gebze'deki Malkoçoğlu Mehmed Bey Türbesi'nin kitabesinde *amel-i usta İstafanos* adının geçmesi Ayverdi, 1989:304, bu dönem yapıların inşasında yerel sanatçıların çalıştığı fikrinin göz ardı edilemeyeceğini göstermektedir.

birliğinin, medresedeki devşirme malzemelerinde görülmeyişi bezeme açısından birbirinden farklı parçalar olduğu gözlemlenmiştir.

Yapıyı bezeme bazında ele aldığımızda ise sadece eyvan kısmında yoğun bir taş süsleme ile karşılaşmaktayız. Eyvanı örten tonozda kuzey-güney yönünde hizalanan dört adet devşirme malzeme olduğunu düşündüğümüz kabaralar yer almaktadır. Kabaraların yüzeyleri stilize edilmiş çiçek ve yıldız motifleriyle bezelidir. Yine yapının eyvanında, avluda güneyde yer alan iki sütunun başlıkları hizasından başlayan, doğu, batı ve güney duvarını dolanan bir süsleme kuşağı yer almaktadır. Bu süsleme kuşağının hemen üzerinde ise yine devşirme malzeme olan yüzeyi stilize yaprak motifleriyle bezeli olan bir silme bulunmaktadır. Bu silmenin hemen alt hizasında ise yatay bir şekilde yerleştirilmiş tuğla sıraları arasına, 20,40 cm'lik aralıklarla yerleştirilmiş taş malzemeli testere dişi diye adlandırdığımız bezemeyi de anımsatan konsola benzer çıkıntılar yer almaktadır. Bu konsolların üzerinde “T” harfine benzer motifler ile stilize edilmiş selvi ağaçları görülmektedir⁹⁰(Fotoğraf 50).Avlu kubbesini taşıyan dört sütun üzerinde yer alan Korint tipi (6 ve 7. yüzyıl) başlıkların yüzeyleri akantus yaprakları ile bezeli olup ajur tekniği (matkap işi) ile işlenmiştir.

Osmanlı beyliğinin erken döneminde inşa edilen Lala Şahin Paşa medresesi, başta örgü tekniği ve kirpi saçak (testere dişi) kullanımıyla dönemin mimari özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır.

Değerlendirme

Medresenin inşa tarihi kesin olarak bilinmese de özellikle İznik'in fethi (1331) sonrasında elde edilen ganimetler sonucunda inşa edilmiş olduğu verisinden yola çıkarak yapının yaklaşık (1331-1336) yıllarında inşa edilmiş olduğu kabul edilebilir. Bu bağlamda değerlendirecek olursak Lala Şahin Paşa Medresesinin, Erken Dönem Osmanlı medreselerinin günümüze ulaşan ilk örneği olarak düşünebiliriz.

⁹⁰ Erken Osmanlı medreselerinde taş süsleme uygulamasına çok sık rastlanmamaktadır. Bursa, Lala Şahin Paşa Medresesi, Bursa, Murad Hüdavendigâr Medresesi, Bursa, Yıldırım Medresesi, Gümüş, Hacı Halil Paşa Medresesi gibi birkaç medrese haricinde 15. yüzyıldan sonra inşa edilen medreselerde taş süsleme görülmemektedir. Detaylı Bilgi için Bkz. Demiralp, 1999: 234.

Medresenin konum itibariyle sultani yapıları bünyesinde barındıran ve şehir silüetinde önemli bir unsur olan kale içerisine inşa edilmiş olması Lala Şahin Paşa'nın iktidar içerisindeki gücünü gösterir niteliktedir.

Yapı plan bazında araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Ayverdi ve Gabriel yapının basitleştirilmiş Selçuklu medreselerini andırdığını söylerken, Kazım Baykal ise, medresenin plan kurgusunu Bizans manastırlarına benzettirir⁹¹. Lala Şahin Paşa Medresesi özellikle kapalı avlulu plan kurgusuyla Anadolu Selçuklu medreselerini anımsatmaktadır.

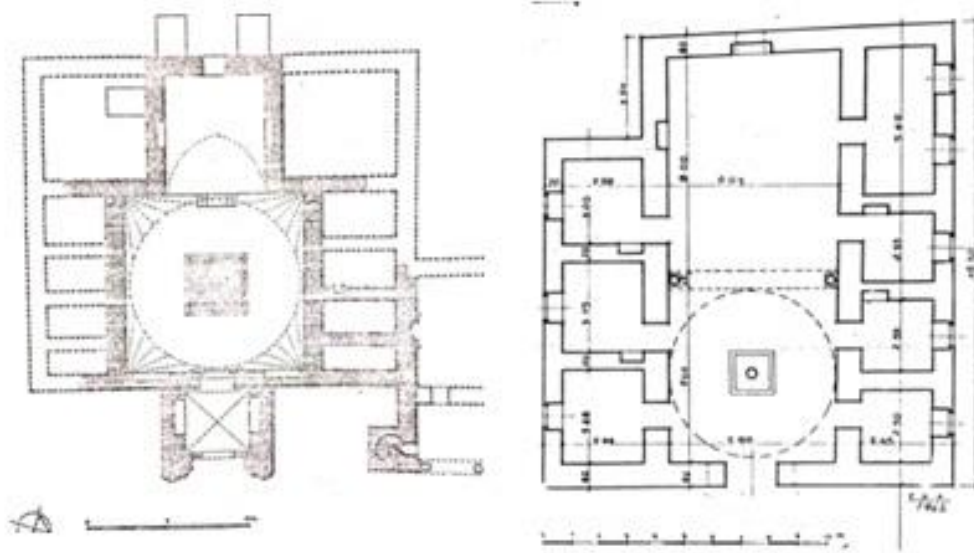
XII. yüzyıl da Anadolu'da Danişmendliler kapalı avlulu, Artuklular ise açık avlulu medreseler inşa etmişlerdir. Anadolu Selçukluları ise her iki tipolojideki medreseleri geliştirerek kullanmışlardır (Kuran, 1969: 43). Kapalı avlulu ve açık avlulu medreseler arasındaki en önemli farkı avlu mekânının kubbe örtüsü belirler. Anadolu da inşa edilmiş medreseler üstü kapalı ya da açık olsun bir orta avlu etrafında düzenlenmiş genellikle bağımsız yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuran, 1969: 43). Kapalı avlulu medreselerde avlu kubbeye örtülüdür, yapının diğer birimleri bu avlu çevresine yerleştirildiği için kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Açık avlulu medreselerde ise avlu genellikle giriş ekseni itibariyle uzunlamasına dikdörtgen planlıdır ve bu nedenle açık avlulu medreseler dikdörtgen planlıdır (Kuran, 1969: 132).

Kapalı Avlulu Selçuklu medreselerinin en temel özelliği, merkezde yer alan avlu düzenlemesi ile yapı içerisindeki uzunlamasına etkinin yerini avlunun çevresine yerleştirilen farklı boyut ve biçimlerdeki mekânlar ile merkezi bir kurgunun almasıdır. Eyvan sayıları ise bir ile dört arasında değişir. Dönemin önemli yapıları olan Atabey Ertokuş (1224), Konya Karatay (1251) ve Konya İnce Minareli (1260-65) medrese örnekleri kapalı avlulu ve tek eyvanlı düzenlemeye sahip, Kırşehir Cacabey Medresesi (1272) ise dört eyvanlıdır. Bu yapıların tamamında avluya açılan bir giriş mekânı yer alır. Giriş mekânı Atabey Ertokuş, Konya Karatay ve Konya İnce Minareli medrese örneklerinde kapalı bir mekân, Kırşehir Cacabey Medresesi'nde ise eyvan formundadır⁹². Ancak Konya İnce Minareli Medrese'nin giriş bölümü tüm bu örneklerden farklı kurgulanmıştır. Bu yapıda giriş mekânının

⁹¹ Detaylı bilgi için Bkz. Ayverdi, 1966: 93; Gabriel, 1958: 158; Baykal, 1982: 56-57.

⁹² Selçuklu Medreselerindeki eyvan düzenlemeleri hakkında bilgi için bkz. Şaman, 2013: 429-443.

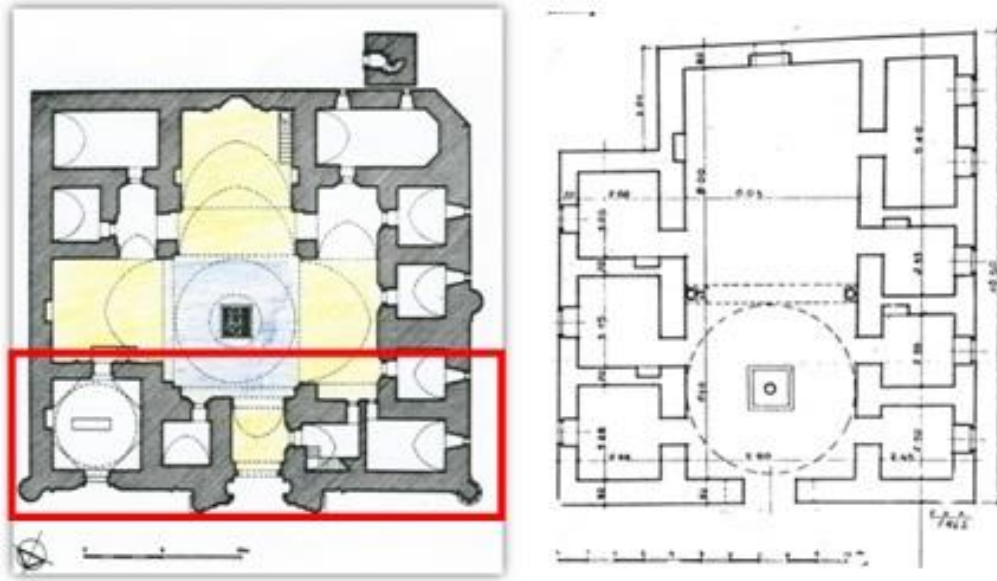
simetriğinde olması beklenen birimler kaldırılmış ve medresenin diğer mekânları avlunun ve eyvanın iki yanına sıralanmıştır. Bu düzenlemesiile İnce Minareli Medrese, Lala Şahin Paşa Medresesinin kurgusal olarak yaklaştığı en önemli Selçuklu örneğidir (Kuran, 1969: 45-55). İnce Minareli örneğinden farklı olarak, giriş mekânı bulunmayan ve bu nedenle kapının direkt avluya açıldığı Lala Şahin Paşa Medresesinin bu yapıdan en önemli farkı ise, kubbe çapının eyvan genişliğine eşit olmasıdır (Plan 12). İnce Minareli Medresede kubbe çapının ana eyvandan çok daha geniş olması büyük kubbenin yapıya hâkim olduğunu hissettirir. Ancak Lala Şahin Paşa Medresesi ölçeği ve kurgusuyla çok daha mütevazı ve sadedir.



Plan 12: Konya İnce Minareli Medrese (1260-1265)(Kuran, 1969: 54) ve Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi (Ayverdi, 1966: 93).

Lala Şahin Medresesi'nin Bursa'da Osmanlı dönemine ait günümüze ulaşan en erken tarihli medrese olması yapıyı çağdaşı olan örneklerle karşılaştırma yapmamızı zorlaştırır. Lala Şahin Medresesi ile yaklaşık aynı dönemlerde inşa edildiği bilinen tek medrese örneği İznik Süleyman Paşa Medresesi'dir (1335-36). Ancak bu yapı açık ve revaklı bir avlu çevresinde U şeklinde sıralanan mekânları ile tamamen farklı bir düzenleme yansıtır (Bilge, 1984: 77- Sözen, 1970: 40-49). Zaviye-medrese birlikteliğine sahip tasarımı nedeniyle Bursa Hüdavendigâr Medresesi (1365 sonrası)

ayrı tutulduğunda Bursa'da bulunan daha geç tarihli Yıldırım (1400 öncesi), Eyne Bey (1402 öncesi), Yeşil (1418-19) ve Muradiye (1425-30) medreseleri gibi önemli örneklerin hepsi açık avlulu plan kurgusuna sahiptir (Demiralp, 1999: 49-71-79; Furat, 2003: 181-208). Erken Osmanlı dönemine tarihlenen ve Lala Şahin Paşa Medresesi dışında kapalı avlulu plan şemasını yansıtan tek örnek ise Gümüş Hacı Halil Paşa Medresesi'nde (1413-15) karşımıza çıkar (Kuran, 1969: 21-29; Demiralp, 1999: 205). Ancak her iki yapı da kapalı avlulu plan kurgusuna sahip olmakla birlikte plan şemaları bazı farklılıklar ortaya koyar. Yaklaşık kare planlı ve iki eyvanlı Hacı Halil Paşa Medresesi'nde mekânlar merkezi avlu çevresine yerleştirilmiştir. Tek eyvanlı Lala Şahin Paşa Medresesi'nin bu yapıdan en önemli farklılığı avlunun yapının merkezinde bulunmayışıdır. Daha önce de vurgulandığı üzere Şahin Paşa Medresesinde mekânlar avlunun çevresinde değil avlu ve eyvanın iki yanına sıralanmıştır (Plan 13).



Plan 13: Kırşehir Cacabey Medresesi (1272) (Kuran 1969:56) ve
Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi (Ayverdi, 1966: 93).

Görüldüğü üzere, Lala Şahin Paşa Medresesi kapalı avlulu plan kurgusuyla dönemi içerisinde farklılaşır. Sahip olduğu kapalı avlulu plan şeması ile Anadolu Selçuklu geleneğini bir şekilde devam ettirmiş olan Lala Şahin Paşa Medresesi,

kapısının direkt olarak avluya açılıyor olması nedeni ile tüm Selçuklu örneklerinden ayrılır. Selçuklu medreselerinde giriş bölümünde olması beklenen mekânlar da bu yapıda ortadan kalkmıştır. Ancak Konya İnce Minareli Medrese, tek örnek olsa dahi, Selçuklu döneminde böyle uygulamanın varlığını ortaya koyar. Ancak bu yapıdaki giriş mekânı düzenlemesi düşündürücüdür. Acaba Lala Şahin Paşa Medresesinde de böyle bir giriş mekânı var mıydı? Bilindiği üzere 1855 yılında Bursa'da büyük bir deprem yaşanmıştır (Oğuzoğlu, 2001: 81-88). Bu depremde medresesinin giriş mekânı ile giriş cephesinin hasar gördüğü ve sonraki onarımda ise bu mekânın eklenmediği, mevcut giriş kapısının ise bu mekândan avluya geçişi sağlayan özgün kapı olduğu düşünülebilir. Yapıya ait eski fotoğraflar (1968) bugünkü kuzey cephenin de özellikle üst seviyede büyük ölçüde tahrip olduğunu ve en azından bu bölümünün yeniden inşa edildiğini ortaya koyar. Bu durum depremde cephenin aldığı hasarın bir şekilde tekrar etmiş olduğunu da düşündürür.

Yapıyı malzeme teknik olarak değerlendirdiğimiz de ise medresenin doğu, batı ve güney cephelerinin erken dönem medreseleri ile benzer özellikler taşıdığı görülür. Lala Şahin Paşa Medresesi, Bursa Hüdavendigâr (1365 öncesi), Yıldırım (1400 öncesi) ve Subaşı Eyne Bey (1402 öncesi) medreselerinde de olduğu gibi üç sıra tuğla bir sıra taşın dönüşümlü olarak kullanıldığı almaşık örgü sistemi ile inşa edilmiştir. Ancak Paşa'nın medresesi giriş cephesinin moloz örgüsü nedeniyle sözü edilen tüm bu medreselerden ayrılır. Yapıların giriş cephelerinin daha özenli malzeme ve/veya teknikte olduğu düşünüldüğünde Lala Şahin Medresesi'ndeki tam tersi uygulama düşündürücüdür. Medresenin giriş cephesindeki beklenmeyen bu özensiz işçilik yapının problemlili olan giriş kısmı için bir diğer öneriyi akla getirir. Bilindiği üzere 1855 yılında yaşanan büyük Bursa depreminde Lala Şahin Paşa Medresesi ile çok yakın konumda inşa edilmiş olan Şehadet Camii (1365) ve Osman Gazi (1324-1359), Orhan Gazi Türbeleri büyük oranda hasar görmüştür (Oğuzoğlu, 2001: 81-88). Lala Şahin Paşa Medresesinin de bu depremde yukarıda sözü edilenden daha büyük bir zarar görme ihtimali göz önüne alındığında, kapalı avlulu medreselerde girişte olması beklenen mekânların yer aldığı kuzey cephesinin tamamen yılmış olabileceği üzerinde durulabilir. Bu durumda, kapalı avlulu Selçuklu medreselerinde olduğu gibi Lala Şahin Medresesinin de giriş bölümünde bir takım mekânların yer aldığı, depremde bu bölümün yıkıldığı ve şu an mevcut giriş

duvarının aslında yapının avlu bölümüne girişi sağlayan iç duvar olduğu üzerinde durulabilir. Nitekim 2009 yılında yapılan restorasyon çalışmaları sırasında yapının iç duvarlarının tamamen soyulması sonucunda ortaya çıkan iç duvarların tıpkı kuzey cephesi gibi aynı moloz taş örgü sisteminde inşa edilmiş olması bu fikrimizi destekler niteliktedir (Fotoğraf 52-53). Elbette ki bu konu hakkında kesin bir yargıya varabilmek için medresenin kuzey cephesinde bir kazı çalışması yapılmalıdır.

Bezeme olarak oldukça sade olan Lala Şahin Paşa Medresesinin cephedeki tek hareketli unsurun taş- tuğla almaşası ve cephelerin (kuzey cephesinin doğu köşesinde) farklı noktalarında kullanılan devşirme malzemenin oluşturduğunu görmekteyiz. Yapının içerisinde ise dersane eyvanını doğu-batı ve güney yönünde dolanan kabartma taş süsleme dikkat çekmektedir. Sade tasarımı ve küçük ölçeği ile Selçuklu örneklerinden ayrılan bu yapı, geleneği devam ettiren bir geçiş örneği olması açısından dönemi için çok önemlidir.

2.3.Bursa Bezir Han

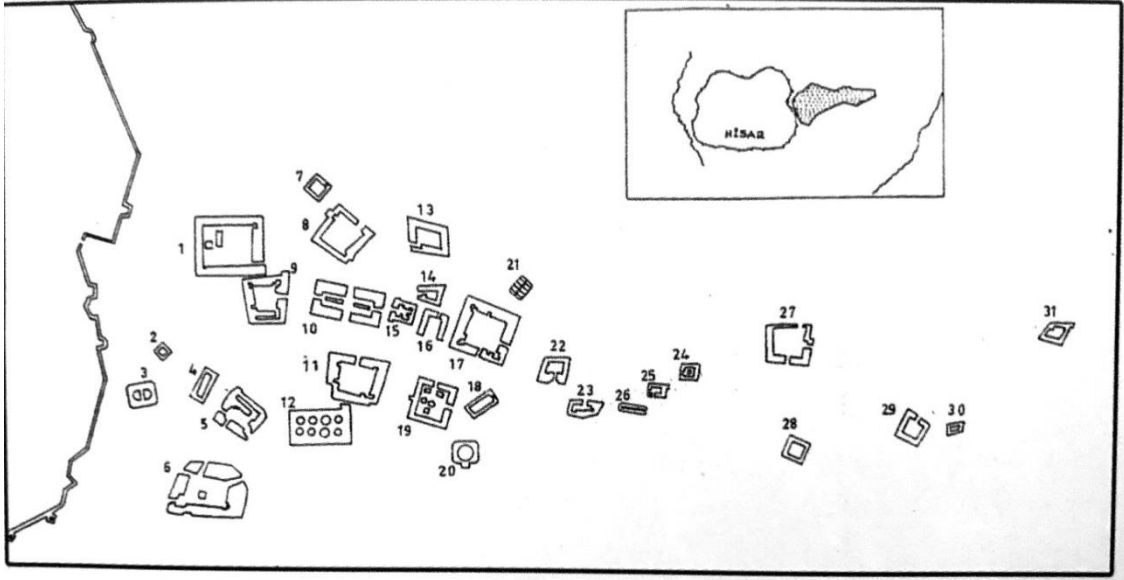
Günümüzde mevcut olmayan Bezir Hanın 1900 tarihine kadar ayakta olduğu ve bu tarihe kadar çarşının en önemli ticaret yapılarından biri iken, 1990 yılında çıkan Bıçakçılar yangınından sonra yıkıldığı belirtilmektedir (Ayverdi, 1966: 95- Ergenç, 2010: 31-36).

Lala Şahin Paşa tarafından inşa ettirilen bezir Han, konum itibariyle *Sûk-ı Sultâni* diye adlandırılan bölgeye yani Bursa kent ticaretinin yapıldığı çarşısına inşa ettirilmiştir (Plan 14). Sûk-ı Sultâni çarşının hukuksal adıdır ve bu terimle kuralları padişahlarca belirlenen alışveriş merkezleri anlatılmak istenmiştir. Sûk-ı Sultâni'ler de bedestenler ve bedestenler etrafında şehrin önemine göre sayıları değişen hanlar yer almaktadır. Sûk-ı Sultâni olarak adlandırılan bölgeye ilk han Orhan Gazi tarafından yapılmıştır. Bu han Han-ı Bezzâkiye veya Eski Bedesten diye de bilinen Emir Han'dır (Ergenç, 2010: 31-36). Orhangazi'den hemen sonra Sûk-ı Sultâni'ye sırasıyla I. Murad, Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmed plan olarak birbirine benzeyen şehir hanları inşa ettirmişlerdir (Ergenç, 2010: 31-36). Ayrıca Sûk-ı Sultâni'ler sadece ticari yapıların değil sultanların imaj yapılarının da inşa edildiği stratejik anlamda önemli bölgelerdir. Örneğin Yıldırım Bayezid Sûk-ı Sultâni bu bölgeye han dışında birde Ulu Cami inşa ettirmiştir (Ergenç, 2010: 31-36). Bu durumda sultan Orhan'dan sonra buraya ilk han inşa ettiren kişi Lala Şahin Paşa'dır. Bu nedenle yapının konumu oldukça önemlidir. Sûk-ı Sultâni'lerde yer alan bedestenlerin çevresinde şehrin önemine göre sayıları değişen hanlar inşa edilirdi. Bu hanlar tipolojik olarak genellikle iç avlulu, tahtâni ve fevkâni katlardan oluşmaktaydı.

Orhan Gazi döneminde Lala Şahin Paşa tarafından inşa ettirilen Bezir Han Lala Şahin Paşa'dan dolayı Vezir Han olarak da adlandırılmıştır. Hana ait bir inşa kitabesi bulunmadığı için, yapının inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Lala Şahin Paşa'nın Rebiülevvel 749/Haziran 1348 tarihli vakfiyesinde de handan bahsedilmemiştir. Bu nedenle yapının 1348 ile Lala'nın ölümü 1386 arasında yaklaşık şu (1360-1370) tarihlerde inşa edilmiş olduğu düşünülebilir. Bu durumda Lala Şahin Beylerbeyi ve Vezir olduğu, siyasi anlamda gücünün doruğunda olduğu bir dönemde inşa ettirmiştir. Yapıya ait en eski belge 1560-61 tarihli bir onarım

belgesidir, bu belgede hanın 15000 akçe ile tamiri ferman edilmiş. Bu tarihten sekiz sene sonra ise yani 1569 yılından da: “*Lala Şahin mütevellisi Hacı Hüsrev bin Abdullah vakıftan Bezir Hanı tamire muhtaç olup 2000 akçe ile tamirine ferman buyrulmuş*” (Ayverdi: 1966: 95) şeklindeki belge günümüze ulaşmıştır.

Yapıya ait 1627-28 tarihli bir sicil kaydında ise, hanın alt katında 32 dükkânı olduğu ve 6 odasıyla birlikte vakfedildiği, 25 hücrenin 29000 akçeye tamir edildiği, kurşunlarının kiremitte çevrildiği kaydedilmiştir (Ayverdi, 1966: 95). Ayverdi, bu onarım belgesinden yola çıkarak, hanın iki katlı, oldukça geniş olduğunu yapının üst katında en az 25 oda ve alt katında 32 dükkân ve 6 oda olduğunu belirtmiştir. 1861 yılında çizilen Bursa haritasında Bezir hanın, Demir Han ile Fidan Han’ın doğu kısmına bitişik olarak konumlandırılmıştır (Ayverdi, 1956:115-197).



Plan 14: Bursa Hanlar Bölgesi Planı:1.Pirinç Han, 2. Balı Bey Hanı,4. Doğan Gözü Hanı,5. Kapan Hanı, 6. Beyazid Paşa Hanı, 7. Kuşbazlar Hanı, 8. Karacabey Hanı, 9. Harir Hanı, 10. Bedesten, 11. Emir Hanı, 12. Ulu Cami, 13. Eski Yeni Hanı, 14. Sandıkçılar Hanı, 15. Geyve Hanı, 16. Yeni Harir Hanı, 17. Mahmud Paşa Hanı, 18. Han Harabesi, 19. Koza hanı, 20. Orhan Cami, 21. Yolgeçen Odaları, 22. Bezir Han, 23. Tuz Hanı, 24. Hacı Osman Hanı, 25. Kütahya Hanı, 26. Han Harabesi, 27. Yeni Tahıl Hanı, 28. Han Harabesi, 29. Han Harabesi, 30. Han Harabesi, 31. Kanberler Han. (Ergenç,2010: 31-36).

Değerlendirme

Bezir han ile aynı dönemde *Sûk-ı Sultâni* denilen bölgeye Orhan Gazi tarafından 1339-1340 inşa edilen Emir han kare planlı iç avlu etrafında sıralanan iki katlı revak ve revaka açılan odalardan oluşmaktadır. Yapının bir de ahır

bulunmaktadır. Hanın birinci katında eşya depolamak için kullanılan 36 mahzen, üst katında ise dışarıya bakan bir pencere ve ocağı bulunan 38 odası bulunmaktadır. Birinci kat revağın dört köşesindeki birer kubbe dışında yapının bütün mekânları tonoz örtülüdür. Duvarlar ise iki sıra tuğla bir sıra taşın dönüşümlü kullanımı olan almaşık teknik ile inşa edilmiştir (Ersoy, 2010: 75-98; Bağbancı-Bağbancı,2005:788-796). Emir Han, Bezir Han ile çağdaş olup da günümüze ulaşan tek han olduğu için plan bazında Bezir Han'la benzer özellikler taşıdığı düşünülebilir. Bu bağlamda Bezir Han muhtemelen kare planlı, iki katlı revaklı ve avlulu bir yapıdır. Alt katında muhtemelen 32 dükkân ve 6 oda diye kaydedilen mekânlarında tıpkı Orhan Gazi hanında eşya depolamak için kullanılan mahzen görevi gördüğü düşünülebilir. Üst katta ise 25 oda ve odaların dışa açılan pencereleriyle birlikte ocaklar bulunmalıdır.

Yapının 1900 tarihine kadar ayakta olduğu ve bu tarihe kadar çarşının en önemli ticaret yapılarından biri iken, 1990 yılında çıkan Bıçakçılar yangınından sonra yıkıldığı belirtilmektedir (Ayverdi, 1966: 95; Ergenç, 2010: 31-36).

Bursa'da inşa edilmiş olan erken dönem hanları malzeme ve teknik açıdan incelendiğinde moloz taş ve tuğla ile iki sıra tuğla bir sıra taşın dönüşümlü olarak kullanıldığı almaşık teknikle inşa edilmiş olduğu gözlemlenmiştir⁹³. İncelenen bu örneklerden yola çıkarak Lala Şahin Paşa'nın inşa ettirmiş olduğu diğer yapıları da düşünüldüğünde Bezir hanın da duvarlarının almaşık örgü tekniği ile inşa edilmiş olması yüksek bir ihtimaldir.

Lala Şahin Paşa tarafından inşa ettirilen Bezir Han'ın inşa tarihi kesin olarak bilinmekle birlikte 1360 ile 1370 yılları arasına tarihlendirilir. Günümüze ulaşmayan hanın planı için yapıyla çağdaş olan sultan Orhan'ın 1340 yılında yaptırdığı Emir Hanı plan şemasının örnek alındığı arşiv belgeleri verileri ile de desteklenir. Bu veriler ışığında yapının olası planı, avlu etrafında mekânların yer aldığı iki katlı bir düzenleme yansıtır.

⁹³ Bursa, Emir Han 1336 (iki sıra tuğla, bir sıra taş), Bursa, Geyve Han 15. yy. (moloz taş, tuğla), Bursa, Bedesten 15. yy. (üç sıra tuğla, bir sıra taş), Bursa, Gelincik Han 15. yy. (iki sıra tuğla, bir sıra taş), Bursa, İpek Han 15. yy. (Moloz taş, tuğla). Detaylı bilgi için Bkz. Bağbancı ve Bağbancı, 2005: 788-796.

Bir yapının banisinin gücü ve siyasi kimliği mimarının konumunu, yapının boyutlarını ve türünü belirleyen en büyük etkidir. Bu bağlamda Osmanlı dönemi padişahlarının hanlarının ve imaj yapılarının bulunduğu bölge olması açısından oldukça önemli bir yer olan Sûk-ı Sultâni'de inşa ettirilmiş yapılar, banilerinin dönem içerisindeki siyasi kimliği ve önemine gönderme yapar niteliktedir.

Sûk-ı Sultâni kavramının ortaya çıkması ve bir gelenek haline gelmesi Orhangazi'nin bölgeye Emir Hanını inşa ettirmesiyle başlamış, I. Murad ise buraya Kapan Hanı inşa ettirmiştir. İki sultan hanından sonra bu merkezde inşa ettirilen üçüncü han ise Lala Şahin Paşa'ya aittir. Lala Şahin vezir ve Beylerbeyi olarak siyasi anlamda gücünün doruğunda olduğu bir dönemde iki sultan yapısına ek olarak hanını inşa ettirmiş olması anlamlıdır. Sultanın izni dâhilinde olsa da Başkent Bursa'nın kalbi olan ticaret merkezini oluşturan ve tüm işleyişi direkt sultanlar tarafından denetlenen bir bölgeye inşa ettirilen han Lala Şahin'in I. Murad'dan sonra dönemin en güçlü kişisi olduğunu düşündürür. Üstelik Lala Şahin kendinden sonra gelecek *vezir-lala-beylerbeyi* konumundaki kişilere bir örnek bırakmış ve beklide önemli bir geleneği başlatmıştır. Bilindiği üzere Bursa'nın merkezini tanımlayan bu bölgeye sultanlar dışında dönemin en önemli vezirleri olan Hacı İvaz Paşa (Geyve Han, 14. yy), Bayezid Paşa (Yoğurt Han 16. yy) gibi önemli kişiler hanlarını yaptırmışlardır.

Sonuç olarak yapı boyutu, konumu ve planı itibariyle bir sultan yapısı olan Emir Han ile aynı özellikleri taşıması açısından oldukça düşündürücüdür. Ayrıca Sûk-ı Sultâni'ye adlandırılan ve ticaretin merkezi kabul edilen noktaya hanının inşa ettirerek kendinden sonra gelecek olan vezirler içinde bir geleneği başlatmış olması da önemlidir.

2.4. Bulgaristan-Kazanlık Lala Şahin Paşa Makam Türbesi

Günümüzde Bulgaristan sınırlarında yer alan ve Osmanlı'nın eski bir kaza merkezi olan Kazanlık'ta (Gül ovası) Lala Şahin Paşa'nın bir türbesi yer almaktadır (Kiel, 2002:138-140). Bölge ve Lala Şahin Paşa'nın Türbesi Franz Babinger tarafından kaydedilmiştir. Bölgede yaşayan yerel Müslüman halk arasındaki inanışa göre Lala Şahin Paşa burada vefat etmiş ve tıpkı Kosova'da I. Murad'a yapıldığı gibi Lala Şahin Paşa'nın iç organları da türbenin bulunduğu yere gömülmüştür (Fleet, 1999:204-205). Kaynaklarda Balkanlardaki Osmanlı dönemine ait en eski türbe mimari örneğinin Lala Şahin Paşa'ya atfedilmiş olan türbe olduğu söylenmektedir (Fleet, 1999: 204-205). Türbe günümüzde hala ayaktaadır.

Tuğla malzemeyle inşa edilmiş olan yapı, baldeken tarzında kurgulanmıştır. Türbenin kubbesi tuğla malzemededen inşa edilmiş dört adet ayak tarafından taşınmaktadır (Fotoğraf 54).

Bu durumda Osmanlı için makam türbesi bulunan ilk siyasi- askeri kişiliğın Lala Şahin Paşa olduğu söylenebilir.

3. LALA ŞAHİN PAŞA'YA ATTEDİLEN ESERLER

3.1.Kirmasti Nehri Üzerinde Bulunan Köprüsü

Yapı günümüze ulaşmamıştır. Köprünün Lala Şahin Paşa'ya ait olup olmadığı külliye bölümünde mevcut verileriyle tartışılmış ve yapının Paşa'ya ait olabileceği önerilmiştir ⁹⁴.

3.2.Kirmasti Hamamı

Günümüze ulaşmayan hamamın Lala Şahin Paşa'ya ait olup olmadığı külliye bölümünde mevcut verileriyle tartışılmış ve yapının Paşa'ya ait olabileceği önerilmiştir ⁹⁵.

⁹⁴Köprü için bkz. 2.1. Külliye

⁹⁵Hamam için bkz. 2.1. Külliye

3.3.Filibe Meriç Nehri Üzerine İnşa Edilen Ahşap Köprü

Lala Şahin Paşa Filibe'yi feth etmesiyle bölgenin çeltik ziraatına açılmasını sağlamış ve savaşta aldığı esirlere ordunun geçmesi için düzenli yollar ile Meriç üzerine bir köprü inşa ettirmiştir (Özcan, 2003: 77-78). Ayverdi'de Lala Şahin Paşa'nın Meriç nehri üzerine ahşap bir köprü inşa ettirdiğinden bahsetmektedir (Ayverdi, 2002: 25-31). Ayverdi köprüye ait fotoğraflardan, köprünün ayaklarının son dönemlerde kâgir olduğunun söylemiştir.

Köprüye dair herhangi bir arşiv kaydı bulunmamaktadır. Köprünün varlığını sadece dönem kaynaklarından öğrenmekteyiz. Solak- Zade, Lala Şahin'in I. Murad tarafından Filibe ve Zağra'nın fethi için görevlendirildiğini ve Paşa'nın Meriç nehri üzerine tahmini iki ok miktarı, üzerinde iki arabanın yan yana geçebileceği büyüklükte bir ahşap köprü inşa ettirmiş olduğundan bahsetmektedir (Solak-Zade, 1989: 41-42). Köprüye dair hiçbir belge ya da bir kalıntı günümüze ulaşmadığı için bu köprünün konumu konusunda kesin bir yargıya varamamaktayız.

3.4. Filibe Şehâbettin Paşa Külliyesi

Daha öncede değindiğimiz gibi Aşık paşazade, Neşri, Oruç Bey ve Hoca Sâdeddin Efendi gibi bazı dönem kaynaklarında da belirtildiği üzere Filibe 1364 yılında Lala Şahin Paşa tarafından feth edilmiş ve ardından başkent in Edirne'ye taşınmasıyla Rumeli Beylerbeyinin merkezi Filibe olmuştur.

1999 yılında Cambridge Üniversitesi tarafından yayımlanan Türkiye Tarihi (1071-1453) adlı eserde Kate Fleet II. Murad döneminde Rumeli Beylerbeyi olan Şehâbeddin Paşa tarafından Filibe'de 1444 yılında inşa ettirilen külliye nin inşasına ilk olarak Lala Şahin Paşa'nın başladığını, Lala Şahin Paşa vefat edince külliye yi Şehâbeddin Paşa'nın tamamladığını belirtmiştir (Fleet, 1999: 227). Kate Fleet ve Kiel külliye yi konum olarak II. Murad'ın inşa ettirdiği Cuma caminin etrafında inşa edildiğini belirtmişlerdir.

Öncelikle Fleet ve Kiel'in belirttiği üzere Cuma Caminin banisi II. Murad değil Murad Hüdavendigardır. Ayverdi ve Küskü Cuma Cami'nin plan özellikleri ve Başkent Üslubu diye adlandırılan süsleme programını ile Murad Hüdavendigar'a ait olan Şehadet Cami ile benzerliğinden dolayı yapın I. Murad yapısı olduğunu dile getirmişlerdir (Ayverdi, 1966: 295-303; Küskü, 2017: 130-153).

Bu durumda Külliye konum olarak I. Murad tarafından 1360-1389 yılları arasında inşa ettirilen Cuma caminin etrafında kurulmuş ve şehir bu iki önemli yapılar topluğun çevresinde şekillenmiştir. Konum itibariyle sultani bir imaj taşıyan Ulu caminin hemen yanında inşa ettirilmiş olan yapılar topluluğu, Balkanların en büyük külliyesi konumundadır (Kiel, 1996: 79-82; Fleet, 1999: 227). Ayrıca külliye dâhilinde olan zaviyeli camide Balkanların en büyük zaviyeli camisi olarak bilinmektedir.

Külliye de, Meriç köprüsü başında yer alan büyük bir han, zaviyeli cami, anıtsal bir hamam, Şihabuddin Paşa'nın türbesi, bir imaret, köprü ile Meriç nehri arasında on iki hücreli bir medresenin yer aldığı belirtilmiştir (Fleet, 1999: 227; Gedikli, 2012: 28-32; Kiel, 1996: 79-82). Külliye den günümüze yalnızca zaviyeli cami ile türbe ulaşabilmiştir.

Lala Şahin Paşa'nın mimari tercihleri göz önüne alındığında da yapılarını konumlandırırken sultani kurgular taşıyan bölgeleri tercih ettiği görülmektedir. Örneğin Paşa Bursa'da yer alan medresesini sultan camilerinin, türbelerinin ve bey sarayının yer aldığı kale içerisine inşa ettirmiş, yine aynı şekilde Bursa'da bulunan Hanını (Bezir Han-Vezir Han) Sukû Sultan-i diye adlandırılan ve sultanların hanlarının ve camilerinin yer aldığı bölgeye inşa ettirdiği görülmüştür. Günümüzde Şehâbeddin Paşa Külliyesi olarak adlandırılan külliyenin de Murad Hüdavendigâr Caminin hemen yanına inşa edilmesi ve kentin bu yapılar topluluğu etrafında şekillenmesi yapının inşasında sultani bir kurgu olan bölgenin tercih edildiği görülmektedir. Lala Şahin Paşa yapılarını inşa ederken özellikle konum olarak sultani bölgeleri tercih etmesi, Paşa'nın siyasi gücünü göstermekle birlikte aslında I. Murad'dan sonra dönemin siyasi anlamda en güçlü kişisi olduğunu gösterir niteliktedir.

Şehâbeddin Paşa külliyesinin ilk banisinin Lala Şahin Paşa olduğuna dair elimizde her ne kadar kesin veriler olmasa da, Filibe'nin Lala Şahin tarafından feth edilmesi ve bu bölgenin Beylerbeyi'nin merkezi olması, Lala Şahin Paşa'nın Beylerbeyi sıfatıyla Filibe'de oturması, yani Rumeli Beylerbeyliğinin buradan yönetilmesi, akıllara böyle bir bilginin mümkün olma ihtimalini getirmektedir. Tıpkı temliği olan Kirmasti'de nasıl ki bir külliye yaptırmışsa, Fatih ve yöneticisi olduğu Filibe'de de içinde aynı şekilde bir külliye yaptırmış olma ihtimali çok yüksek olsa gerek.

Solak- Zade, Lala Şahin'in I. Murad tarafından Filibe ve Zağra'nın fethi için görevlendirildiğini ve Paşa'nın Meriç nehri üzerine tahmini iki ok miktarı, üzerinde iki arabanın yan yana geçebileceği büyüklükte bir ahşap köprü inşa ettirmiş olduğundan bahsetmektedir (Solak-Zade; 1989: 41-42)⁹⁶.

⁹⁶ Abdulkadir Özcan'da Lala Şahin Paşa'nın Filibe'yi feth etmesiyle bölgenin çeltik ziraatına açılmasını sağladığını ve savaşta aldığı esirlere ordunun geçmesi için düzenli yollar ile Meriç üzerine bir köprü inşa ettirmiş olduğunu dile getirmektedir. Detaylı bilgi için Bkz Özcan, 2003: 77-78. Ayverdi'de Lala Şahin Paşa'nın Meriç nehri üzerine ahşap bir köprü inşa ettirdiğinden bahsetmektedir. Detaylı bilgi için Bkz Ayverdi, 2002: 25-31. Ayverdi köprüye ait fotoğraflardan, köprünün ayaklarının son dönemlerde kâgir olduğunun söylemiştir.

K llyede bir köprünün de yer almasından yola çıkararak ve bu köprünün özellikle Filibe'nin fethi sırasında inŒa edilmiŒ olması Œehabeddin PaŒa k llyesinin gerçekten ilk banisinin Lala Œahin PaŒa olma fikrini güçlendirir niteliktedir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, kuruluş döneminden yıkılışına kadar bünyesinde birçok değerli siyaset adamlarını barındırmıştır. Bu siyaset adamları devlet içerisinde gerçekleştirdikleri önemli fetihler ile devletin yönetimine dair bir takım kuralların belirlenmesinde büyük katkıları olmuştur. Ayrıca bazı askeri birimler ile siyasi birimlerin kurulmasına öncüllük etmişlerdir. Çalışma kapsamında yapılan araştırmalar doğrultusunda bu önemli siyasi kişiliklerin, beyliğin ilk yıllarında ağırlıklı olarak Türk kökenli oldukları görülürken, özellikle I. Murad (1362-1389) döneminden itibaren devşirme kökenli siyaset adamlarının sayılarının arttığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda tezimizin ana karakterini oluşturan Lala Şahin Paşa'nın bu önemli siyasi-askeri şahsiyetlerin ilki olması ve birçok ilkleri de bünyesinde barındırması konumuz kapsamında önemlidir.

Lala Şahin Paşa'nın doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte hayatı hakkındaki bilgilerin de ihtilafı olduğu görülür. Daha önce de işaret edildiği üzere Bolu'nun Alpagot köyünde 795 H. 1392 tarihinde zaviye vakfeden, Umur Bey'in oğlu Şahin Lala Bin İzzeddin adlı kişi ile Lala Şahin Paşa'nın aynı kişi olduğu ileri sürülür. Fakat Lala Şahin Paşa, H.749./1348 tarihli vakfiyesinde kendisini "*meskûn yeryüzünde kâfirleri kahreden; devlet ve dinin emiri, kumandanı Abdülmûîn oğlu Hazreti Şahin Lala Paşa...*" (Sevim ve Öcalan, 2010: 25-33) şeklinde tanımlamıştır. Şayet iddia edildiği gibi "*Umur Bey'in oğlu*" olsaydı, vakfiyesinde kendini "*Abdülmûîn oğlu*" diye tanıtmazdı. Ayrıca vakfiyelerin, yapıların inşa bitiminden en az iki yıl sonra düzenlendiği bilgisi de düşünüldüğünde, bu durumda Lala Şahin Paşa'nın ölümü ile Bolu'daki vakıf arasında 8 yıl kadar ciddi bir zaman farkı vardır. Bununla birlikte, Osmanlı dönemine ait tarihi el yazmalarında (Neşri, Solak Zade, Oruç Bey, Anonim, Hoca Sadeddin, İbn Batuta) Lala Şahin Paşa'nın devşirme kökenli ve Orhan Gazi'nin azatlı kölelerinde olduğunun belirtilmesi de yine sözü edilen bilginin doğruluğunu tartışmaya açık hale getirmektedir.

Lala Şahin Paşa Osmanlı Devleti'nin Balkanlara geçiş ve yerleşme sürecinde önemli rol oynadığı için *Balkanlar Fatihi* olarak nitelendirilmiştir. Devletin kuruluş

döneminden itibaren ölümüne kadar birçok önemli bölgenin fethini gerçekleştirmiş olan Lala, devletin ikinci başkenti olan Edirne'nin fethini gerçekleştirmesiyle adeta gücünün zirvesine ulaşmıştır.

I. Murad'a lala olarak tayin edilmesinden dolayı tarihi kaynaklarda *Lala* unvanıyla anılan Lala Şahin Paşa, Osmanlı devletinin resmi kayıtlarında da *Lala* unvanıyla anılan ilk kişidir. Ayrıca Osmanlı tebaasında ilk defa *Paşa* unvanını kullanan kişide yine Lala Şahin'dir.

Osmanlı Beyliğinin kuruluş döneminde devlet yönetiminin en üst makamı olarak bilinen vezirlik mertebesine, nüfuz sahibi olan Türk beyleri tayin edilirdi. Yine bu gelenek tarihte ilk defa Lala Şahin Paşa ile birlikte terk edilmiş ve vezirlik makamına devşirme kökenli bir şahsiyet olan Lala Şahin Paşa getirilmiştir. Osmanlı devlet yönetiminde devşirme kökenli ilk vezirin de Lala Şahin Paşa olduğunu vakfiyesindeki "*Büyük Emir, Devlet ve Dinin Emir'i kumandanı...*" diye tanımlaması ile öğrenmekteyiz.

Aynı dönem içerisinde beylerbeylik makamına Sultan'ın kardeşi veyahut çocukları getirilirdi. Bu gelenekte Lala Şahin Paşa ile birlikte terk edilmiş ve tarihte ilk defa hanedan üyesi dışında devşirme kökenli bir kişilik olan Lala Şahin Paşa *Beylerbeylik* makamına tayin edilmiştir.

Lala Şahin Paşa sadece askeri zekâsı ile kendini ispatlamamış, devletin diğer kademelerinde de etkili olduğunu *Pençik* kanunun ilk fikir sahiplerinden biri olmasıyla kanıtlamış ve Osmanlı ordu teşkilatının şekillenmesinde de önemli katkılarda bulunmuştur.

Tarihte hep ilklerle anılan ve başarılarında söz ettiren Lala Şahin Paşa, hırsı sayesinde devletin en üst mertebelerine kadar yükselmiştir. Fakat Paşa'nın bu hırsı tarihe bazen olumsuz yönleriyle de yansımıştır. Şöyle ki; rivayete göre Paşa, Sırp Sındığı (1364) savaşında başarılı olduğu için hırs yapıp Hacı İlbeği zehirletip öldürtmüştür.

Lala Şahin Paşa'nın siyasi konumu kadar mimari eserleri de ilgi çekicidir. Yaptığımız çalışmalar doğrultusunda Paşa'nın Kirmasti'de bulunan külliyesiyle ilgili bir takım karışıklıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu karışıklığın özellikle külliye dâhilinde yer alan yapıları ile ilgili olduğu görülmüştür. İncelenen kaynaklarda

külliyenin cami, zaviye, medrese, hamam, türbe ve köprü olmak üzere 6 yapıdan oluştuğu dile getirilmiştir. Fakat Paşa'nın vakfiyesinde külliyesini "... *Kirmasti kasabası dâhilinde inşa eylediği cami ve zaviye*" şeklinde sadece iki yapı ile tanıtması vakfiyesine farklı bazı yorumlar getirildiğini düşündürmüştür. Vakfiyede yer alan bu ibare, Paşa'nın en azından 1348 yılına kadar Kirmasti'de cami ve zaviye olmak üzere yalnız iki yapısının var olduğunu kesin bir dille belirtmektedir.

Mevcut arazi verileri ve arşiv vesikaları da vakfiyesi ile örtüşür durumdadır. Küçük bir kazı sonrasında ortaya çıkarılan mevcut duvar kalıntıları ise bugün türbe ve minarenin arasında kalan bölümde bir caminin varlığını doğrular niteliktedir. Caminin harim olarak değerlendirdiğimiz 15 m. genişliğindeki duvarı ile ortalama 85 cm. olan duvar kalınlıkları yapının plan şeması ve örtü sistemi hakkında en önemli verilerdir. Yapıyla çağdaş olan tek mekânlı/kubbeli yapılar incelendiğinde en geniş kubbe çapının 12.30 m. ve duvar kalınlıklarının ise en az 1.10m. olması, 15 m. genişliğindeki yapımızın tek kubbeli bir düzenlemeye sahip olamayacağını otaya koyar.

Şahin Paşa Camii 15.00 m. genişliği ile ölçek olarak ahşap tavanlı cami örneklerine daha yakın durmaktadır. Ahşap örtülü yapılardaki duvar kalınlığı da ortalama 1.00 m. olmakla birlikte 90 cm duvar kalınlığına sahip bir örneğimiz de vardır (Tablo 4). Bu nedenle yapımız 81-85 cm. duvar kalınlığı ile ahşap tavanlı dönem örnekleri arasında da farklılık yaratır. Fakat daha öncede vurguladığımız gibi kuzeybatı duvarına bitişik, aynı doğrultuda uzanan ikinci duvar istinat duvarı görevi üstlenerek 81-85 cm deki duvarı statik anlamda destekliyor olmalıdır. Ancak Lala Şahin Paşa'nın Bursa'daki medresesinde de duvar kalınlıklarının ortalama 85 cm ile dönem standartlarına uymadığı unutulmamalıdır.

Sonuç olarak, 2016-2017 yıllarında yapılan kazı çalışmaları ışığında ortaya çıkan duvar kalıntılarına göre caminin harim bölümünü; kareye yakın dikdörtgen planlı ve ahşap tavan örtülü bir düzenlemeye sahip olduğu önerilebilir. Yapının son cemaat yeri güneydoğusunda yer alır. Yapımızın ahşap tavanlı örneklerle boyut olarak da örtüşüyor olmasından yola çıkarak son cemaat bölümünün de kâgir duvarlar tarafından taşınan ahşap örtülü bir düzenlemeye sahip olduğu yönündedir. Revak cephesi ise iki sütun üzerine atılan kâgir kemerlerle üçlü düzenlemeye

sahiptir. Son cemaat kısmının kuzeybatı birimi minare, güneydoğu birimi ise Lala Şahin Paşa türbesiyle bitişiktir.

Cami inşa malzemesi ve teknik açıdan ele alınacak olursa, dönemin adeta modası haline gelen taş ve tuğlanın dönüşümlü kullanımıyla oluşturulan almaşık örgü tekniğiyle inşa edilmiş olmalıdır. Paşanın türbesinde de aynı tekniğin uygulanmış olması ve alanda yapılan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkan güneydoğu duvarında yakalanan taş tuğla almaşası bu düşüncemizi destekler niteliktedir. Ayrıca kazı çalışmaları sonucunda alanda yoğun miktarda bulunan devşirme malzemelerin (sütun başlıkları, profilli mermer bloklar) varlığı da bize yapının cephesinde ve bazı mimari öğelerinde devşirme malzeme kullanılmış olduğunu da göstermektedir.

Külliye ile ilgili cevaplanması gereken bir diğer soru vakfiyede zikredilen ancak günümüze ulaşmayan zaviyenin külliye içerisinde nereye konumlandırıldığıdır. Cami bölümünde de değinildiği üzere caminin harim olarak düşündüğümüz bölümün doğusunda 5.98 m. genişliğinde bir mekân tespit edilmiş ve yapıyla çağdaş olan diğer örneklerde göz önünde bulundurulduğunda, zaviye ile ilişkili bir birim olabileceği üzerinde durulmuştur. 8.30 cm.lik bir kısmı açığa çıkarılmış olan duvarda bu birime geçiş sağlayabilecek bir açıklığa işaret eden bulguların olmayışı, *zaviye* olarak nitelediğimiz birimin girişinin nereden sağlandığını sorgulamamıza neden olur. İstinat duvarı yönünde maalesef kazı çalışmaları yapılmadığı için bu mekânın boyutu ve olası giriş açıklığı konusunda yapıyla çağdaş olan örnekler üzerinde durulmuş ve bir takım öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

Külliye kapsamında yer alan zaviyenin problemlili olan diğer kısmı ise vakfiyede ayrıntılı bir şekilde mutfak giderlerinin verilmesi, zaviyeyle ilişkili bir imaret fikrini akla getirmektedir. Lala Şahin Paşa Külliyesi bünyesinde bu önerimizi destekleyecek en önemli veri küçük bir mekân ile çözümlenemeyecek mutfak giderlerine işaret edilmesidir. Bu durumda camiye bitişik, ancak girişi tespit edilemeyen birim ölçüsünün zaviye ve sözü edilen mutfak kullanımı için küçük olması, camiden bağımsız tasarlanan ancak cami ile de bağlantılı bir zaviye yapısının varlığını düşündürür.

Camiden bağımsız bir zaviye yapısını düşündüren diğer bir verimiz ise Lala Şahin Paşa ilköğretim okulunu çevreleyen istinat duvarı ile Lala Şahin Paşa camisinin devam eden doğu duvarının malzeme ve teknik açıdan (bir sıra taş üç sıra tuğla) birbirinin tekrarı niteliğinde olmasıdır. Bu benzerlik, bugün okulun oturtulmuş olduğu istinat duvarının Lala Şahin Paşa tarafından külliyesi için inşa ettirilen istinat duvarının bir parçası olduğunu düşündürür. İstinat duvarı önerdiğimiz gibi gerçekten Lala Şahin Paşa tarafından inşa edilmiş ise, vakfiyede işaret edilen iki yapıdan birinin bu kısma konumlandırılmış olması gerekir. Mevcut kalıntılar ve arşiv vesikaları caminin olası yerini doğrulamaktadır. Bu durumda da günümüze ulaşan istinat duvarlarının temellendirdiği alan zaviye için ayrılmış olacaktır.

Çalışmalarımızda külliye, birinci el kaynak olarak görülen vakfiye doğrultusunda değerlendirdik. Daha öncede değindiğimiz üzere 1710 tarihli bir arşiv belgesi nedeniyle külliye içerisine araştırmacılar tarafından medresenin dâhil edildiği tespit edilmiştir. Fakat Paşa'nın vakfiyesinde bir medreseden söz edilmemesi ve arşiv belgesinin geç tarihli oluşu, külliye dâhilinde bir medresenin yer alamayacağı düşüncemizi destekler niteliktedir. Medrese için kabul edilebilecek tek öneri ise buradaki bir yapının ki bu yapının zaviye olma ihtimali çok yüksek sonraki dönemde medreseye dönüştürülmüş olduğu fikridir. Nitekim vakfiye kaydı Paşa'nın Bursa'daki medresesine açık bir şekilde işaret ederken, Kirmasti'de var olan medreseyi atlamış olması akla yatkın görünmez.

Bütün bu veriler ışığında zaviye için önerimiz, bugünkü ilköğretim okulunun bulunduğu konumda camiyle ilişkilendirilen ve bünyesinde imaret/mutfak mekânının da yer aldığı bir zaviyenin varlığıdır.

Lala Şahin Paşa'nın 1348 tarihli vakfiyesinde türbeden bahsedilmemesinden yola çıkarak türbenin Paşa'nın ölümünden sonra oğlu Mehmet Paşa tarafından caminin üç birimli son cemaat kısmının doğu ucunda yer alan birime eklendiği düşünülmektedir. Türbe örnekleri incelendiğinde bu tarz uygulamalara çok sık rastlanması bizim bu teorimizi destekler niteliktedir.

Yapıda kullanılan devşirme malzemeler incelendiğinde bütün plastiklerin bezeme açısından üslupsal bir birlik taşıdığı, herhangi bir ikinci müdahaleden geçmeden kullanıldıkları yerlerin ölçülerine birebir uyduğu ve bütün plastiklerin işlevlerine uygun yerlerde kullanıldığı görülmektedir. Ayverdi, özellikle Türbenin

giriş açıklığının üzerinde kullanılan Arkosolium kemerinin devşirme malzeme olmayıp burası için özellikle üretildiğini söylemiştir (Ayverdi, 1966: 194). Bütün bu verilerden yola çıkarak, yapıda yoğun miktarda kullanılan devşirme malzemelerin gelişi güzel herhangi bir yapıdan getirilip kullanılmadığı bütün mimari plastiklerin özellikle bu yapı için üretildiği düşünülmektedir. Bütün bu verilerden yola çıkarak Türbenin inşasında yerel sanatçıların çalışmış olabileceği düşünülebilir. Türbede dikkat çeken bir diğer devşirme grubu ise İslami dönem malzemeleridir. Özellikle türbe pencerelerindeki ayet yazılı devşirmelerin, cami için tasarlanmış oldukları ve 20. yüzyılda caminin tahrip olması üzerine türbeye taşınmış olabilecekleri yönündedir.

Ayverdi tarafından külliye bünyesine dâhil edilen hamamın vakfiyede yer almaması nedeniyle bu yapı topluluğuna ait olmadığı düşünmekle birlikte, sonraki bir dönemde yine Paşa tarafından yaptırılmış olabileceği kanısındayız. Külliyelerin genellikle bünyelerinde birer hamam barındırdığı düşünüldüğünde, özellikle de Bursa Orhan Külliyesinde bir çifte hamamın bulunuyor olması, Paşa'nın ilerleyen dönemlerde bölgede eksikliği hissedilen bir hamam yapısı inşa ettirmiş olabileceği düşüncesi akla yatkın gelmektedir.

Araştırmacılar tarafından Külliye'ye dâhil edilen bir diğer yapı ise köprüdür. Ancak bu köprü hakkındaki elimizdeki tek veri, Lala Şahin Paşa vakfiyesinde vakıfların arazi sınırları verilirken karşımıza çıkan “*Kirmasti Geçidi diye bilinen nehrin köprüsünü keser...*” şeklindeki ibaredir. Bu veri Kirmasti Köprüsünün Lala Şahin Paşa'ya atfedilmesi ve külliye'ye dâhil edilmesi için kesinlikle yeterli değildir.

Paşa'nın Bursa Kalesinde inşa ettirdiği medrese de vakfiye dâhilindedir. Medresenin konum itibarıyla sultani yapıları bünyesinde barındıran ve şehir silüetinde önemli bir unsur olan kale içerisine konumlandırılmış olması Lala Şahin Paşa'nın saray içerisindeki konumunu/gücünü gösterir niteliktedir. Bu görüşümüze destekleyen en önemli veri, Lala Şahin Paşa Medresesinin sarayın karşısında ve kente açılan kale kapısının hemen yakınındaki konumuna karşın, Sultan Orhan'ın kardeşi Alâeddin'in camisi için sur içerisinde fakat medreseye göre tam ters bir noktanın seçilmiş olmasıdır.

Medrese plan bazında Ayverdi, Gabriel ve Baykal tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Ayverdi ve Gabriel tıpkı Paşa'nın Türbesi gibi Medresesinin de

Selçuklu yapılarına benzetirken, Kazım Baykal ise yapının plan olarak Bizans manastırlarını anımsattığını belirtmiştir. Kapalı avlulu plan şeması ile açık avlulu Osmanlı medreselerinden farklılaşan Lala Şahin Paşa Medresesi, ana hatları ile Selçuklu kapalı avlulu medrese örneklerini tekrarlar. Ancak yapı giriş kapısının direkt avluya açılması nedeni ile tüm Selçuklu örneklerinden ayrılır. Diğer bir deyişle Selçuklu medreselerinin giriş bölümünde olması beklenen mekânlar bu yapıda ortadan kalkmıştır. Bu farklılık Lala Şahin Paşa Medresesinde de acaba böyle mekânlar var mıydı sorusunu akla getirir. Bilindiği üzere 1855 yılında Bursa’da yaşanan büyük deprem sonrasında kale içerisinde Şehadet Cami ile birlikte Osman ve Orhan türbeleri yıkılır. Medresenin çok yakınındaki Şehadet Cami gibi büyük ölçekli bir yapının yıkıldığı depremde Lala Şahin Paşa Medresesinin de hasar aldığı ve özellikle giriş bölümünde olması beklenen mekânların yıkılmış olabileceğini düşündürür. İlginçtir ki medresenin moloz örgü giriş cephesi dışında tüm cepheleri düzgün kesme taş-tuğla almaşık teknikle inşa edilmiştir. Üstelik 2009 yılında yapılan restorasyon çalışmaları sırasında yapıdaki sıvaların kaldırılması sonucunda ortaya çıkan iç duvarların da tıpkı kuzey cephesi gibi aynı moloz taş örgüye sahip olduğu görülür. Bu durumda da ilk önerimiz, kapalı avlulu Selçuklu medreselerinde olduğu gibi Lala Şahin Medresesinin de girişte bir takım mekânların yer aldığı, depremde bu bölümün yıkıldığı ve şu an mevcut giriş duvarının aslında yapının avlu bölümüne girişi sağlayan iç duvar olduğu yönündedir.

Bir diğer olasılık ise, medresenin tıpkı Konya İnce Minareli Medrese örneğinde olduğu gibi kuzey cephesinde yalnız tek bir giriş mekânının bulunduğu, ancak sözü edilen depremde bu mekân ile cephenin hasar gördüğü yönündedir. Devşirme lento ve söveleri ile dikkat çeken mevcut giriş kapısının ise bu mekândan avluya geçişi sağlayan özgün kapı olduğu düşünülebilir. Nitekim yapıya ait eski fotoğraflar (1966) bugünkü kuzey cephenin de özellikle üst seviyede büyük ölçüde tahrip olduğunu ve en azından bu bölümünün yeniden inşa edildiğini ortaya koyar. Bu durum depremde cephenin aldığı hasarın bir şekilde tekrar etmiş olduğunu da düşündürür. Ancak her iki öneri hakkında kesin bir yargıya varmak için bu bölümde bir kazı çalışması gerekmektedir.

Lala Şahin Paşa'nın Bulgaristan'ın Kazanlık ilçesinde yer alan bir makam türbesinin bulunması, Osmanlı devletinde makam türbesi bulunan ilk siyasi-askeri kişiliğin Lala Şahin Paşa olduğu gösterir.

Lala Şahin Paşa'nın Bursa'da yer alan Bezir Hanını 1360-1370 yılları arasında inşa ettirmiş olduğunu daha öncede belirtmiştik. Yapı günümüze her ne kadar ulaşmamış olsa da han konum itibariyle oldukça önemlidir. Hanın Orhan Gazi ile I. Murad'ın hanlarının yer aldığı Sûk-ı Sultâni diye adlandırılan Bursa'nın ticaret merkezine inşa ettirilmesi Paşa'nın siyasi konumunun bir işareti olarak yorumlanabilir. Paşa'nın I. Murad'dan sonra beklide dönemin en güçlü kişi olduğu dahi düşünülebilir. Nitekim iki sultan hanının bulunduğu bir noktaya inşa ettirmiş olduğu hanı ile Lala Şahin kendinden sonra gelecek *vezir-lala-beylerbeyi* konumundaki kişilere bir örnek bırakmış ve beklide önemli bir geleneği de başlatmıştır. Mimari anlamda da yapı Orhan Gazi'nin inşa ettirmiş olduğu Emir Han'ının bir tekrarı niteliğindedir.

Lala Şahin Paşa ile ilişkilendirilen bir diğer yapı Filibe Şehâbeddin Paşa Külliyesi'dir. Bu öneri, Filibe'nin Lala Şahin tarafından feth edilmiş olması, Filibe'nin Rumeli Beylerbeylik merkezi olması ve Lala Şahin Paşa'nın Beylerbeyi sıfatıyla Filibe'de oturması, Şehâbeddin Paşa Külliyesi'nin Lala Şahin'in baniliğinde inşasına başlandığı önerisinin olabilirliğine işaret eder. Paşa nasıl ki fethettiği Kirmasti'de bir külliye yaptırmışsa, fatihi ve yöneticisi olduğu Filibe'de de bir külliye yaptırmak istemiş olması yüksek ihtimaldir. İşaret edilen külliyenin I. Murad'ın Filibe'de inşa ettirmiş olduğu caminin hemen yakınındaki konumu da oldukça manidardır. Ayrıca Solak-Zade, Lala Şahin'in I. Murad tarafından Filibe ve Zağra'nın fethi için görevlendirildiğini ve Paşa'nın Meriç nehri üzerine tahmini iki ok miktarı, üzerinde iki arabanın yan yana geçebileceği büyüklükte bir ahşap köprü inşa ettirmiş olduğundan bahsetmektedir (Solak-Zade Tarihi; 1989: 41-42). Külliye de bir köprünün de yer almasından yola çıkarak ve bu köprünün özellikle Filibe'nin fethi sırasında inşa edilmiş olması Şehâbeddin Paşa külliyesinin gerçekten ilk banisinin Lala Şahin Paşa olma fikrini güçlendirir niteliktedir.

Sonuç olarak Lala Şahin Paşa'nın siyasi anlamda birçok ilki bünyesinde barındırdığı tespit edilmiştir. Orhangazi döneminden itibaren devletin en önemli siyaset adımı olarak görülmüş ve Lalası olduğu I. Murad döneminde ise siyasi

gücünün doruklarına ulaşmıştır. Azatlı bir köleyken, devletin sultandan sonra, en önemli yönetici konumunda olan vezirlik mertebesine kadar yükselmesi ise onun hırslı kişiliğini yansıtır niteliktedir. Lala Şahin Paşa yapıları ile de birçok ilki ortaya koymuştur. Yapılarını inşa ettirmiş olduğu tarihler düşünüldüğünde de dönemin sultanları ile birlikte hanedan dışından ilk külliye, ilk medrese ve ilk hanın baniliğini üstlenmiş kişi olması anlamlıdır. Sözü edilen yapıların konumlarının da Paşa'nın siyasi kişiliği ve hırsını bir yansıması olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Lala Şahin Paşa, Kirmasti (2 yapı) ve Filibe (6 yapı) olmak üzere, birini tamamlamaya ömrü yetmemiş olmakla birlikte, iki külliye planlamıştır. Başkent Bursa'da ise dönemi için ünik bir medrese ile bir han inşa ettirmiştir. Filibe'de ayrıca bir köprü yaptırdığı kesindir. Kendisine atfedilen bir köprü ile bir hamam da dâhil edildiğinde baniliğindeki sözü edilen bu 11 yapı ile sultanlardan sonra dönemine damga vuran en önemli kişilik olarak öne çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

AKDAĞ, Mustafa, “Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar”, Ankara: D.T.C.F. Dergisi, C.13, Sayı: 1-2, s. 29-51, 1995.

AKYILMAZ, Bahtiyar, “Osmanlı Devletinde Merkezden Yönetimin Taşra İdaresi”, Konya: Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:4, s. 127-153, 1999.

ANONİM, *T.C Mustafakemalpaşa Belediye Başkanlığı 2017 Performans Programı*, Bursa, 2017.

ATSIZ, Nihal, *Oruç Beğ Tarihi*, Ankara, 1972.

AYDIN, Bilge- Günalan, Rifat, “Rus Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Osmanlı Eyalet Teşkilatı ve Gelişimi”, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları, Sayı 38, 2011, s. 27-160.

AYVERDİ, E. H. "Bursa Orhangazi camii ve Osmanlı mimarisinin menşei meselesi". , *Vakıflar Dergisi*, (6), 1965: 69-81.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri(Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk)*, C.IV, İstanbul, 2002.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri*, C.I, İstanbul, 1966.

BARKEY, Karen, *Farklılıklar İmparatorluğu Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar*, (çev. Ebru Kılıç), İstanbul, 2008.

BATUR, Afife, “Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine”, *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, Sayı: II, s. 135-227, 1970.

BAYKARA, Tuncer, “Lala” *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27,s. 70-71, Ankara, 2003.

BAYKAL, Kazım, *Bursa ve Anıtları*, II. Baskı, İstanbul, 1982.

BEKTAŞOĞLU, M. "Osmanlı'da Mimari", *Diyanet*, (109),2000: 20-25.

BOZTEPE, Mehmet, “Osmanlı Devletinin Taşra Yönetimini Şekillendiren Merkeziyetçilik Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri”, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 36, s. 1-14, 2013.

BUDAK, Ayşe, “İmaret Kavramı Üzerinden Erken Osmanlı Ters T Planlı Zaviyeleri ile Aşhanelerin İlişkisi”, *Osmanlı Aşhanelerin Kökenine Dair*, s. 21-36, Nevşehir, 2016.

CEZAR, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2010.

COŞAN, Mahmud Es'ad, *Risale-i İslamiyye: Matbaacı İbrahim-i Müteferrika*, İstanbul, 2010.

ÇETİN, Osman, *Sultan Murad Hüdavendigâr ve Balkanlarda Osmanlı Türk Medeniyeti İzleri*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, Renk vizyon Matbacılık, 2016.

ÇETİNTAŞ, Sedat, “Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri/Bursa'da İlk Eserler”, İstanbul.1946.

ÇETİNTAŞ, Sedat, “Türk Mimari Anıtları, Osmanlı Devri (Bursa'da Murad I ve Beyazid II binaları)”. İstanbul, 1952, s. 41-70.

ÇETİNVARLIK, Mustafa, “XVI. Yüzyılda Osmanlı İdari Teşkilatında Kütahya”, İstanbul: Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2, s. 201-239, 1987.

DAĞLI, Yücel, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi IV.”, İstanbul, 2001.

DANIŞMEND, İsmail Hakkı, “Kara Timur Taş Paşa'nın Rumeli Beylerbeyliğine Tayini”, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: C.5, s.62, 2011.

DAŞ, Ertan, *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)*, İzmir, 2003.

DEMİRALP, Yekta, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

DEMİRİZ, Yıldız, Osmanlı Mimarisinde Süsleme Erken Devir (1300-1453), İstanbul, 1979.

DOĞAN, Yavaş, “Bursa-Mustafakemalpaşa Yüzey Araştırmaları”, Bursa: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:14, s. 1-9, 2008.

ELPE, Ebru, “*Türbede Üst Örtü Olarak Külah Kullanımı ve Kubbe Mimarisi Olarak Tanımlanan Osmanlı Mimarisinde Külah Örtülü Bir Türbe Örneği: Lala Şahin Paşa Türbesi*”, Geçmişten Geleceğe Mustafakemalpaşa, Bursa: Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu, s. 61-75, Mayıs 2016.

ENİS, Karakaya “Lala Şahin Paşa Külliyesi” , İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.27, s. 78-79, 2003.

ERDENEN, O. "Osmanlılar' da Mimarlık Teşkilatı". *Hayat Tarihi, Mecmuası*, (12), 1965: 45-52.

ERSEN, Ahmet, “Erken Osmanlı Mimarisinde Cephe Biçim Düzenleri ve Bizans Etkilerinin Niteliği” , İstanbul, 1986.

ERSOY, Bozkurt, *İzmir Hanları*, Ankara, 1991.

EYİCE, S. "Osmanlı Devri Türk Mimarisi", Osmanlı-,Kültür ve Sanat Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999: 79-102

EYİCE, Semavî, "İlk Osmanlı Dini-İçtimaî Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler”. *İktisat Fakültesi Mecmuası* C. XXIII, no: 1-2, İstanbul 1962:1-80.

FLEET, Kate, *Türkiye Tarihi (1071-1453) Bizans'tan Türkiye'ye*, (çev. Ali Özdamar), C.I, Cambridge, 1999.

FLEISCHER, Cornell H., *Tarihçi Mustafa Ali Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, (çev.Ayla Ortaç), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

GABRİEL, A, “Bursa’da Murad I. Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei ve Meselesi”, *Vakıflar Dergisi*, II. 1942: 37-43.

GİBBONS, Herbert, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, (çev. Ragıp Hulusi), Ankara, 1998.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul, 1977.

GÖNÜL, Cantay, "Osmanlı Dönemi Külliyesi", *Osmanlı*, c. 10, Ankara 2000: 308-317.

GÜNDÜZ, Sema, "Erken Dönem Osmanlı Sultan Yapılarında Ortak Kullanımlar: Bursa, Edirne ve Balkanlardaki Mimari Örnekler Özelinde Bir Değerlendirme", *III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu* c. II, (Haz. Ü. Şenel), Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2012: 130-153.

GÜNDÜZ, Sema, "Önemli Bir Siyasi Kimlik ve Sanatsal Kişilik Olarak I.Mehmed (1413-1421) ve Eserleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:14, s. 149-172, 2011.

GÜNDÜZ, Sema, *Bursa Orhangazi Zaviyesinin Cephe Düzenlemeleri ve Çevre Kültürlerle İlişkileri*, Orhangazi ve Dönemi, Uluslararası Orhangazi ve Dönemi Sempozyumu (8-10 Nisan 2011), Bursa: Osmangazi Belediyesi, s. 525-554.

HOCA Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, (çev. İsmet Parmaksızoğlu), C.I., Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

İBN BATUTA, *Seyahatname I* , (haz. A. Sait Aykut), İstanbul: Yapı-Kredi Yayınları, 2000.

İNALCIK, Halil, "Centralization and Decentralizationin Ottoman Administration", *Studies Eighteenth Century Islamic History*, London, s. 27-53, 1977.

İNALCIK, Halil, "Edirne'nin Fethi (1361)" *Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara, s. 161-173, 1965.

İNALCIK, Halil, "Eyalet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.11, Ankara, s.303-307, 1995.

İNALCIK, Halil, “Payitaht Bursa’yı İnşa Eden Sultanlar”, Bursa: Bursa Araştırmaları, Star Matbaacılık, s. 185, 2016.

İNALCIK, Halil, *Osmanlılar*, İstanbul, 2010.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Beylerbeyi” , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, s. 69-72, 1992.

KARAKAYA, Enis, “Lala Şahin Paşa Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara, s.78-79, 2003.

KALFAZADE, Selda, “ Erken Osmanlı Mimarisinde Tuğla Rozetler Hakkında” , *Sanat Tarihi Araştırmalar Dergisi*, C.1, s.1, Nisan 1987: 12-17.

KARAMAN, Hayrettin ve Diğerleri, *Kuran-ı Kerim*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006.

KEPEKÇİOĞLU, Kamil, “Lala Şahin Paşa” , *Bursa Kütüğü*, C.4, Bursa, s. 141, Aralık 2010.

KİEL, Machil, “Kazanlık” , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, Ankara, s. 138-140, 2002.

KOÇİ BEY, *Koçi Bey Risalesi*, (sad. Zuhri Danişman), Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1993.

KUBAN, Doğan, “Osmanlı Mimarisi”, İstanbul, 2016.

KURAN, Abdulllah “İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami” ODTÜ Mimarlık Fak. Yayını. Ankara, 1964.

KURAN, Abdullah, *Anadolu Medreseleri*, Ankara, 1969.

KÜSKÜ, G. Sema, “Erken Osmanlı Mimarisinde Anadolu Selçuklu Geleneği” , Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

NEŞRİ, Mehmet, *Cihannüma* (haz. F.R. Unat, M.A. Köymen), C.I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

OĞUZOĞLU, Yusuf,” Osmanlı Arşiv Kayıtlarına Göre 1855 Bursa Depremi”, Bursa Yöresinin Depremselliği ve deprem Tarihi, T.C. Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü, Bursa, 2001: 81-88.

OKTAY, Aslanapa, "İznik'te Sultan Orhan İmaret Camii kazısı”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, I, 1964-65: 16-31.

ONAR, S.S., *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, C.II, İstanbul, İsmail Akgün Matbaacılık, 1966.

ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdari Tarihi*, Ankara, 2007.

OSTROGORSKY, George, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 2015.

OUSTERHOUT, Robert, *Etnik Identity and Cultural Appropriation in Early Ottoman Architecture*, *Muqarnas* 12, s. 48-63, 1995.

ÖNKAL, Hakkı, “Türk Türbe Mimarisindeki Değişim Üzerine”, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, s. 400-425, 1995.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Lala Şahin Paşa İlk Beyler Beyi”, Ankara: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.27, s.77-78, 2003.

ÖZCAN, Abdülkadir, *Kanunname-i Âl-i Osman*, İstanbul,2003.

ÖZTÜRK, Yücel, *Osmanlı Balkanı: Tarihi Süreçte Rumeli Beylerbeyliğinin Kuruluşu ve Gelişimi*, *Türk Tarihinde Balkanlar*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, No:2, s.225-258, 2013.

REYHANLI, T. "Osmanlı Mimarisinde İmaret: Külliye Üzerine Notlar". *Türk Kültürü Dergisi*, 15 (1-2), 1976: 121-143.

SCHWERTHEİM, E., “Die Inschriften Von Kzyikos Umgebung Teil II. Miletetupolis-Inschriften Und Denkarler”, Inschriften Griechischer Stadteaus Kleinasien IK 26, 1983.

SEVİM, S., Öcalan, H.B., “Lala Şahin Paşa Vakfiyesi”, *Osmanlı Kuruluş Dönemi Bursa Vakfiyeleri*, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, s.25-33, 2010.

SEVİM, Sezai, “Osmanlı Döneminde Karyağmaz Köyü ile Paşalar Köyü ve Çevresi Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, *Geçmişten Geleceğe Mustafakemalpaşa*, Bursa: Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu, s. 1-11, 15 Mayıs 2016.

SEVİM, Sezai; Öcalan, H. Basri, “Osmanlı Kuruluş Dönemi Bursa Vakfiyeleri” Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, s. 27-33, 2010.

SOLAK- ZADE, *Solak Zade Tarihi*, (haz. Vahid Çabuk), Ankara, 1989.

STEİNHERR, Beldiceanu Irene, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, (çev. Gül Çoğlu Güven), İstanbul, s. 13, 2000.

STEPHANİ, Byzantii, “Etnica Vol.III”, (Edition: B. Morgarette), Berlin, 2014.

TAŞ, Kenan Ziya, *Osmanlılarda Lalalık Müessesesi*, Isparta: Kardelen Kitapevi, 1999.

TOGAN, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul: Enderun Kitapevi, 1981.

TONAK, Hacı, “Kayıp Bir Hazine: Bursa Sarayı”, Bursa: *Bursa’da Zaman*, Sayı.10, Nisan 2014, s. 2-7.

TURGUT, Vedat, “Vakıf Belgeleri Işığında Umur Bey ve Lala Şahin Paşa’nın Menşei ve Osmanlılar ile İttifakı’na Dair” *Osmanlı Araştırmaları*, XLVII, Bilecik, 2016.

UÇAR, Fuat, *Osmanlı Döneminde Bolu’da Paşa Vakıfları*, Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları, 2009.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikanın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütâlaa”, *Bellekten*, III/9, Ankara, 1939.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Osmanlı Tarihinin İlk Devirlerine Ait Bazı Yanlışlıkların Tahsisi” , *Bellekten*, XX/81, Ankara, 1957.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara, 1984.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu asım evi, (8. Baskı), 2003.

YAŞAYANLAR, İsmail, “Kirmasti (Mustafakemalpaşa) Lala Şahin Paşa Medresesi” ,” *Bursa: Bursa Araştırmaları*”, Sayı: 38, s. 8-10, 2012.

YAVAŞ, Doğan, *Osmanlı Döneminde Kirmasti'de Yapılan Bazı İnşa Faaliyetleri*, Geçmişten Geleceğe Mustafakemalpaşa, Bursa: Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu, s. 15-22, 15 Mayıs 2016.

YENİŞEHİRLİOĞLU, Filiz, “XIV-XV. Yüzyıl Mimari Örneklerine Göre Bursa Kentinin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Gelişimi”, IX Türk Tarih Kongresi, Sayı: III, s. 1345-1353, 1989.

YETKİN, Şerare, "İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami". *Türk Kültürü Dergisi*, ,II (19),1962.

YILMAZ, Hakan, “Osmanlı Bürokrasi Tarihinin İlk ve En Önemli Müesseselerinden Biri Orhan Gazi Tarafından Kirmasti'de Kurulan İlk Osmanlı Arşivi”, *Geçmişten Geleceğe Mustafakemalpaşa, Bursa: Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu*, s. 369-389, 15 Mayıs 2016.

ZEKİ, Mehmet, “Maktûl Şehzadeler”, İstanbul, 1336.

EKLER

EK 1: Lala Şahin Paşa Vakfiyesi (Günümüz Türkçesi)

Şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Allahım! Sana hamd ederim. Ey hamd ve övgüye layık olan, dilediğini hayra muvaffak kılarırsın.

Salât ve selâm, O seçkin zata, Peygamber'e, Ehl-i Beyti'ne, yer ve gök var olduğu müdetçe necib ashâbına olsun

İmdi, büyük emir, düzeni sağlayan, Müslümanları tehlikelerden kurtaran, haşmet ve vakarlı, ülkeler ve kaleler fatihi; meskun yeryüzünde kâfirleri kahreden devlet, dünya ve dinin emri, kumandanı Abdülmuîn oğlu Hazreti Lala Şahin Paşa – *Allah muradını müyesser kılsın. O alçak dünyanın belalar ve azap yurdu, geçici bir yer olup onda karar olmadığını, yolcuların geçiş yeri, huzurdan uzak ve nimetlerinin geçici olduğu şuurundadır-* şunu kesin olarak bilmektedir ki, insan yediğini yok eder; giydiğini eskitir. Ancak sadaka verdiğinde onu baki kılar. Dünyanın, onun ahreti için faydalı olduğuna kesin inanmıştır.

Lala Şahin Paşa, bütün gözlerin gerçekleri yakında göreceği gün (ahret) için azık edinmek ve hazırlanmak istedi. Bunu da Yüce Mevlâ'nın şu ayetine dayandırdı.

“Erken ve kadından her kim mümin olarak güzel amel işlerse, biz onu muhakkak güzel hayat ile yaşatacağız ve işlemekte oldukları amellerin daha güzeliyle mükâfatlarını elbette vereceğiz” (Kur'an, Nahıl 97).

Hazreti Peygamber (sav); *“İnsan öldüğü zaman amel defteri kapanır; ancak üç şey hariç: Ona dua eden sâlih evlat, kendisinden istifade edilen ilim ve bir de sadaka-i cariyedir.”* buyurmuştur.

Vâkıf, şer-i şerif meclisinde, yüce ve mahfuz din mahallinde değiştirme ve tahriften korunmuş olarak şunun itiraf eyledi:

Kendisine mahsus mülkü olan şeyleri saf, tertemiz gönlünden gelen bir niyetle şunları vakfetmiştir:

Söz konusu vakıflar; sınırlarını ve niteliklerini belirtmeye muhtaç olmayan Bursa Kalesi'nde işa eylemiş olduğu medrese ve Kirmasti kasabası dâhilinde inşa eylediği cami ve zaviye. Bütün bunlar şöhretleri dolayısıyla sınırlarının

belirlenmesine ve niteliklerinin zikredilmesine muhtaçta değildir. Bunlar herkesçe iyi bilindiğinden vakfedene mal edilmesinin tekrar beyanına lüzum yoktur. Allah hayırlarını kabul, ecir ve hasenatını kat kat eylesin. Aynı zamanda medresenin, caminin ve adı geçen zaviyenin hukukunu, yolunu yordamını belirledi, ebedi olmak üzere, sahih ve şer'î bir sadaka olarak yüce Allah için tayin eyledi. Ortaya konmuş şartlar dâhilinde gökler ve yer durdukça bunlar satılmaz, hibe edilmez, kimse tarafından zapt edilemez, her hangi şekilde olursa olsun telef edilemez. Bu hüküm Yüce Allah yeryüzüne ve onun üstündekilere varis olunca (yani kıyamete) kadar bakidir, O varislerin en hayırlısıdır.

Vakfedici (vâkıf), bu vakıfları ve hizmetçilerinin vazifelerini ifa edebilmeleri için kendisine ait mülkü olan şeyleri de vakf ve hapsetti. Bunlar da; bütün köylerde bilindiği için sınırlarının belirlenmesine ihtiyaç duyulmayan yerlerdir. Adı geçen kasaba (Kirmasti) 28 adet vakfedilmiş dükkânların tamamı, aynı zamanda kendi mülkü ve malı olan mezralar. Bunlar; kerem sahibi, gaziler ve mücahidler sultanı, kâfirler ve müşriklerin kalelerini kökünden yıkan ve İslam nurunun koruyucusu, küfür kalıntılarını mahveden Hazreti Sultan Osman oğlu Hazreti Sultan Orhan –*Allah saltanatını ebedi kılsın ve âlemlere karşı onu tercih eylesin*- defterinde, Kirmasti kasabasına şâmil olan Sultan divanı defterinde açık şekilde yazılı bir bürhandır. Bu kasaba merkezi, Çördük, Oruç bey, Behram, Çömlekçi, Gördel ve Ateri Köyleri, Yenice Köyü, Üçler Köyü ve arazileriyle beraber, sınırları belli mezralarıyla beraber, Bursa sancağında bulunup çevresi, sınırları yazılı bulunan ve Tekfur köprüsü diye bilinen, sınırı Gerdeli Adasında sona eren akarsu boyunca devam eder. Sonra oradan geçip Kibleli'yi içine alarak Behram Adası'na, oradan nehrin uzantısı ile beraber suyun geçiş yerine varır ki, bu Başmakçı Geçidi diye anılır, sonra vadiye varır, buradan Behram Köyü'nü geçer, sonra vadide uzanarak dağın eteğine ulaşır. Sonra Oran Gözesine, oradan Karacakoz diye bilinen mevziye, sonra Nemrut Toprağı denen yere, oradan dağın üzerinden Kuşkayası dene yere, sonra Bedkiremit Deresi, sonra Cisridek Deresine, sonra Büyükçatı diye isimlendirilen yere, oradan Hisar Pınarı denen yere, oradan Çayır Köprüsü denen yere varır. Oradan da devam ederek, yol boyunca, beldenin yollarına varır. Oradan Keriçlik bilinen yere, oradan da devam ederek Kirmasti Geçidi diye bilinen nehrin köprüsünü keser, oradan da Dikilitaş denen taşla varır. Sonra Yenice Köyü'ne, sonra Abdülbaki Pınarı denilen pınara,

sonra umumi yola, oradan Mezralık Bayırı diye bilinen yerin sonuna varır. Sonra adı geçen köprüye ulaşır.

Adı geçen vakıf sahibi, söz konusu dükkânların yürürlükte olan âdet üzere rayiç fiyatlarıyla, kiraya verilmelerini, Allah Teâlâ'nın kiralardan rızıklandığı şeklinde şart koşturmuştur.

Köylerin, mezraların dörtte biri, vergilerinden ve mahsüllerinden, yazıldığı ve ayrıntılarıyla bildirildiği üzere Defter-i Hakanî'de medreselerin müderrislerine her gün 8 dirhem, her yıl 27 müd buğday verilecektir. Medresenin talebelerine yevmiye 3 dirhem verilir. Müderrislerin, âlim ve Hanefî mezhebinden olması şart kılındı. Öyle ki, ifadeye kadir, şer'î bir özür olmadan, tatil günleri dışında dersi terk etmemek üzere, vazife artırılmaz ve tayin edilen miktardan daha az alamaz. Müderrisler dersi tatil ettiği zaman ile tatil günlerine ücret verilmez. Cami imamına yevmiye 3 dirhem ve yılda bir 12 müd buğday ve arpa verilir. Aynı şekilde hatibe günlük 2 dirhem, her yıl içinde de 6 müd buğday verilir. Müezzine 1 dirhem yevmiye, her yılda 4 müd buğday verilir. Kiler sahibine yevmiye 1 dirhem, her yıl 3 müd buğday verilir. Vakfın kâtibine yevmiye 3 dirhem, her yıl 6 müd buğday ile 6 müd arpa verilir. Kayyım olan kişiye, ferraşa, kapıcıya yevmiye 1 dirhem, her yıl 2 müd buğday verilir. Vekilharca yevmiye 1 dirhem, yemek pişiren aşçıya ve zaviyede görevli kişiye günlük 1 dirhem ve her yıl 2 müd buğday verilir. Keza Cuma günleri adı geçen camide Cuma namazından önce Kuran-ı Kerim okuyan ve sevabını vâkıfa bağışlayan 7 hafızdan her birine birer dirhem verilir. Kuran-ı Kerim'den cüz'-i şerif okuyan 15 kişiden her birine birer dirhem yevmiye verilir. Tahsildara, bostanları ve üzüm bağlarını koruyanlara birer dirhem verilir. Akar ve rüsumu tahsil edenlere, ambar hizmetçilerine birer dirhem ve her yıl üç müd ve altışar müd arpa verilir.

Vakıf sahibi, müteveli için mütevellilik ciheti olarak mahsullerin onda birini şart kılmıştır. Aynı şekilde vakfın mütevellisinin zaviyede tasarrufta bulunmasını da şart koşturmuştur. Her gün et alımı için 7 dirhem, her yıl sarf edilen tuz için 450 dirhem ve yemeğin iyi çıkması için gerekli levazımatı için soğan, sarımsak, biber ve sair için her yıl 1000 dirhem; pirinç ve un için her yıl 6 dirhem, her yıl ekmek için 30 müd un şartını koymuştur. Keza vakfedilen kasabada adı geçen Gerdeli Köyü'nde ekin ekmek için her yıl iki müd buğday ve iki müd arpa, iki müd de hayvan yemi için ödenir. Burada, Bursa'da kullanılan müd kast edilmiştir.

Zikredilen masraflardan arta kalan dirhemlerin vakıflarının tamirâtı, onarımları için şart koşmuştur. İhtiyaç duyulduğu ve yıkılma gibi şeyler olduğu takdirde, diğer giderlerden kesinti yapılarak, fazlası ödenmez. Maş ve ücret sahiplerine başka ücret ödenemez. İşimiz olduğu gibi tamamlanıncaya kadar maaş ve ücret sahiplerini tayin ve azletmeyi vakıflarına bakan kimseler için şart koşmuştur. Mütevelliliği kendisine, sonra büyük oğlu Mehmed Paşa'ya, sonra adı geçenin oğullarından Balı Bey'e, Hamza Bey'e sonra onun oğullarına, sonra oğullarının oğullarına, sonra nesilleri son buluncaya kadar soyuna intikalini şart eylemiştir. Eğer bunların nesilleri – *Allah korusun*- kesilecek olursa, mütevellilik bir sâlih kimseye intikal etmelidir. Sonra da ister kadın, ister erkek olsun O'nun tarafından evlatlarına geçer. Onlarında nesilleri tükenirse tevliyet hususu azat edilmiş kölelerden sâlihine, sonra o kölelerin en iyi evlatlarına, sonra böylece nesilden nesile intikal edecektir. Bu soy tükenişinden sonra ise mütevellilik hususu hâkimin reyine havale edilir. Vakıfların nazırlık görevi vakıf evlatlarının salihine, sonra o şekilde devamını da şart eyledi. Sonra yine hakimin reyine bırakılır. Nezaret cihedi için her gün beş dirhem tayin eylemiş ve ruhu bedeninde devam ettiği müdetçe kendi zatı için tebdil ve tağyiri de şart eylemiştir. Bu onaylanmış vakıf sahibi böylece ortaya çıkmıştır. Allahu Teâlâ O'nun bu hayırlarını kabul eylesin. O, bu vakfedilen şeylerin sadakalarından, mülkünden çıktuktan ve bunlar üzerinde tasarrufu sona erdikten ve bu vakıfların sadakalarından aldıktan sonra bütün işlerini yürütmesi ve onlara sahip olması için bunları mütevelliyeye teslim etmiştir. Bu sadakaların diğer harcama yerlerini de Müslüman fakirlere ve onların ihtiyaçlarına ayırmıştır.

Adı geçen ve tasdik edilen vakıf sahibi, vakfın işini kendi üzerinden kaldırmıştır. Bunlar üzerine, Müslümanların hâkimlerinden birisine tescili için nasb etmiş olduğu kişiye hepsini havale etmiştir. O hâkimde hükmü geçerli, verilen kararları muteber, bu evkafın sıhhatine, lüzumuna hükmeden hâkim olacaktır. Keza ulemanın ihtilafi halinde Müslüman kadılara bu ihtilafi çözmek vacip olur.

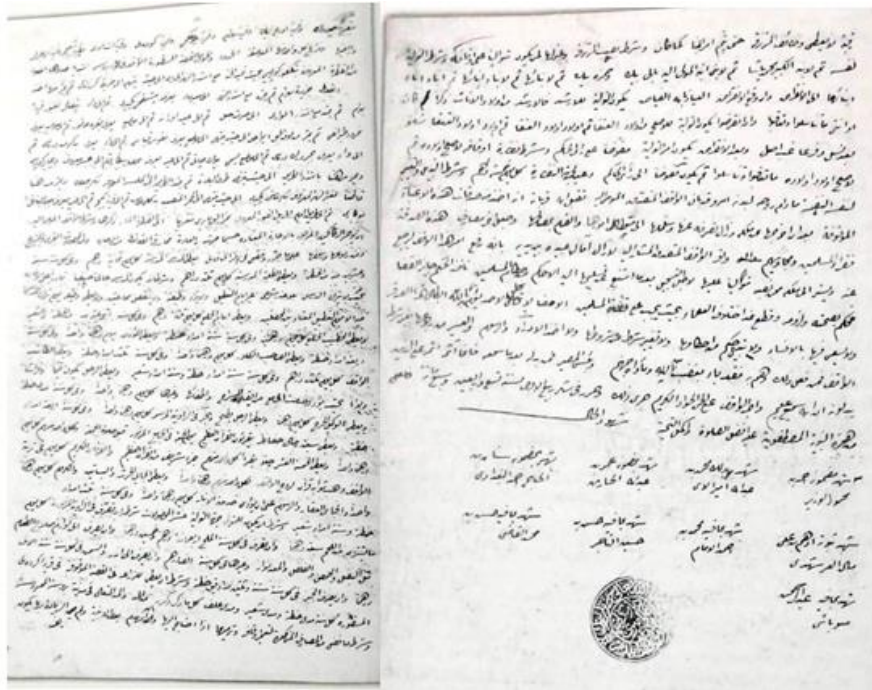
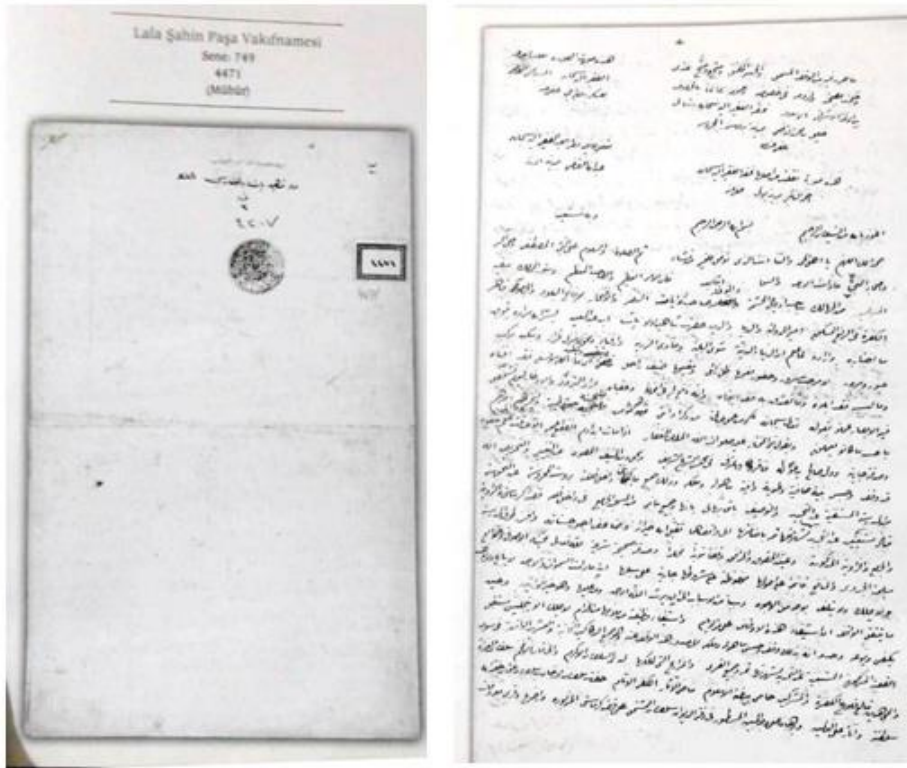
Hiç kimsenin bu vakfi iptal etme hakkı yoktur. Bu hususta bozgunculuk için çalışmak, hükümlerden herhangi bir hükmünü iptal etmek, şartlardan herhangi birisini değiştirmek ve vakıf sahibinin şartı dışında bunların öşrünü, dörtte bir hisselerini, rüsumunu değiştirmek helal değildir.

Bu itibarla kim bunu yapar ve yapmayı düşünürse Allah'ın gazabı ve hışmını hak etmiştir, varacağı yer cehennemdir ve orası ne fena varılacak yerdir. Binaenaleyh her kim işittikten sonra bunu değiştirirse onun günahı onu değiştirenlerin üzerinedir. Şüphesiz O (Allah) daima işitendir ve daima bilendir.

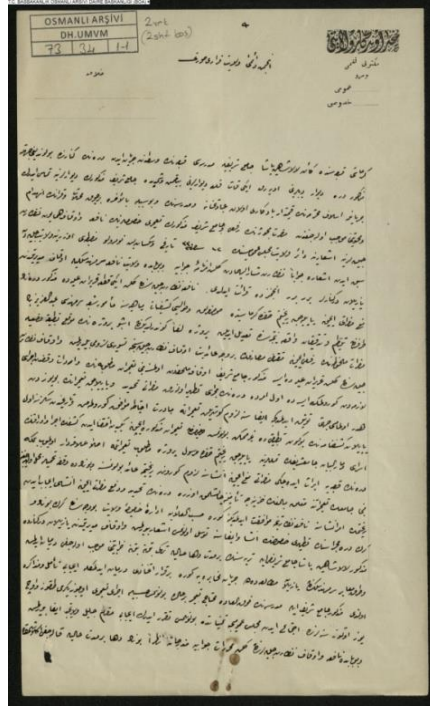
Vakıf sahibinin ecr ve sevabı, daima diri, cömertliği ve keremi sonsuz Allah'a aittir.

Bu böyle cereyan etmiş ve Hicretin yedi yüz kırk dokuz yılının Rebiülevvel ayında (Rebiülevvel 749/ Haziran 1348) yazılmıştır (Sevim ve Öcalan, 2010: 25-33).

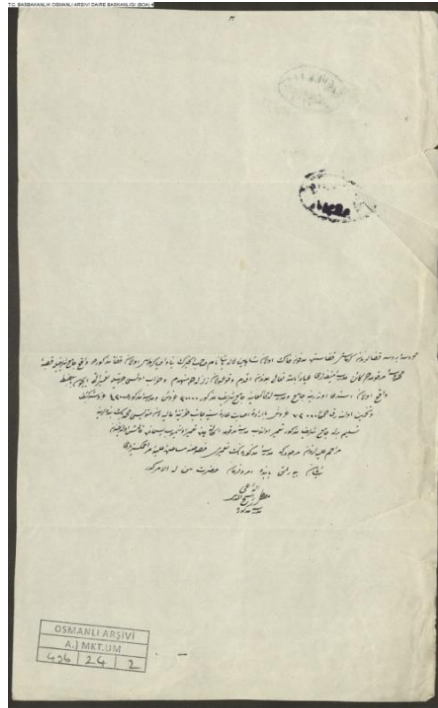
ARŞİV BELGELERİ



Belge 1: Lala Şahin Paşa Vakfiyesi 749/1348 (Sevim ve Öcalan, 2010: 27-33).

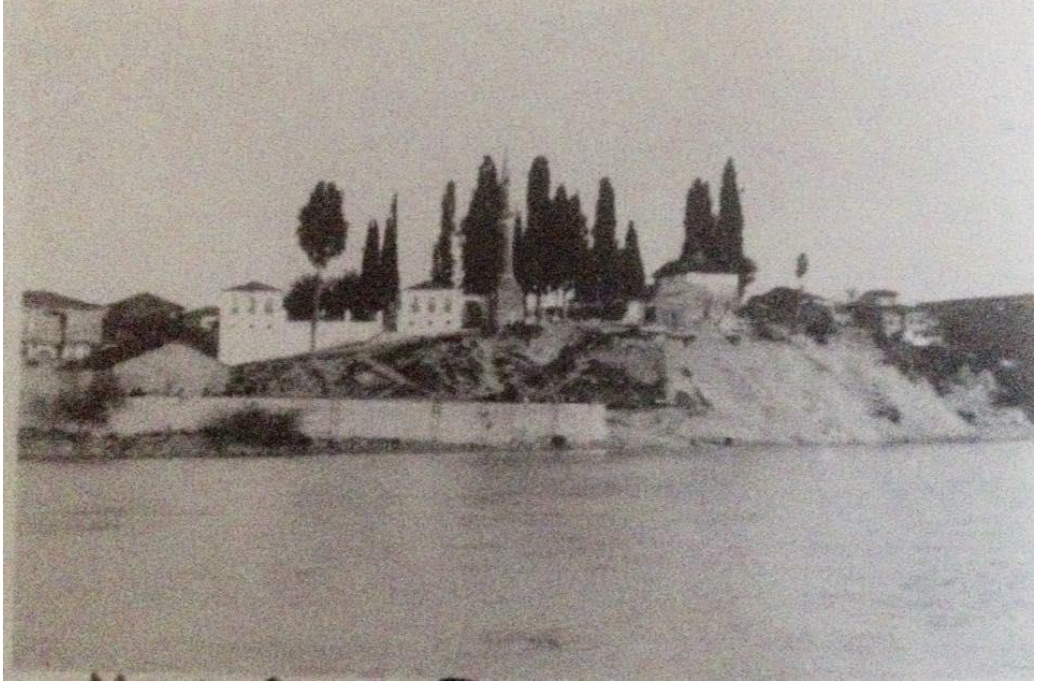


Belge 2: (B.O.A.DH. UMVM. 73/34.)



Belge 3: (B.O.A.DH. UMVM. 24/2)

FOTOĞRAFLAR



Fotoğraf 1: Kirmasti L. Ş. P. Külliyesi Genel Görünümü (1927) (Yavaş, 2016: 20).



Fotoğraf 2: Kirmasti L. Ş. P. Külliyesi Genel Görünümü (2019).



Fotoğraf 3: Kirmasti L. Ş. P. Cami Minaresi Genel Görünümü (2019).



Fotoğraf 4: Kirmasti L. Ş. P. Cami Revak Kısımının Bulunduğu Alan (2019).



Fotoğraf 5: Türbe Güneydoğu Duvarı Ayrıntı (2019).



Fotoğraf 6: Kirmasti L. Ş. P. Külliyesi İstinat Duvarı (2019).



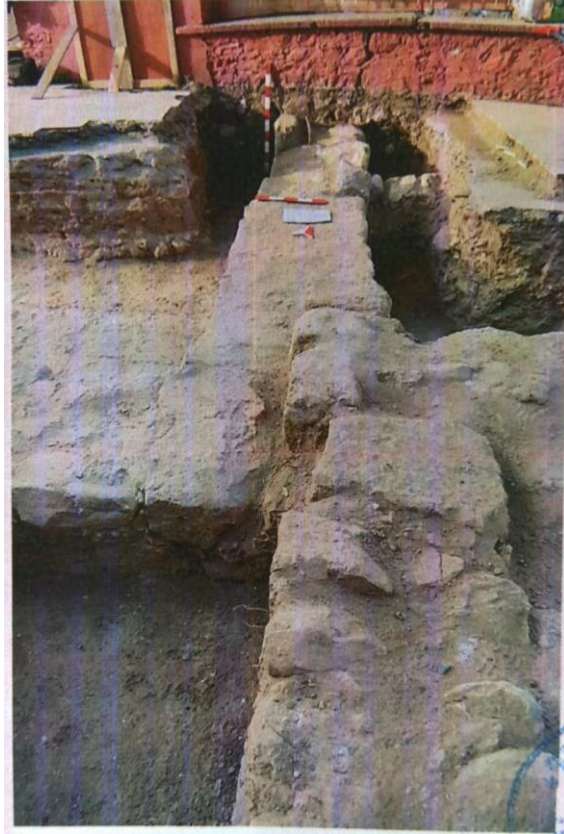
Fotoğraf 7: Kirmasti L. Ş. P. Mezarlığı ve Hamam (1920) (Yavaş, 2016: 20).



Fotoğraf 8: Kirmasti L. Ş. P. Türbesi Genel Görünümü (2019).



Fotoğraf 9: Kirmasti L. Ş. P. Külliyesinin Yıkılan İstinat Duvarı ve Caminin Konumu(1935)
(H. Ersöz Arşivinden, 2016)



Fotoğraf 10: Türbenin Devam Eden Güneydoğu Duvarı (B.A.K.K. 2017).



Fotoğraf 11: Türbenin Devam Eden Kuzeybatı Duvarı(B.A.K.K. 2017).



Fotoğraf 12: Minarenin Kaidesine Saplanan Kuzeybatı Duvarı (2019).



Fotoğraf 13: L.Ş.P. İlköğretim Okulunun İstinat Duvarına Dayanan Güneydoğu Duvarı



Fotoğraf 14: Caminin Kuzey Duvarına Bitişik Olan İkinci Duvar(B.A.K.K. 2017).



Fotoğraf 15: Camiye Ait Olduğu Düşünölen Giriş Açıklığı (2019).



Fotoğraf 16: İn-Situ Halinde Bulunan Sütun Ayağı (B.A.K.K. 2017).



Fotoğraf 17: Caminin Temel Duvarlarında Kullanılan Bosajlı Taşlar(B.A.K.K. 2017).



Fotoğraf 18: Kirmasti L.Ş.P. Külliyesi ve Şehitlik Bölümü (B.A.K.K. 2017).



Fotoğraf 19: Kazı Çalışmaları Sonucu Ortaya Çıkan Sütun Başlıkları (2019).



Fotoğraf 20: Türbe, Güneydoğu Cephesi, Kemerli Cephe Tasarımı (B.A.K.K. 2017).



Fotoğraf 21: Alâeddin Bey Cami (1325) (S. Gündüz Arşivinden).



Fotoğraf 22: Kirmasti, L.Ş.P. Cami (2019).



Fotoğraf 23: Zaviye ile İlişkili Olduğu Düşünülen Mekân (2019).



Fotoğraf 24: Zaviye ile İlişkili Olduğu Düşünülen Mekân (B.A.K.K. 2017).



Fotoğraf 25: Türbe, Kapı (2019).



Fotoğraf 26: Türbe, Kuzey Cephesi (2019).



Fotoğraf 27: Türbe, Güney Cephe Penceresi (2019).



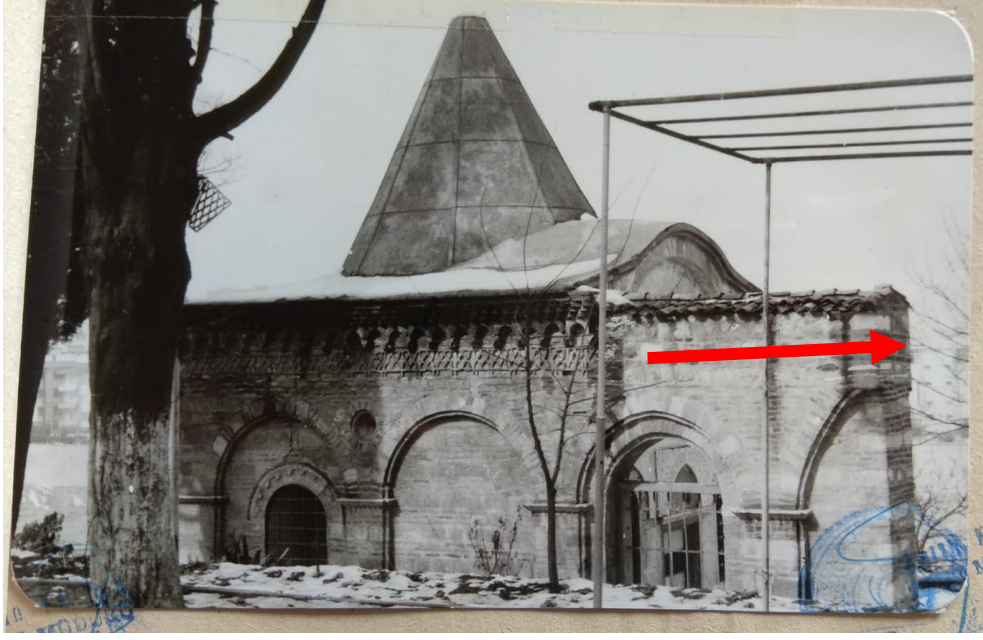
Fotoğraf 28: Türbe, Batı Cephesi (2019).



Fotoğraf 29: Türbe, Onarım Sonrası Kapatıldığı Düşünülen Kemer (1948) (B.A.K.K. 2017).



Fotoğraf 30: Güney Cephe, Türk Düğümü Benzeri Kompozisyon (2019).



Fotoğraf 31: Türbe Doğu Duvarı, 1948 Onarımı Sonrası (B.A.K.K. 1948).



Fotoğraf 32: Türbe, Doğu Cephe İslam Dönemi Devşirme Malzeme (2019).



Fotoğraf 33: Türbe, Doğu Cephe İslam Dönemi Devşirme Malzeme (2019).



Fotoğraf 34: Türbe, Arkosolium Kapı Kemerı (2019).



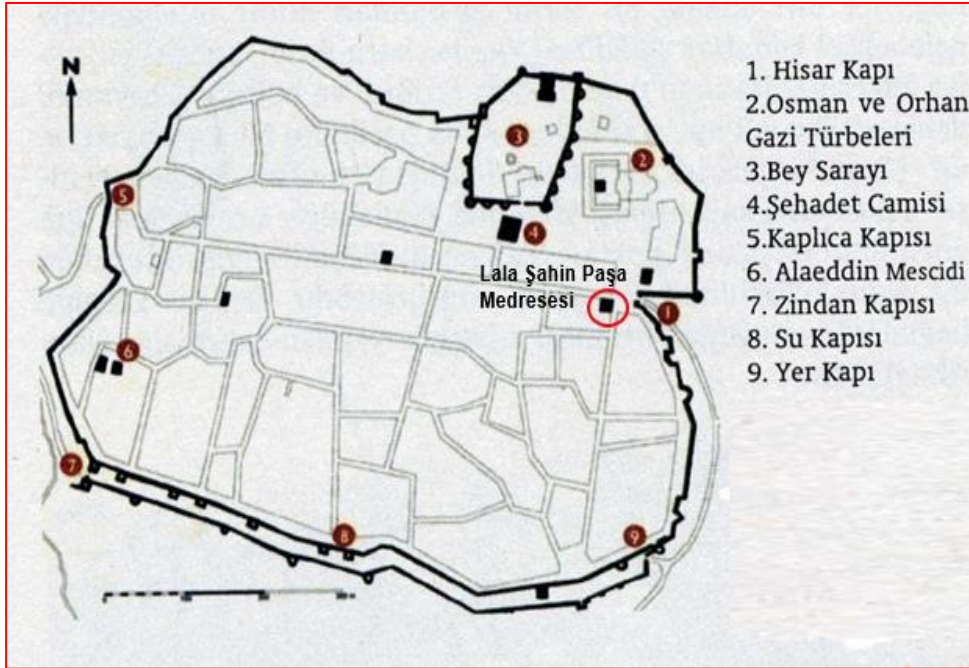
Fotoğraf 35: Türbe, İçten Görünümü (2019).



Fotoğraf 36: Türbe, Külâh (2019).



Fotoğraf 37: Bursa Kalesi, Medrese Duvar Kalıntısı (2007).



Fotoğraf 38: Bursa Kalesi, Erken Osmanlı Dönemi Yapıların Konumu.



Fotoğraf 39: Bursa, L.Ş. P. Medresesi Doğu Kanadında Yer Alan Hücreler (2019).



Fotoğraf 40: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Batı Kanadında Yer Alan Hücreler (2019).



Fotoğraf 41: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Ayakta Olan İki Sütun (B.A.K.K. 1968)



Fotoğraf 42: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Avlu Zemininde Yer Alan Mermer Levha (B.A.K.K. 2009).



Fotoğraf 43: Bursa, L.Ş.P. Medresesi,Giriş Kapısı Üzerindeki Pencere Açıklığı (2019).



Fotoğraf 44: Avlu ile Eyvan Arasındaki 60 cm'lik Kod Farkı (2019).



Fotoğraf 45: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Mihrap (2019).



Fotoğraf 46: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Kuzey Cephe (2019).



Fotoğraf 47: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Batı Cephe (B.A.K.K. 2009).



Fotoğraf 48: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Doğu Cephe (2019).



Fotoğraf 49: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Kuzey Cephe (B.A.K.K. 1968).



Fotoğraf 50: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Avlu Kubbesini Taşıyan Devşirme Sütun Başlıkları (2019).



Fotoğraf 51: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Eyvan Tonozunda Yer Alan Devşirme Kabaralar (B.A.K.K. 2009).



Fotoğraf 52: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, İç Duvarlar (B.A.K.K. 2009).



Fotoğraf 53: Bursa, L.Ş. P. Medresesi, Kuzey Cephe (B.A.K.K. 2009).



Fotoğraf 54: Bulgaristan, Kazanlık/Gülova Lala Şahin Paşa Makam Türbesi (Kiel, 2002)